

IX 16256
Sundeksonpl
17. 11. 47

KARL PRAAKLI

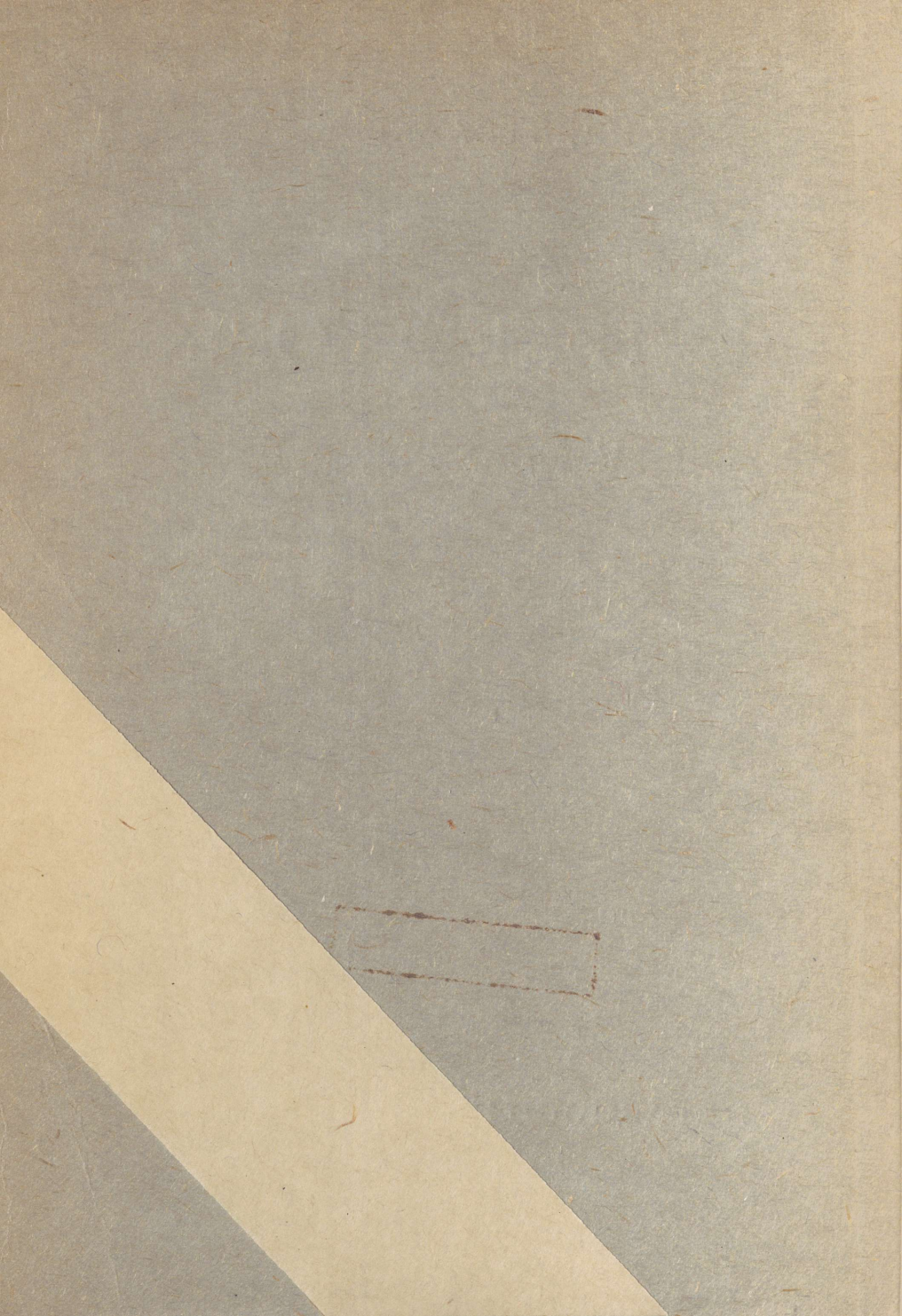
EESTI KEELEÕPIK

V KLASSILE

II OSA

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

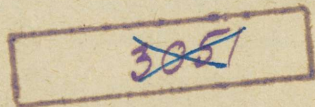

KARL PRAAKLI

EESTI KEELEÕPIK

V KLASSILE

II OSA

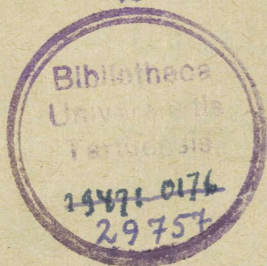

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

TARTU 1947

2

A-16236

IV. SÕNALIIKIDEST.

Sõnad jagunevad oma tähenduselt ja nende osa poolest lauses kahte suurde rühma: 1) iseseisvad sõnad ja 2) abisõnad.

Iseseisvad sõnad tähendavad olendeid ja asju, nende omadusi, tegevust jne. (*mees, aed, tellis, suur, tegema* jne.). Nad võivad olla lauseliikmeteks.

Abisõnad näitavad suhteid iseseisvate sõnade vahel (*ja, ka, ehk, aga, kui* jne.) ja ei ole iseseisvalt lauseliikmeteks.

Iseseisvad sõnad jagunevad järgmisteks sõnaliikideks:

- 1) nimisõna (*kala, laud, eestlane*)
- 2) omadussõna (*uus, punane*)
- 3) arvsõna (*kaks, viis, kolmas*)
- 4) asesõna (*mina, tema, see*)
- 5) pöörd sõna (*töötab, künnab, õpib*)
- 6) määrsõna (*hästi, ruttu*).

Nimi-, omadus-, arv- ja asesõnu käänatakse. Neid nimetatakse käändsõnadeks. Pöörd sõnu pööratakse.

Määrsõnad ei muutu.

Abisõnadest tunneme sidesõnu (*ja, aga, et*), kaas sõnu ehk ees- ja tagasõnu (*peale, all, ette*), kõrvalsõnu (*ära, üles*), kild sõnu (*ei, ka, ju*) ja hüüdsõnu (*ai! oh!*).

Abisõnad ei muutu.

MUUTUVAIST SÖNADEST.

Nimisõnad.

Meid ümbritsevail esemetel, olenditel ja olukordadel on nimed. Näiteks:

esemete nimesid: *raamat, ader, pilt, talu, tuba* jne.

olendite nimesid: *poiss, lind, Linda, meremees, sm. Mägi* jne.

olukordade nimesid: *vaprus, uni, armastus, töö* jne.

Esemete, olendite ja olukordade nimed on nimisõnad. Nimisõnad vastavad küsimustele kes? mis? kelle? mille? keda? mida? jne. (kõigis käänetes).

Pidada meeles, et esemete ja olukordade (nn. „elutute asjade“) puhul küsime mis? mille? mida? jne., olendite (nn. „elusate asjade“) puhul aga kes? kelle? keda? jne.

Tuleb vältida murdelist küsimisviisi: *keda sa sööd? ma ei tea sellest kedagi* jne.

128. Harjutus. Leida antud katkendist nimisõnad!

Orav elab peamiselt puude otsas, kus ta liigub niisama vabalt nagu lind õhus. Teravate küüniste abil ronib ta oksalt oksale, hüppab tugevate tagajalgade tõukel puult puule. Hüppel töötab pikakarvaline saba tüürina ja osalt langevarjuna. Orava toiduks on pähklid ja okaspuude seemned. Kevadel sööb ta puude noori võrseid ja pungi ega anna armu linnupoegadele. Ta karvkate on suvel punakaspruun, kuid muutub talve tulekul hallikaks. Niisugune muutus on tarvilik, et loom oleks kaitstud ümbruses leiduvate vaenlaste vastu vähese silmapaistvusega. Orava kahjulikkus pole niivõrd suur, et teda tuleks täiesti hävitada. Ta on ikkagi vilgas, meeldiv metsade ehe.

129. Võrrelda järgmisi nimisõnu omavahel!

Üldnimed	Pärisnimed
<i>mees</i>	<i>Juhan, Peeter, Andres</i>
<i>linn</i>	<i>Haapsalu, Paldiski, Tallinn</i>
<i>mägi</i>	<i>Suur-Munamägi, Kuutsemägi</i>
<i>maa</i>	<i>Tartumaa, Virumaa, Läänemaa</i>
<i>meri</i>	<i>Läänemeri, Must meri, Kaspia meri</i>
<i>ajaleht</i>	<i>„Rahva Hääl“, „Läänlane“, „Virusõna“</i>
<i>omavalitsusasutis</i>	<i>Narva Linna Täitevkomitee, ENSV Ministrite Nõukogu</i>

Nimisõnu, mis on ühe ja sama liigi üldiseks nimeks, nimetatakse **üldnimedeks**. Üldnimed kirjutatakse lause keskel väikese algustähega.

Nimisõna, mis on antud teatavale üksikesemele või -oleandile, nimetatakse **pärisnimeks**.

Pärisnimed kirjutatakse alati suure algustähega.

130. Harjutus. Kirjutada järgnev katkend ja kriipsutada alla üldnimed ühekordse, pärisnimed kahekordse kriipsuga!

Kuulsaist lendureist.

Nõukogude lennuasjanduse ajaloos leidub palju hiilgavaid lehekülgi. Näiteks: 1929. a. päätsid nõukogude lendurid õhulaeva „Italia“ meeskonna; 1934. a. aitasid lennukid kaasa tšeljuskintlaste polaarekspeditsioonile ja päätsid selle meeskonna; samal aastal teostas Nõukogude Liidu kange-

lane Gromov 12 411 km pikkuse lennu maandumiseta ja kütetaine täiendamiseta; 1935. a. sooritasid N. Liidu kangelased Tškalov, Baidukov ja Beljakov maandumiseta lennu „Stalini marssruudi“ järgi: Moskva — Barentsi meri — Franz Josephi maa — Tšeljuskini neem — Petropavlovsk (Kamtšatka) — Nikolajevsk (Amuuri jõe ääres), kattes 9374 km 56 tunni 21 minutiga. 12.—14. juulil 1937 lendasid N. Liidu kangelased Gromov, Jumašev ja Danilin Moskvast üle Põhjanaba Kaliforniasse, olles õhus 62 tundi 17 min. (J. Käisi j.)

131. Harjutus. Kirjutada vähemalt viis jõe, järve, saare, poolsaare, linna, küla, talu, maa ja riigi nime!

132. Harjutus. Kirjutada vähemalt viis lehma, hobuse, koera ja kassi nime!

133. Harjutus. Kirjutada oma kodulinna tänavate, väljakute ja muude avalikkude paikade nimesid!

Omadussõnad.

134. Asjade omadust ja laadi näitavad sõnad on omadussõnad. Omadussõnad vastavad küsimusele *mis sugune?* (kõigis käänetes).

Näiteks: *punane, suur, raske, uhke, märg, kõrge, soine, kare, karune, terav, armas, naljakas, poisilik, sotsialistlik* jne.

135. Harjutus. Leida antud lauseist omadussõnad!

Head sõnad jahutavad rohkem kui külm vesi. Noor härg künnab kõverad vaod. Meie noort kõrbjat hobust nähti paksum kuusetihnikus varju otsivat. Sumedal, vihmasel hommikul läks kaks teekäijat mööda kõverat, porist külavahelist

teed väikese külakese poole. Pikajalgne pruun linnukoer jooksis mööda vesist heinamaad, terav nina maas. Need olid vanad lõhnad, kuid ometi erutavalt uued ja õpetlikud. Köök oli kõrge ja kitsas hoone, mille keskel oli neljakandiline lõugas, millest alt lai ja üleval ikka kitsamaks ja kitsamaks minev korsten otsejoones üles tõusis. Lõukas mustasid raudsed pannid ja nõgised orad. Väledad jooksjad, osavad hüppajad, tugevad tõstjad, kiired ja vastupidavad ujumad — kõik kogunesid pealinnas toimuvale suurejoonelisele spordivõistlusele. Julgus on bolševistlik omadus.

136. Harjutus. Tuletada antud nimisõnadest omadussõnu, tarvitades tuletusliiteid *-ne*, *-line*, *-lik*, *-ik* jt.

oks, raud, kuld, tina, karv, poiss, Juku, lill, kasu, mets, soo, öö, päev, käär, rõõm, laps, leid, uni, veri, lumi, tuli, mõte, naine, pahe, äär, tuju, kungas, mägi, viirg, triip, bolševik, fašist, demokraat, kodanlus, sotsialist.

Näidiseid: *raud* — *raudne*; *Juku* — *jukulik*; *mets* — *metsane*, *metsik*; *mõte* — *mõtteline*, *mõtlik*, *mõttekas* jne.

137. Harjutus. Tuletada antud omadussõnadest nimisõnu, tarvitades sobivaid tuletusliiteid *-likkus*, *-us* jt.

õnnelik, kasulik, korralik, leidlik, edasipüüdlik, kurb, sünnis, nõrk, nõder, pehme, kare, pealiskaudne, osav, kiire, sale, püsiv, muutlik, sõbralik, tihe, toekas, tuim, nägus.

Näidiseid: *õnnelik* — *õnnelikkus*, *sünnis* — *sündsus* jne.

Suur ja väike algustäht.

137 a. Nagu p. 129 õppisime, kirjutatakse pärisnimed suure algustähega. Vaatleme, kuidas kirjutada pärisnimesid siis, kui 1) nad koosnevad mitmest sõnast ja 2) neil on omadussõnaline tähendus.

Kui pärisnimi koosneb mitmest sõnast, siis kirjutatakse:

1) iga sõna suure algustähega:

Isikute nimed	<i>Anton Hansen-Tammsaare, Carl Robert Jakobson, Mihhail Ivanovitš Kalinin</i>
Liitkohanimed (ühendatakse sidekriipsuga)	<i>Põhja-Eesti, Narva-Jõesuu, Kesk-Aasia, Väike-Maarja, Taga-Kaukaasia</i>
Asutiste ja organisatsioonide ametlikud nimed	<i>Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit, Eesti Kirjameeste Selts, Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei, Eesti Nõukogude Kirjanike Liit, Tallinna Polütehniline Instituut.</i>
Ajalehtede ja ajakirjade nimed (tarvitatakse jutumärke)	<i>„Rahva Hää!“, „ENSV Teataja“, „Nõukogude Kool“, „Eesti Bolševik“</i>
Viisakus- ja austussõnad kellegi poole pöördumisel (Kirjas <i>Sina</i> ja <i>Teie</i> kõigis käändeis)	<i>Palun Teid, Seltsimees Minister, mulle võimaldada puhkuse saamist! Saadan Sulle palju südamlikke tervitusi.</i>

2) esimene sõna suure algustähega:

Teoste nimed
(tarvitatakse jutu-
märke)

Ajaloolised
sündmused, kui
nad sisaldavad üld-
nimelist osa

Seaduste ja
määruste peal-
kirjad

romaan „Tõde ja õigus“, novelli-
kogu „Sadam udu taga“, laul
„Kaunimad laulud“

Kolmekümneaastane sõda, Dekab-
ristide ülestõus (aga Suur Ok-
toobrirevolutsioon, Suur Isamaa-
sõda)

Tsiviilkoodeks, Tänavate korras-
hoiu määrus, Juhend kontroll-
eksamite korraldamiseks üld-
hariduslikes koolides

Väikese algustähega kirjutatakse:

Rahvuste ja
keelte nimed

Päevade ja pü-
hade ning
kuude nimed

Koha- ja isiku-
nimed, mis oma-
vad omadus-
sõnalist tä-
hendust (vas-
tavad küsimusele
missugune?)
ja tähendavad lii-
ki, tõugu jne.

eesti rahvas, venelane, kreeklased,
slaavi rahvad, kasahhid, juudid;
eesti (missugune?) keel, inglise
keel, lõuna-eesti murre, soome-
ugri keeled

oktoobripühad, esimene mai, es-
maspäev, september ehk mihkli-
kuu, maikuu, juulis, jüripäev

tallinna (missug.) kilud, soome
kelk, pärsia vaip, friisi tõugu,
moskva hääldamisviis, mustjala
rahvarõivas, eesti pilud, leninlik
noorus, marksistlik vaade, saksa
okupatsioon

138. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad sõnad suure või väikese algustähga ja panna need vajaduse korral jutu-märkidesse!

(lydia koidula) *tulihingelised luuletused on ilmunud kahes kogus* (vainu lilled) ja (emajõe ööbik). *Valdav osa* (põhja-ameerikast) kuulub (põhja-ameerika ühendriikidele). *Iga silmapaistvam eesti noor kuulub kahtlemata* (eestimaa leninlikku kommunistlikku noorsooühingusse). 1343. a. (jüri-ööl) *algas kuulus* (eestlaste) (jüriöö ülestõus), millest võttis osa kogu (harju-) ja (virumaa) ja osa (läänemaadki). *Me kooli lugemislauda käivad järgmised ajalehed ja ajakirjad:* (rahva hääl, postimees, noorte hääl, pioneer ja nõukogude õpetaja). *Väike* (võru) *linnake asetseb* (tamula järve) *kal-dal*. *Noor õpetlane sõitis* (gruusiassa), *et tutvuda seal* (gruu-sia) *rahvakunstiga*. *Kas olete aidanud koguda oma õpetaja juhatusel rahvapärimusi* (eesti) *vanavarasalvele*, (eesti rahva muuseumile). *Käin* (mittetäieliku keskkooli) *viiendas klas-sis*. (saulepi mittetäielik keskkool) *asetseb* (läänemaa) *lõuna-sopis* (varbla vallas) *vastu* (pärnumaa) *piiri*. *Kuulus* (lem-bitu) *linnus asetseb* (suure-jaani) *kihelkonnas* (viljandimaal) (lõhavere küla) *lähedal*. *Kes oskab küllaldaselt* (vene) *keelt*, *võib vahetult tutvuda rikkaliku* (vene kirjandusega), *eriti* (vene klassikutega), *aga ka nõukogude kirjandusega ja muu-seas* (lenini) ja (stalini) *teostega nende algkeeles*.

139. Harjutus. Kirjutada vähemalt 3 kooli, asutuse, nõu-kogude vabariigi, välisriigi, ookeani nime.

140. Harjutus. Koostada lauseid, kus esinevad sõnad: eesti ja Eesti, prantsuse ja Prantsuse, poola ja Poola, šoti ja Šoti, soome ja Soome, ukraina ja Ukraina ning kaspia ja Kaspia.

Näidis: *Kaspia merest saadakse umbes 40% Nõukogude Liidu kalasaagist. Tuntud püügikala on muuseas kaspia hee-ringas.*

Asesõnad.

Sõnu, mis asendavad kõnesolevaid nimi- ja omadussõnu, nimetatakse asesõnadeks (vastavad küsimusele kes? mis? missugune?).

Näiteks: *Lind toidab oma* (s. o. linnu) *poegi ja armastab neid* (s. o. poegi). *Suur mees on harilikult julge. Nii-sugune* (s. o. suur) *ei karda huntigi.*

Asesõnad on: *mina* (*ma*), *sina* (*sa*), *tema* (*ta*), *meie* (*me*), *teie* (*te*), *nemad* (*nad*);

ise (*enese* ehk *enda*), *see*, *too*, *sama*, *selline*, *säärane*; *samasugune*, *niisugune*, *kes*, *mis*, *milline*, *missugune*, *kumb*, *mõni*, *mitu*, *igäüks*, *keegi*, *ei keegi*, *kõik* jne.

Asesõnad on käändsõnad, s. o. nad käänduvad nagu nimi- ja omadussõnadki:

mina, *minu*, *mind*, *minusse* jne.

keegi, *kellegi*, *kedagi*, *kellesegi* jne.

141. Ülesanne. Korrata käesoleva õpiku esimese osa 102. punkti asesõnade õigekirja kohta ja kirjutada etteütlus, kus esineb asesõnu vastavais vormides!

142. Pidada meeles, et asesõnade pikemaid kujusid (*mina*, *sina*, *tema*, *meie*, *teie*, *nemad*) tarvitatakse ainult lauserõhulisel kohal, s. o. kui seda sõna tuleb rõhutada. Näiteks: „*Kes soovib minna luurele?*“ — „*Mina soovin, sm. kapten.*“ Lauserõhutul kohal tarvita-takse aga asesõnade lühemaid kujusid või jäetakse asesõna koguni ära. Näiteks: „*Ma kõnnin hilisel õhtul veel üksinda metsateel*“ või „*Kõnnin hilisel õhtul ...*“ jne.

143. Harjutus. Leida antud lausetest asesõnad!

Kuidas küla mulle, nõnda mina külale. Ära kiida ise-nnast! Ma jalutasin oma koolivendadega pargis. Kas te

usute, et suudate niisuguse teguviisiga võita enesele poolehoidu? Selline jutt on küll tuulest võetud. See ülikond ei sobi kummalegi. Mina oma leemepatta ei lase kedagi kaeda. Mitu õpilast on teie klassis? Ta ei teadnud, millal saabub rong. Ükski pole sündides tark. Seesama poiss oligi too kangelane, kes uppuja päästis. Igaüks täitku oma kohustusi, siis on kõik (asesõna!) asjad hästi! Kes noorelt nobe, see virk vananagi.

Arvsõnad.

Sõnu, mis näitavad asjade arvu või järjekorda, nimetatakse arvsõnadeks (vastavad küsimustele mitu? mitmes?).

Näiteks: *Meie koolis õpib 230 õpilast. Kaup maksis viisteist rubla. Arvo on klassi esimene, Aksel aga teine õpilane. Istun viiendas pingis.*

Sõnad *kakssada kolmkümmend, viisteist, esimene, teine ja viiendas* on arvsõnad.

144. Arvsõnu on kahte liiki:

Põhiarvud (küsimus: mitu? kui palju?)	Järgarvud (näitavad järjekorda, küsimus: mitmes?)
<i>üks, kaks, kolm üksteist, nelikümmend sada, tuhat</i>	<i>esimene, teine, kolmas üheteistkümmes, neljakümmes sajas, tuhandes</i>

Pidada meeles! Araabia numbriga kirjutatud järgarvu taha pannakse punkt (1., 2., 3., jne.). Rooma numbrit taha punkti ei asetata (I, II, III jne.).

Nii näiteks kirjutatakse sõnastus *kahekümne esimene juuni tuhande üheksasaja neljakümmendal aastal* järgmiselt: **21. juuni 1940. a.**, sõnastus *kahekümne esimene juuni tuhat üheksasada nelikümmend* aga (kuud järgarvuga tähistades ja aastaarvu lühendades) kas **21. 6. 40** või **21. VI 40**.

145. **Harjutus.** Tõmmata harjutuses põhiarvule üks kriips ja järgarvule kaks kriipsu alla ja panna puuduv punkt!

Olen sündinud 24 septembril 1905 aastal. Astusin keskkooli 1945/46 õppeaastal. Suur-Munamägi on 317 meetrit, Väike-Munamägi aga 244 meetrit kõrge. Aastal 1934 ilmus trükist ajalooline romaan „Ümera jõel“, milles kirjeldatakse eestlaste suurt võitu sakslaste üle 1210 aastal. Meie kooli VII klass käis 7 detsembril Eesti Kunstmuuseumis. Ekskursioonist kevadel võttis osa 5 klassi umbes 150 õpilase ja 6 õppejõuga. Lööge lahti lehekülg 27 ja lugege, mis öeldakse punktis 4 kõnesoleva asja kohta. Iga 10 õpilane astugu rivi ette! Meie maja 3 korral elab doktor Vainumäe. Millest kõneleb konstitutsiooni IV peatükk?

146. **Harjutus.** Kirjutada 1) tänane kuupäev vähemalt kahel viisil, 2) 5 tähtsa mehe sünni- või muud tähtpäevad!

147. **Harjutus.** Leida antud lauseist kõik käändsõnad (s. o. nimi-, omadus-, ase- ja arvsõnad) ja kirjutada nendest ainsuse nimetav, omastav ja osastav kääne!

Hõbedana kiirgab jää — roosaks läheb palg, õhetab nägu ja pää, uiskudel libiseb jalg. Pikad kui hõbeniidid jäljed on uisuteel, õrnad ja valged siidid kristallisel veel.

Aeg kulus neil nii ruttu, et keegi ei märganudki. Kas teil on elektrivalgus majas? Sellest on enam kui kuuskümmend aastat tagasi, kui raudtee tuli. Jooksnud kaks kilomeetrit ebatasast maad, väsisid meie koerad. Aruanne tuleb esitada iga kuu kahekümne viiendaks. Seitse ei oota ühte.

Pöördsonad.

148. Ülesanne. Tuletada meelde (korrates lauseõpetusest öeldist ja liitlausest käsitlevad punktid), missugune sõnaliik esines öeldisena!

149. Sõnad, mis tähendavad tegemist (*töötama, jooksmata*) või seisundis olemist (*rippuma, asetsema*) on pöördsonad. Pöördsonade küsimusi on palju, kuid kõik küsimused käsitlevad midagi tegemisest: mida teeb? mida tegi? mida on teinud? mida oli teinud? mida teeks? mida tehku? mida tegevat? mida tehakse? mida tehti? mida tehtaks? mida tehtavat? mida tehtagu? jne.

Pöördsonad kannavad sellist nimetust seepärast, et nad pöörduvad:

ma töötan, sa töötad, ta töötab ... ma töötasin, ma töötaksin, ma töötavat ... jne.

150. Ülesanne. Vastata p. 149 toodud küsimustele (mida teeb? mida tegi? jj.) sõnadega *töötama, käima, võtma, hakama, õppima!*

151. Peale pöördeliste muudete, mida õppisime tundma ühenduses öeldise käsitlusega, on pöördsonal veel käändelised muuted, mis ei pöördu, vaid täielikult või vähemalt mõnel määral käänduvad:

Pöördsona käändelised muuted on:

- 1) *ma-tegevusnimi*: Hakkame *töötama*. Mehed olid *töötamas*. Tulime *töötamast*. Ärge seiske *töötamata!*
- 2) *da-tegevusnimi*: Püüdke hoolsamini *töötada!* *Töötades* kulub aeg ruttu.

- 3) *v-kesksõna*: *Töötav* mees leiab kõikjal lugu-
pidamist. *Töötava* rahva saadikud
kogunesid koosolekule. Austage
stahhaanovlikult *töötavat* inimest!
Jne. (kõigis käändeis).
- 4) *nud-kesksõna*: Oleme seal vabrikus 20 aastat
töötanud. *Töötanud* mehed vaja-
vad puhkust.
- 5) *tud-kesksõna*: Selle leiutise kallal on palju *töö-
tatud* ja nüüd on ka suuri tule-
musi *saadud*.
- 6) *teonimi*: Stahhaanovlik *töötamine* võtab üha
hoogu. Mehed lõpetasid *töötamise*
ja hakkasid sööma. Pärast *tööta-
mist* heideti puhkama. Jne. (kõi-
gis käändeis).
- 7) *tegijanimi*: See tubli *töötaja* sõitis suvepuhku-
sele Pärnu randa. Vaimse töö alal
töötaja tegevus pole kergem sugugi
kui füüsilise töö alal *töötaja* oma.
Töö kiidab *töötajat*. Jne. (kõi-
gis käändeis).

152. Harjutus. Leida antud lauseis kõik pöördõnad, kriipsutada need alla ja märkida klambresse, kas on pöörde-
line või käändeline muude!

Kui õpetaja klassi oli astunud, tõusid kõik õpilased püsti. Õpetaja käskis istuda ja ütles: „See on meil nüüd emakeele tund. Esimene asi, mille peame ilusasti ära õppima, on see keel, mida me iga päev räägime. Seepärast vaatame, kes mõis-
tab lugeda, kes mitte. Kes veel ei oska, nendega algame õppi-
mist. Lugejad võivad juba hakata raamatust huvitavaid jutte lugema.

Üks väike lugeja aga võttis ranitsast raamatu asemel leivakoti välja ja hakkas saia sööma. Ta sai õpetajalt noomida: „Söömiseks on vahetunnid, tunni ajal aga õpitakse. Seda tuleb meeles pidada!“ Saia muginud tüdrukuke kokkus noomimisest ja hakkas nuuksuma. Õpetaja pöördus nuuksuva õpilase poole ja lohutas teda sõbralike sõnadega. Tüdrukuke lakkas nutmast. Nüüd alati lugemist. Kõik lugejad olid huviga asja juures. Kui kõik said lugenud, lõppes tund. Loetud pala jäi homseks õppida.

N ä i d i s: Kui õpetaja (käänd. m.) klassi oli (pöörd. m.) astunud (käänd. m.), tõusid (pöörd. m.) kõik õpilased püsti.

SÕNADEST, MIS EI MUUTU.

153. Peale käänd- ja pöörd sõnade on keeles hulk sõnu, mis harilikult ei muutu või muutuvad ainult osaliselt. Nii-sugused sõnad on näiteks *määrsõnad*, *kaassõnad*, *sidesõnad* ja *hüüdsõnad*.

Tutvume nendega lähemalt.

Määrsõnad.

154. Vaadelda järgnevais lauseis längkirjas trükitud sõnu!
Ait all, look peal? Kuskilt kostab pillihäält. *Kaugel* näen kodu kasvamas. *Minge veidi eemale!* Mis *täna* tehtud, see *homme* hooleta. *Varsti* lõpevad tunnid. *Kui kaua* sa siin elad? Auto sõitis *kiiresti*. Lõvi möirgas *vihase*lt. Palun, rääkige *kõvemini!* Koorem vajus *küljeli*. Seisa *kindlasti!* Käisime *jalgsi*. *Kuhu* lähed? *Millal* tuled?

Nagu näiteist selgub, väljendavad määrsõnad:

kohta (*all, peal, vastu, kuskilt, kaugel, eemal* jt.)

aega (*täna, homme, varsti, kaua* jt.)

viisi (*vihase*lt, *kõvemini, küljeli, kindlasti, jalgsi* jt.)

määra (*kaunis, vähe, natuke, veidi* jt.)

küsimust (*kuhu? millal?* jt.)

155. Ülesanne. Leida, mis küsimustele vastavad määr-
sõnad (p. 154), mis näitavad kohta, aega, viisi ja määra!

156. Tuleb teha vahet määrsõnade ja omadussõnade vahel!

O m a d u s s õ n a
küsimus: missugune?

M ä ä r s õ n a
küsimus: kuidas viisi?

Kiire sõit kestis $\frac{1}{2}$ tundi.

Pähklil on kõva koor.

Koer on vihane.

Kostab kõneleja vali hääl.

Ilmar on tore poiss.

Orav on väle loom.

Meie endine jutt jäi pooleli.

Lennuk sõidab kiiresti. Kiire-
malt!

Võta kõvasti kinni! Hoi-
a kõvemini!

Ta haugub vihaselt.

Ta räägib liiga valjusti!

Põder jookseb toredasti.

Väledasti välkusid jooksja
jalad.

Töö jätkub endiselt.

Panna tähele: Õige on *-sti*, *-mini*, mitte *-ste*, *-mine*!

Kaassõnad (= ees- ja tagasõnad).

157. Vaadelda längkirjas trükitud sõnu järgnevais lauseis!

Õpilane seisab *tahvli juures*, aga õpetaja istub *laua taga*.
Ukse ees õitsetsid punased astrid. Kirves on *paku kõrval*.
Laua kohal on laelamp. Sõitsime *üumber järve*. Istuge *teha*
taha. *Enne eksameid* oli kõigil kiire. *Pärast lõunat* on pio-
neeride koondus. *Sõja järele* algab hoogne ülesehitus.

Nagu toodud näiteist nähtub, käivad kaassõnad *juures*,
taga, *ees*, *kõrvale*, *kohal*, *üumber*, *taha*, *enne*, *pärast*, *järele*
mingi käändsõna kaasas, selle ees või taga. Niisuguseid
sõnu, mis käivad käändsõnade ees või taga,
nimetatakse kaassõnadeks.

Kaassõna kirjutatakse käändsõnast alati lahku (pingi *alla*, pingi *all*, pingi *alt*; ukse *ette*, ukse *ees*, ukse *eest*; nurga *taha*, nurga *taga*, nurga *tagant* ehk *takka* jne.).

158. Ülesanne. Tuletada meelde, millised on tuntud kaassõnad õpitavais võõrkeeltes.

Sidesõnad.

158 a. Sidesõnu õppisime tundma ühenduses lauseõpetusega. Tuletada meelde, millised on nn. komata sidesõnad! Loendada üldtuntud sidesõnu, mille ees käib koma, kui need sidesõnad asuvad lausete piirikohal! Korrata õpiku esimesest osast punktid 38, 46, 48, 49, 50!

159. Ülesanne. Määratleda (seletada), mis on sidesõna!

Hüüdsõnad.

160. Vaadelda längkirjas trükitud sõnu järgnevais lauseis! *Hõissa*, jää juba kannab! *Oi, oi*, nüüd te alles saate! *Tohoh*, keda ma näen! *Aituma*, saunakütjale! *Haloo*, kes on telefoni juures? *Ahah, paras, paras*, kes käskis kelkida! *Kõtt!* nurka kõversaba! *Nõõ*, las käia! *Tpruu*, pea kinni! *Notsu, notsu!* *Tibu, tibu!* *Prauhti*, lendas uks lahti. *Põmm, põmm!* kõlas läbi metsa püsside paukumine. *Sulpsti*, kukkus kivi vette.

Sõnu, mis väljendavad mitmesuguseid tundeid (rõõmu, ehmatust, imestust, ähvardust jne.), loomade hõikamist või looduse hääli, nimetatakse hüüdsõnadeks.

Hüüdsõna eraldatakse harilikult hüüumärgiga või komaga. Hüüumärgi järel hüüdsõna puhul jätkub lause väikese algustähega.

161. Harjutus. Leida lauseid, kus esineb hüüdsõnu, ja tarvitada kirjavahemärke õigel kohal!

162. Harjutus. Teha kokkuvõtte sõnaliikide tundmaõppimisest, koostades ja täites alljärgneva tabeli lüngad!

Sõnaliigid muutmise järgi	Sõnaliigid tähenduse järgi	Näiteid
Käändsõnad (käänduvad)	1) nimisõna 2) 3) 4)	<i>riik, kasulikkus, Lehik</i> <i>suur</i> <i>mina, säärane.</i> <i>üks, esimene</i>
Pöördõnad (pöörduvad)	5) pöördõna	
Sõnad, mis ei muutu (ei muutu)	6) 7) 8) 9)	<i>nobedasti</i> <i>(laua) ees</i> <i>seepärast</i> <i>oieh!</i>

Esitada klassis suuliselt igast sõnaliigist rohkesti lisinäiteid!

163. Harjutus. Määrata antud lauseis sõnaliigid, märkides see sõnade kohale lühendatud kujul!

H e i n a m a a l.

Oi seda huikamist ja hõiskamist, seda linnulaulu ja lillelõhna, metsakaja ja pilliheli! Heinaaeg on ilu ja rõõmu aeg. Siin luisatakse vikatit vinn-võnn, vett-vätt! ja niidetakse ikka siuh ja säuh! Seal jälle riisutakse. Riided helendavad päikese käes. Tüdrukuiel on valged pihikud ja punased seelikud, hele-

dad rätikud on sügavasti silmil, et päike liiga suudlema ei pääseks. Jõe ääres veetakse saadusid kokku, tagapool jälle tehakse kuhja. Rehad ja viglad aina käivad ning valged varred helgivad. Ja kui siis päike puhkusele läheb, ei tunne keegi väsimust. Koduteel kostab rõõmsasti laul, kuskil hüüab heledasti pill. Ja läbi noore suveöö sünnivad ilu ja rõõm kõrvuti.

(E. Enno j.)

V. SÕNADE MUUTMISEST. KÄÄNAMISEST.

164. Tuletada meelde sõnade käänamist (käänete nimetus, järjekorda, küsimusi ja käändelõppe)!

Käänamistabel.

Ainsus.

Käänded	Küsimused	Sõnad ja käändelõpud
1. Nimetav	kes? mis?	<i>andekas kunstnik</i>
2. Omastav	kelle? mille?	<i>andeka kunstniku</i>
3. Osastav	keda? mida?	<i>andekat kunstnikku</i>
4. Sisseütlev	kelle sse? mille sse?	<i>andeka sse kunstniku sse</i>
5. Seesütlev	kelle s? mille s?	<i>andeka s kunstniku s</i>
6. Seestütlev	kelle st? mille st?	<i>andeka st kunstniku st</i>
7. Alaleütlev	kelle le? mille le?	<i>andeka le kunstnikule</i>
8. Alalütlev	kelle l? mille l?	<i>andeka l kunstniku l</i>
9. Alaltütlev	kelle lt? mille lt?	<i>andeka lt kunstniku lt</i>
10. Saav	kelle ks? mille ks?	<i>andeka ks kunstniku ks</i>
11. Rajav	kelle ni? mille ni?	<i>andeka kunstniku ni</i>
12. Olev	kelle na? mille na?	<i>andeka kunstniku na</i>
13. Ilmaütlev	kelle ta? mille ta?	<i>andeka kunstniku ta</i>
14. Kaasaütlev	kelle ga? mille ga?	<i>andeka kunstniku ga</i>

Käänded	Küsimused	Sõnad ja käändelõpud	
		de-mitmus	i-mitmus
1. Nimetav	kes? mis?	andeka d kunstniku d	
2. Omastav	kelle? mille?	andeka te kunstnikku de	kunstnik e
3. Osastav	keda? mida?	andekaid kunstnikke	
4. Sisseütl.	kelle sse? mille sse?	andeka te sse kunstnikku de sse	andeka i sse kunstnik e sse
5. Seesütl.	kelle s? mille s?	andeka te s kunstnikku de s	andeka i s kunstnik e s
6. Seestütl.	kelle st? mille st?	andeka te st kunstnikku de st	andeka i st kunstnik e st
7. Alaleütl.	kelle le? mille le?	andeka te le kunstnikku de le	andeka i le kunstnik e le
8. Alalütl.	kelle l? mille l?	andeka te l kunstnikku de l	andeka i l kunstnik e l
9. Alaltütl.	kelle lt? mille lt?	andeka te lt kunstnikku de lt	andeka i lt kunstnik e lt
10. Saav	kelle ks? mille ks?	andeka te ks kunstnikku de ks	andeka i ks kunstnik e ks
11. Rajav	kelle ni? mille ni?	andeka te kunstnikku de ni	(andekate) kunstnik e ni
12. Olev	kelle na? mille na?	andeka te kunstnikku de na	— „ — kunstnik e na
13. Ilmaütl.	kelle ta? mille ta?	andeka te kunstnikku de ta	— „ — kunstnik e ta
14. Kaasaütl.	kelle ga? mille ga?	andeka te kunstnikku de ga	— „ — kunstnik e ga

Märkus: Sõnaosa, mis on muutelõpu ees, nimetatakse tüveks (*kunstnikku*); *-de*, *-te*, *-i* ja *-e* on mitmuse tunnused; *-sse*, *-st*, *-le* jne. on käändelõpud.

Kokkuvõtteks: 1) Käändsõnadel on neliteist käänet. Käänded esinevad kahes arvus: ainsuses ja mitmuses. Nii ainsuse kui ka mitmuse käänatel on samad küsimused ja käändelõpud.

2) Omadussõna käänamisel koos nimi-sõnaga jääb omadussõna neljas viimases käändes (*-ni*, *-na*, *-ta*, *-ga*) käändelõputa, s. o. ainult omastavasse käändesse (õpilaste keeles „ninataga reegel“): *uhke ratsanikuni*, *tubli mehena*, *terava kirveta*, *heade hinnetega*.

3) Mitmus on kahesugune: *de*-mitmus (mille tunnuseks on *-de*-, *-te*-) ja *i*-mitmus (mille tunnuseks on enamasti *-i*-, vahel ka *-e*- või *-u*-; *andeka|ile kunstnik|e|le*, *van|u|ks päev|i|ks*). Moodustada saab *i*-mitmust harilikult mitmuse sisseütlevast kuni kaasütlevani, s. o. kõigis käänetes peale kolme esimese käände. Ainult *kunstnik*-tüüpi sõnadel (*mäestik*, *leidlik*, *bolševik* jt.) on *i*-mitmus erandlikult ka omastavas käändes (nende *mäestike*, *leidlike*, *bolševike* jne.).

165. Harjutus. Käänata kõigis käändeis (antud tabeli eeskujul) *kuulus laevastik!*

Käänete tähendusest.

166. Vaadelda nimetavas käändes sõnu järgnevais lauseis!

Sõna nimetavas käändes on aluseks	Sõna nimetavas käändes on sihitiseks või ütteks
<p><i>Sepp</i> töötab sepipajas. <i>Uks</i> käib väljapoole lahti. <i>Linda</i> laulab hästi.</p> <p><i>Linnuke</i> külmetab puuladvas.</p>	<p>Kutsu <i>sepp</i> siia! Sule <i>uks</i>! Püüdke <i>Linda</i> kinni! Millal sa, <i>Linda</i>, maale sõidad? Tooge see <i>linnuke</i> tuppa sooja! Küll laulad sa, <i>linnuke</i>, kenasti.</p>

Ülesanne: Teha kokkuvõte, mis tähendus on nimetaval käändel lauses!

167. Vaadelda omastava käände tähenduslikku külge!

Omastav kääne näitab, kelle või mille oma või osa — on täiendiks	Omastav kääne näitab, millele tegevus on sihitud — on sihitiseks
<p><i>Laua</i> jalg on katki. <i>Poisi</i> kuub ripub kapis. <i>Raamatu</i> kaaned on kulunud. <i>Jaani</i> ilus hobune sõitis trepi ette.</p>	<p>Laudsepp tegi uue <i>laua</i>. Ta kutsus <i>poisi</i> siia. Ostsin uue <i>raamatu</i>. Kutsusime <i>Jaani</i> ka sünnipäevale.</p>

Ülesanne: Teha kokkuvõte, mis tähendus on omastaval käändel!

168. Vaadelda osastava käände tähendust!

Osastav näitab osa.

Osastav kääne kui osaalus	Osastav kääne kui osasihitis
<i>Leiba</i> on kapis ja riulil.	Hobune joob <i>vett</i> suurel sõõmul.
<i>Vihma</i> sajab kõvasti.	Tüdruk pühib <i>tolmu</i> .
<i>Lund</i> tuiskab.	Loen <i>raamatut</i> .
<i>Pilvi</i> koguneb vaatepiirile.	Poisid kannavad <i>puid</i> kuuri.

Ainsuse omastav põhikäändena.

kelle? mille?

169. Vaadelda käänamistabelis sõnade *andekas kunstnik* käänamist ainsuses ja võrrelda ainsuse omastavat teiste käänetega! Mis on ühist kõigil käändel alates sisseütlevaga ja lõpetades kaasütlevaga?

Vaadelda täiendavalt allpool antud lisanäiteid.

Ainsuse nimetav kes? mis?	Ainsuse omastav kelle? mille?	Teisi ainsuse käändeid sisseütlevaga alates
<i>sepp</i>	<i>sepa</i>	<i>sepasse, sepas, sepale, sepaks</i> jne.
<i>asunik</i>	<i>asuniku</i>	<i>asunikule, asunikult, asunikuga</i> jne.
<i>seep</i>	<i>seebi</i>	<i>seebisse, seebis, seebita, seebiks, seebiga</i> jne.
<i>mõte</i>	<i>mõtte</i>	<i>mõttesse, mõttes, mõttest, mõtteks</i> jne.
<i>rukis</i>	<i>rukki</i>	<i>rukkisse, rukkis, rukkist, rukkile</i> jne.

Pidada meeles! Ainsuse käänded alates sisseütlevaga saadakse ainsuse omastavast.

Seepärast on ainsuse omastav põhikääne.

170. Võrrelda ainsuse omastavat mitmuse nimetavaga.

Ainsuse nimetav kes? mis?	Ainsuse omastav kelle? mille?	Mitmuse nimetav kes? mis?
<i>tuli</i>	<i>tule</i>	<i>tuled</i>
<i>kaas</i>	<i>kaane</i>	<i>kaaned</i>
<i>sepp</i>	<i>sepa</i>	<i>sepad</i>
<i>asunik</i>	<i>asuniku</i>	<i>asunikud</i>
<i>rukis</i>	<i>rukki</i>	<i>rukkiid</i>
<i>süsi</i>	<i>söe</i>	<i>söed</i>
<i>rake</i>	<i>rakke</i>	<i>rakked</i>
<i>kolb</i>	<i>kolvi</i>	<i>kolvid</i>

Pidada meeles! Mitmuse nimetav saadakse ainsuse omastavast. Mitmuse nimetava lõpul on alati *d*.

171. Harjutus. Moodustada ainsuse omastav ja selle järgi ainsuse ilmaütlev ning mitmuse nimetav antud sõnadest!

hunt, jutt, kungas, ripse, pilge, muie, läti, loe, valss, marss, puder, lukk, latt, urgas, peenar, vaade, karp, lill, koda, pätkel, apteek, küüs, mõte, hüpe, rike, rikas.

N ä i d i s: *hunt, hundi, hundita, hundid; jutt, jutu* jne.

Ainsuse sisseütlevast.

Ainsuse sisseütlev saadakse ains. omastavast käändest, kuid peale sse-lõpulise sisseütleva on väga paljudel sõnadel

ka lühike sisseütlev. Kus võimalik, tarvitataksegi alati sisseütleva lühemat kuju (näit. läks *tuppa*, kukkus *jökke*, viskas *tulle*, pani *nurka* jne.). Tuleb meeles pidada, et lühike sisseütlev ei saa olla kunagi omastava-kujuline (näit. tõstis lapse *vankri*, siin tuleb ütelda ikkagi *vankrisse*, samuti: *laagrisse*, *liitrisse*, *pulbrisse*, *teatrisse* jne.). Erandlikult lubatakse siin: pani *tasku*, heitis *voodi*, sõitis *vaksali* jmt., mis pole aga soovitatavad vormid.

172. Harjutus. Moodustada ainsuse sisseütlev, täiendades antud tabelis olevad lüngad!

Ains. nimetav	Ains. sisseütlev
<i>tuba, jõgi, pada</i>	<i>toasse e. tuppa,</i>
<i>mägi, sõda, rida</i>	<i>mäesse e. mäkke,</i>
<i>regi, lagi, vagu</i>	
<i>koda, ladu, vägi</i>	
<i>meri, tuli, veri</i>	<i>meresse e. merre,</i>
<i>uni, lumi</i>	<i>unesse e. unne,</i>
<i>maja, oja, kivi</i>	<i>majasse e. majja,</i>
<i>tüvi, küla, talu</i>	
<i>suur, äär, juur</i>	<i>suuresse e. suurde,</i>
<i>keel, hääl, meel</i>	<i>keellesse e. keelde,</i>
<i>seen, soon, huul</i>	<i>seenesse e. seende,</i>
<i>raamat, sadam</i>	<i>raamatusse,</i>
<i>vaksal, kirik</i>	
<i>voodi, miljon</i>	

Ainsuse osastav.

keda? mida?

173. Vaadelda ainsuse osastava lõppu!

Ainsuse osastav lõputa	Ainsuse osastavas d	Ainsuse osastavas t
(seda) <i>keppi, latti kukke, nurka pilti, kannu kella, maja küla, õuna laevastikku õnnelikku kirjanikku püüdlikku</i>	(seda) <i>maad, tööd teed, suud võid, kraed kantseleid</i> (seda) <i>und, tuld merd, verd lund, mõnd</i>	(seda) <i>kõnet, vilet autot, summat aastat, leravat pimedat, aset suhkrut, keelt</i> <i>seent, südant peenart, akent Tartut, Härma't</i>

Pidada meeles! Ainsuse osastava lõpp on (pehme) *d*:

1) kui sõna lõpeb pika täishäälikuga (*maa*) või kaksiktäis-
häälikuga (*või, kantselei*),

2) kuuel sõnal: *uni, tuli, meri, veri, lumi, mõni*.

Kõigis teistes sõnades on ainsuse osastava lõpul alati
(kõva) *t*, kui neil ei ole lõputa ainsuse osastavat.

Pidada meeles osastav kääne sõnust: *käsi — kätt, süsi —
sütt, vesi — vett!*

174. Harjutus. Moodustada ainsuse osastav järgmisist
sõnust!

Värske või, kirju peoleo, raske töö, suur puu, mässav
meri, raske patarei, väike vihik, kõrge tuulik, haljendav
oras, nobe tüdruk, kolletav rukis, väle poiss, truu sõber,

kuulus kirjanik, vilkuv tuli, vana seen, sulav lumi, parteitu bolševik, õnnelik võitja, lai kaas, pikk küüs, mõni kallis süda, kare käsi, tuline süsi, puhas vesi.

Kuna mitmuse nimetava lõpul on alati *d*, ainsuse osastava lõpul aga nii *d* kui ka *t*, vastavalt reeglile, siis ei või segi ajada ainsuse osastavat mitmuse nimetavaga.

Näiteks: *Vaatlen kõrget tuulikut* (mida? osast.). *Eemal paistavad kõrged tuulikud* (mis? mitm. nimet.). *Samuti (seda) kuulsat kõnelejat, osavat tüdrukut, pikka säärikut, aga (need) kuulsad kõnelejad, osavad tüdrukud, pikad säärikud, jne.*

175. Harjutus. Kirjutada kriipsu asemele *t* või *d*, nagu on nõutav!

Meie klassi õpilaste vihiku— ja raamatu— on kõik puh-
tad. Ostsin kooli kooperatiivist neli suur— vihiku— ja
kaks raamatu—. Kas näed seda kõrge—, jämeda— puu—?
Õuest kostab laste heleda— naeru ja rõõmsa— juttu. Nobe-
da— poisi— ruttasid õpetajale abiks. Mõned tüdruku— kae-
vasid maa—. Kas teate juhatada mõn— hoolsa— tüdruku—,
kes oskaks ka korralikult vene keel—? Vaatlesin raamatu
kirju— kaan—. Sepikoja ees seisid kõrge— vankri—, kat-
kise— adra—, äkke— ja mitmesuguse— muu— põllutööriis-
ta—. Parajasti parandas sepp üht kaariku— ja ta abiline,
kes ajas ise lõbusasti vile—, tagus mingi— raudvõre—. Jõin
hommikul tassi kakao—. Mesilased heitsid pere—. Tubli
tahtejõud võidab kõik takistuse— ja raskuse—. Teda tunti
kui huvitava—, mitmekülge— inimest. Ema silitas tütre
heleda—, kähara— pea—. Seinu katsid tumeda— tapee-
di—.

176. Võrrelda ainsuse osastava moodustamist l-, n-, r- ja s-lõpulistest sõnadest! (III välde on trükitud jämendatult).

Nimetav kes? mis?	Omast. kelle? mille?	Osast. keda? mida?	Reeglid
küünal aken peenar kaunis	küünla akna peenra kauni	küünal t aken t peenar t kaunis t	Astmevahelduslikes sõnades (omastavas on tugev aste = III välde) saadakse osastav kääne nimetav + t
pähkel korsten suhkur kuulus	pähkli korstna suhkru kuulsa	pähkli t korstna t suhkru t kuulsa t	Astmevahelduse ta sõnades (kõigis käändeis III välde) saadakse osastav kääne omastav + t

177. Harjutus. Moodustada eelmiste sõnade eeskujul ainsuse osastav kääne, otsustades omastava käände abil, kas sõna on astmevahelduslik või mitte!

number, kannel, meeter, liiter, pulber, naaskel, katel, naaber, pastel, vaagen, kukal, laager, vanker, maaler, kühvel, küünar, kamber, kelder, kangur, piibel, ingel.

Näidis: *number (3), numbri (3), numbrit (3)*
kannel (2), kandle (3), kannelt (2)

178. Harjutus. Tarvitada õigesti osastavat käänat klambreis olevaist sõnadest!

3 (meeter), *kilo* (suhkur), 6 (liiter), 2 (haavel), 3 (aken), *mängis* (kannel), *ehitatakse* (kelder), *rehitsen* (peenar), *hiivab* (ankur), *sügab* (kukal), *pühib* (korsten), *määrib* (van-ker), *huvitavat* (number), *kannab* (vaagen), 3 (tütar), *kibe-*dat (pipar), *pole kõnetooli ehk* (kantsel).

Mitmuse omastav.

kelle? mille?

179. Võrrelda ainsuse osastavat mitmuse omastavaga!

Ainsuse osastav keda? mida?	Mitmuse omastav kelle? mille?
(<i>seda</i>) <i>jalga, lehte, tetre juttu, keppi, kukke korralikku, mõistlikku ümbriku, okslikku</i>	(<i>nende</i>) <i>jalgade, lehtede, tetrede juttude, keppide, kukkede korralikkude, mõistlikkude ümbrikkude, okslikkude</i>
(<i>seda</i>) <i>maad, luud sood, kraed komiteed, patareid kantseleid</i>	(<i>nende</i>) <i>maade, luude soode, kraede komiteede, patareide kantseleide</i>

Pidada meeles! 1. Kui ainsuse osastava lõpul on täishäälik või (pehme)*d*, on mitmuse tunnus *de*.

2. Astmevahelduslikel sõnadel on mitmuse omastav sama-
sugusel astmel kui ainsuse osastav.

180. Võrrelda ainsuse osastavat mitmuse omastavaga, kui
ainsuse osastava lõpul on *t*.

Ainsuse osastav keda? mida?	Mitmuse omastav kelle? mille?
(seda) <i>kätt, uut, keelt küünt, õit, kõrt raudset, julgust nädalat, meetrit kartulit, numbrit</i>	(nende) <i>käte, uute, keelte küünite, õite, kõrte raudsete, julguste nädalate, meetrite kartulite, numbrit</i>
(seda) <i>kõnet, peret, vilet, summat, piigat, autot lauljannat tütar, akent</i>	(nende) <i>kõnede, perede, vilede summade, piigade, autode lauljannade tütarde, akende</i>

Pidada meeles! Kui ainsuse osastava lõpul on (kõva) *t*, on mitmuse tunnuseks harilikult *te*.

Erandiks on sõnatüübid *kõne, summa* ja *tütar*, kus ainsuse osastava lõpul on *t*, aga mitmuse tunnus siiski *de*.

181. Jälgida ja pidada meeles allpool antud lisanäiteid *kõne-, summa-* ja *tütar-*tüüpi sõnadest, millel ains. osastava lõpul on *t*, aga mitmuse tunnus erandlikult *de*.

kõne — kõnet — kõnede

Samuti käänduvad: ime, jume, kabe, kere, klade, male, mure, pere, rahe, sine, tare, vahe, vale, vene, vile, võre, õlu (m. om. õllede)

summa — summat — summade

Samuti käänduvad: draama, foto, hapu, kaabu, kalju, kassa, kiisu, kliima, kummi, laava, lilla, mamma,

nafta, neiu, palju, papa, peiu,
piiga, plika, polka, ratsu,
roosa, setu, sohva, sooda,
soolo, teema, tubli, tõmmu
ja kõik nna-lõpulised sõnad:
*lauljanna, sõbranna, kirjuta-
janna* jne.

tütär — tütart — tütarde

Samuti käänuvad:

aken, kaenal, kannel, katel,
koonal, kukal, kämmal, küü-
nal, küünar, manner, pannal,
pipar, peenar, pöial, sõkal,
sõstar, tatar, tungal, vemmal,
vinnal, västar.

182. Harjutus. Kirjutada ainsuse osastav ja mitmuse omastav *kõne-*, *summa-*, *tütär-tüüpi* sõnadest, valides igast tüübist 5 sõna!

183. Harjutus. Moodustada mitmuse omastav antud sõnadest!

õhetav põsk, huvitav küsimus, tubli pioneer, hoogne polka, kena valss, sume sügispäev, väle ratsu, suur vaskkatel, sügav järv, kauge kink (kingu), pikk vahaküünal, raske mure, kahar kuusk, lahtine ümbrik, mõistlik tegu, tihe võrk, virk sepp, pikk latt, juhuslik asi, uus auto, paljud piigad, mõni vanke, lai peenar, kommunistlik partei, sotsialistlik õpetus, isetegevuslik ring, kino, teater, kirjanduslik loeng, huvitav mõte.

Mitmuse omastav põhikäändena.

184. Vaadelda käänamistabelis (p. 164) sõnade *andekas kunstnik* käänamist *de*-mitmuse käändeis ja võrrelda mitmuse omastavat teiste käänetega, kus mitmuse tunnus esineb! Mis on ühist mitmuse omastava ja teiste käänete vahel?

Vaadelda täiendavalt allpool antud lisanäiteid!

Mitmuse omastav	Mitmuse teisi käändeid sisseütlevaga alates
<i>teravate</i>	<i>teravatesse, teravates, teravatest, teravatele jne.</i>
<i>nobedate</i>	<i>nobedatesse, nobedates, nobedatest jne.</i>
<i>peenarde</i>	<i>peenardesse, peenardest, peenardele jne.</i>
<i>kasulikkude</i>	<i>kasulikkudesse, kasulikkudele jne.</i>
<i>kannelde</i>	<i>kanneldesse, kanneldega jne.</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>
<i>foto</i>	<i>foto</i>

Pidada meeles! *de*-mitmuse käänded saadakse kõik mitmuse omastava järgi. Mitmuse omastav kääne on seepärast põhikääne, nagu seda on ainsuse omastavgi.

185. Harjutus. Kirjutada kriipsu asemele *de* või *te*, nagu on nõutav!

Talv saabus.

Vihmas— sügispäeva— tulekul koondusid linnud parve—sse ja algasid lendu kauge—le maa—le. Puu— roheline kate muutus kirevaks. Siis oli nukralt võluv kõndida veretava— vahtra— ja kollendava— kaske— all ja kuulata kurge— kurvatoonilist häälightsust. Nende tee viib kaugele üle laia— lagendikku—, üle kõrge— mäge—, üle suur—, sinetava— järvede ja sügisöös säravate rahvarikas— linna—. Vahest tahtsin isegi kaasa teha seda reisi, et jõuda üle mere läbi kohutava— sügistormi— tundmatu—le maadele. Ent rohkem haarab rännulust meid ikkagi kevadel. Sügisel on kodutunne tugevam. Ja vaata, üks nurme—lt ja põldu—lt veerenud koju viljakoorma— pikad voorid. Heinamaa—listusid kõhuka— heinakuhja— kogud ja rabas paistsid mus—

tava— turbapätsi— kõrged hunnikud. Aeda—s peenar—l
lokkasid mitmesugused aedviljad ja viljapuu— oks—l naera-
tasid maitsvad puuviljad.

See kõik kõneles nõukogu— inimes—, töötava— talupoe-
ga— töökusest ja töörõõmust, mis tagab kõigile õnneliku
tuleviku.

Nüüd on kattunud maa lumega. Õpilas—l ja õpetaja—l
käib hoogne töö: kogutakse teri tarkusesalve—sse. Sedagi
tööd saadab nõukogulik töörõõm.

186. Harjutus. Kas *d* või *t*, *k* või *kk*?

Metsiku—el kalju—el pesitseb kaljuko—kas, aga tihe-
—a—es põõsasti—u—es elutseb rebane. Rändajad liikusid
mitmekesis—el künkli—u—el maasti—u—el. Merelolija—ele
anti märku tõrvi—u—ega ja tungal—ega. Köögis askel—ati
taldriku—ega ja potti—ega, söögitoast kostis lusika—e ja
tassi—e klirina—. Mehed lendasid otse takukoonal—ena.
Vaevalisel— liikusid nad raske—e vankri—ega aukli—ul teel.
Üksi—u—es kõrvalis—es kohta—es kõnel—akse veel ehtsat
murre—. Ei saa arvestada kõiki—e kodani—u—e soove.
Kaub oli kaunistatud eestikirjalis—e hõbepannal—ega.
Pi—a—el pime—a—el talveöö—el ehib põhjamaid virmalis—e
valgus. Hele—a—est juulipäeva—est, mil olime kõik heina-
tööl, on säilinud kauneid mälestusi. Kuuma—el päeva—el
on mõnus juua hapukalja. Bakuu ümbruses leidub rohkesti
nafta—. Seda haige— inimest tuli läbi valgustada röntgeni
kiir—ega. Kärbes—e vastu võib võitlust pidada ka kärbse-
seen—ega. Vaes—e talurentni—u—e raskest elust ja rikas—e
mõisni—u—e ülekohtust jutustab muuhulgas Ernst Säreava
teos „Ühe härja elulugu“.

Mitmuse osastav.

187. Vaadelda järgmiste sõnade mitmuse osastava lõppe!

-sid	<i>talusid, neiused, piigaid, autosid, koisid, peresid, jõgesid, vagusid</i>
-id	<i>nädalaid, vihikuid, sõdureid, vankreid, katuseid, vastastikuseid</i>
-e	<i>jutte, linde, poisse, õnnelikke</i>
-i	<i>suuri, sulgi, lehma, kohti, kingi, inimes-i, nais-i, haigus-i</i>
-u	<i>linnu, hindu, leibu, valdu, saiu</i>

Pidada meeles! 1) Mitmuse osastava lõpul ei ole kunagi täishäälikut *-a* ega muutelõppu *-si*.

Märkus: Paljudes sõnades (inimesi, naisi) on mitmuse osastavas küll i kõrval ka s, kuid see kuulub sõna tüvesse (nn. se-tüvelised sõnad).

2) Mitmuse osastav on alati tugevas astmes (*õnnelikke, kirjanikke, kotte, kappe, sulgi* [suled], *poisse* [poisid], *rikkaid* [rikas], *mõtteid* [mõtet] jne.)

3) Paljudest sõnadest on võimalik moodustada kahesugust mitmuse osastavat: lühikest (*e-, i-, u-lõpulist*) ja *sid-lõpulist* (näit. *paelu* ehk *paelasid, kive* ehk *kivisid*). Kui ei teki selle juures kokkusattumisi mõne teise sõnaga (näit. *sooli* nii „soolast“ kui „soolest“), tuleb eelistada lühemaid vorme.

4) Sõnadest *kõne* ja *summa* on m. osast. *kõnesid*, *summasid*, seega on kõigil *kõne-* ja *summa-*tüüpi sõnadel (v. p. 181) mitmuse osastava lõpul *-sid* (*imesid*, *jumesid* ... *draamasid*, *fotosid* jne.). Lisaks neile sõnadele on *sid*-lõpuline osastav niisugustel sõnadel, kus lühike osastav pole võimalik (*talusid*, *nimesid*, *jõgesid* jt.).

188. Harjutus. Tuletada mitmuse osastav antud sõnadest!

talu, tuli, toru, plika, sohva, vahe, vene, madal, ilus, lammas, aus, katel, kalju, miljon, õppur, porgand, lauljanna, raha, uni, hani, pahe, pidu, õmblejanna, pale, liige, armas, teos, veis, otsus, madrus, karjane, tüvi, krae, püü, patarei.

189. Harjutus. Valida *kõne-* ja *summa-*tüüpi sõnadest 10 sõna ja koostada lauseid, kus valitud sõnad on mitmuse osastavas käändes (v. p. 181)!

190. Jälgida mitmuse osastava saamist järgmistes näidetes!

Kui ainsuse omastava lõpul on	Siis mitmuse osastava lõpul on	Skeem
<i>suur, suure; sulg, sule</i> <i>naine, naise; raskus, raskuse</i>	<i>suuri, sulgi</i> <i>naisi, raskusi</i>	<i>e</i> → <i>i</i>
<i>poiss, poisi; kott, koti</i> <i>tiik, tiigi; vann, vanni</i>	<i>poisse, kotte</i> <i>tiike, vanne</i>	<i>i</i> → <i>e</i>
<i>näpp, näpu; jutt, jutu</i> <i>õnneliku kirjaniku</i>	<i>näppe, jutte</i> <i>õnnelikke kirjanikke</i>	<i>u</i> → <i>e</i>

Märkus: *se*-tüvelistel sõnadel (*raskuse* — *raskusi*) esineb ka *id*-osastavat (*katuseid*, *otsuseid*).

191. Harjutus. Moodustada mitmuse osastav antud sõnadest!

tund, kelk, inimene, mustlane, laul, leht, kivi, kaart, hirv, hunt, mäng, veskiline, kasulik, suur, puravik, toit, noor, õng, lind, pauk, kass, part, tükk, laps, kompekk, näitlik, protsent, arglik, paat, arv, põsk, jõud, sääsk, kaev, aastane, suuline, mesilane, hääl, pilk, iseloom.

192. Vaadelda mitmuse osastava moodustamist *a*-tüvelistest sõnadest (ains. omastava ja osastava lõpul *a*)!

Esimese silbi täishäälikud	Ains. nimetav ja omastav	Mitmuse osastav	Reegel
<i>a</i>	<i>jalg</i> — <i>jala</i>	<i>jalgu</i>	Kui esimeses silbis on <i>a, i, õ, ei, äi</i> siis <i>a</i> -tüvelistel sõnadel on mitm. osastavas <i>u</i> . (<i>a</i> → <i>u</i>)
<i>i</i>	<i>hind</i> — <i>hinna</i>	<i>hindu</i>	
<i>õ</i>	<i>mõrd</i> — <i>mõrra</i>	<i>mõrdu</i>	
<i>ei</i>	<i>sein</i> — <i>seina</i>	<i>seinu</i>	
<i>äi</i>	<i>käi</i> — <i>käia</i>	<i>käiu</i>	
<i>e</i>	<i>vend</i> — <i>venna</i>	<i>vendi</i>	On aga esimeses silbis muud häälikud, siis on <i>a</i> -tüvelistel sõnadel mitm. osastavas <i>i</i> . (<i>a</i> → <i>i</i>)
<i>o</i>	<i>koht</i> — <i>koha</i>	<i>kohti</i>	
<i>u</i>	<i>nurk</i> — <i>nurga</i>	<i>nurki</i>	
<i>ä</i>	<i>märg</i> — <i>märja</i>	<i>märgi</i>	
<i>õ</i>	<i>pöör</i> — <i>pööra</i>	<i>pööri</i>	
<i>ü</i>	<i>külm</i> — <i>külma</i>	<i>külmi</i>	

Erandid: (*see*) *pikk* — (*selle*) *pika* — (*neid*) *pikki*
king — „ *kinga* — „ *kingi*
silm — „ *silma* — „ *silmi*.

Pidada meeles! *a*-tüvelistel sõnadel on m. osast. lõpul kas *u* või *i*, seega hoiduda vigade eest nagu *nurke, relve*,

kohte jt., kus tuleb tarvitada õigeid vorme *nurki, relvi, kohti* jt. Küll on aga õige mõnede kahesilbiliste kergete sõnade e-lõpuline m. osastav: (*neid*) *nuge, mune, ube, tube, lube*, kuid *osa — osi, oma — omi*.

193. Harjutus. Moodustada mitmuse osastav antud sõnust!

rühm, sild, relv, lehm, linn, õun, pikk, silm, loom, vend, tiib, koer, koht, king, muna, härg, hein, ait, sepp, kaup, paik, pind, konn, pung, väin, rand, kand, vaip, luud, sukk, halb, nõder, põder, oder, leib.

194. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad sõnad mitmuse osastavasse!

Koolivaheajal pealinnas.

Talvisel koolivaheajal sõitsid Maili ja Mare hobusega pealinna Tallinna. Hea saanitee tõttu liikles maanteel rohkesti (talunik, auto, palgikoorem) ja (jalakäija). Kui meie sõitjad saabusid aga linnatänavaile, elavnes liiklemine üha enam. Südalinnas olid kõnniteed täis (inimene): (vana) ja (noor), (täiskasvanu) ja (laps), (õpilane) ja (tööline). Kuuldus (mitmesugune keel) ja nähti (mitu rahvus). Sõiduteel aga kihutas (mootorrattur, trammivagun, buss) ja (igasugune muu sõiduk).

Kuna isa kavatses turul müüa kaasatoodud (põllusaadus), siis mindi turule. Siin oli palju (hobune, vanker) ja (müügi-putka), kus müüdi (igasugune kaup). Oli (loom), nagu (siga, vasikas) ja (lammas), samuti vilja, nagu (oder, kaer, rukis), aga ka (jahusaadus) ja (kruubid, tangud) ja muud. Teisal müüdi jälle (igasugune pisiasi), nagu (kamm, lusikas, hari, seep, mõõtpael, püksirihm, saapanael, nõel, peegel, käärid, paber, piltpostkaart), riidest (nukk, sukk) ja (sokk). Keegi müüs (taskukell) ja (prillid). Väike Mare soovis (maiustus) ja ostis (sai) ja (kompvek).

Linnas ringi käies vaatlesid Maili ja Mare (kõrge, tore hoone, torn, muuseum) ja (vana kirik) ning (teine ajalooline ehitus). Õhtuti külastasid nad (kino), kus vaatasid (huvitav film) ja (teater), kus nägid (ballett, draama) ja (muu teatrietendus). Sel korral ei juhtunud olema kunstinäitust ega (muu näitus), kuid nii palju oli linnas (vaatamisväärsus), et sellest sai mitmeks ajaks rääkida.

195. Harjutus. Moodustada mitmuse osastav p. 183 antud sõnadest (õhetav põsk jne.)!

i-mitmus.

196. Vaadelda käänamistabelis (p. 164) sõnade *andekas kunstnik* käänamist *i*-mitmuse käändeis ja võrrelda mitmuse osastavat *i*-mitmuse käänetega! Mis on ühist mitmuse osastava lõpu *andekaid kunstnikke* ja *i*-mitmuse käänete (näit. *andekaile kunstnikele*) vahel? Missugusel astmel on *i*-mitmus? Aga mitmuse osastav?

Vaadelda täiendavaid näiteid *i*-mitmuse moodustamisest!

Mitmuse osastav	<i>i</i> -mitmuse käändeid
<i>maid, soid, puid</i> <i>vankreid, käändeid</i> <i>aknaid, tütreid</i> <i>pilvi, jälgi, sõpru</i> <i>puiestikke, ümbrikke</i> <i>summasid, vilesid</i>	<i>maile, soile, puile, puilt</i> <i>vankreisse, käändeisse, käändeist</i> <i>aknaile, tütreile</i> <i>pilvist, jälil, sõbrule</i> <i>puiestikes, ümbrikele</i> — <i>i</i> -mitmus puudub.

Pidada meeles! 1) *i*-mitmuse käänded võime moodustada mitmuse osastava abil (*i*-mitmust nimetataksegi ka osastavaliseks mitmuseks);

2) *i*-mitmus on astmevahelduslikes sõnus samasugusel astmel kui sama sõna vastav ainsuse kääne (*sõbrale* — *sõbrule*, *kirjanikule* — *kirjanikele*, *mõttesse* — *mõtteisse*, *pilkele* — *pilkeile*; *hüppele* — *hüppeile* jne.).

197. Harjutus. Muuta *de*-mitmus *i*-mitmuseks, kus see võimalik!

Eesti Nõukogude Kirjanikkude Liit, kuulsate kunstnikkude ettekannetele, raudsetele väravatele, auklikkudel teedel, suurtest sõnadest, sügavatest mõtetest, vanadel päevadel, toredates riides, parematele tuttavatele, eelseisvatest raskest päevadest, suurtest summadest, õitsvatesse toomingatesse uppunud küladest, vihmastel öödel, sinetavatele veelagendikkudele, vanaaegsetesse raamatutesse, saamatutele tüdrukutele, tuhandetele elanikkudele.

i-mitmust tarvitame alati sõnades, kus see tundub ilusam ja on lühem kui *de*-mitmus. Eriti tuleks *i*-mitmust tarvitada järjekindlalt *-mik*, *-nik*, *-stik* lõpulistest astmevahelduslikes sõnus nagu *kandmik*, *kunstnik*, *mäestik* jne. Pidada meeles, et selliseis sõnus võime *i*-mitmust tarvitada juba mitm. omastavas, seega nende *kandmike*, *kunstnike*, *mäestike*.

kunstnik — *vihik*

198. Harjutus. Käänata ainsuse ja mitmuse nimetavas, omastavas, osastavas ja sisseütlevas käändes (ka *i*-mitmuses) sõnu *korralik aednik* ja *kohalik puiestik*!

199. Harjutus. Koostada jutuke või lauseid, kus esineb alamal järgnevaid sõnu! Ühtlasi kriipsutada alla tugev aste kahe ja nõrk aste ühe kriipsuga!

habemikud, mesinikele, kunstlikkudest, aednikku, tähes-tikku, ümbrikesse, ümbrikke, puiestikke, kunstnike, kohalike, kandmikul, kanarbikku, vedelikke.

200. Vaadelda sõna *vihik* käänamist!

Käänded	Ainsus	Mitmus
Nimetav	<i>vihik</i>	<i>vihikud</i>
Omastav	<i>vihiku</i>	<i>vihikute</i>
Osastav	<i>vihikut</i>	<i>vihikuid</i>
Sisseütlev jne.	<i>vihikusse</i>	<i>vihikutesse</i> e. <i>vihikuisse</i>

Otsustada: Kas sõna *vihik* on astmevahelduslik või mitte?
Aga sõna *kunstnik*?

201. Harjutus. Määrata, kumba käänamistüüpi kuuluvad allpool antud sõnad, kas *vihik*-tüüpi või *kunstnik*-tüüpi!

lehvik, piklik, tulevik, tuulik, laevnik, lagendik, Lehik, üürnik, lepik, laulik, männik, kodanik, kodanlik, tehnik, kak-sik, alandlik, mõistlik, häälik, hommik, ööbik, sepik, lüpsik, sotsialistlik, kommunistlik, liustik, kaevik, leplik, kanarbik, minevik.

Näidis:

Nagu <i>vihik</i> käänduvad	Nagu <i>kunstnik</i> käänduvad
<i>lehvik</i>	<i>piklik</i>

202. Harjutus. Kirjutada kriipsu asemele kas *k* — *kk* või *d* — *t*, nagu on nõutav! (Võib tarvitada soovikohaselt kas *de-* või *i-*mitmust.)

Otsin kaks vihi—u—, kuid mul ei ole veel sõnasti—u. Nõukogude Liidus on 16 sotsialistli—u vabariiki. Mööda kõrge—mäeseljan—i—u kulgeb looklev tee. Siinsete elani—e tööalaks on peamiselt kalan—us ja põllun—us. Palgiparved,

juhitud osava—est parvetaja—est, liikusid läbi käresti—u—e ja koske—e, kuni jõudsid N. alevi—uni, kus ootasid neid suured tselluloosivabriku—e katlad. Ajakirjani—ele võimal—ati prii sõit Moskvast toimuvale ajakirjani—e konverentsile. Uus teatrisihoone ehitatakse riikli—u—e summa—ega. Iga rändur tunneb arvatavasti Vana-Irboska lähe—al oleva—ööbi—u—e ja veski—e orgu. Ühe kilomeetri pikkuses orus asetseb kolmetistkümmend vesiveski—, mis käivita—akse orunõlva—u—est vuliseva—e allika—e vetest. Need veski— on nii väikesed nagu muinasjutus ja vesiratas—e kohin, allia—e sulin teeb ümbruse luuleliselt meel—ivaks. Oru nõlvad on kaetud põõsasti—u—ega, seal õitseb rohkesti toomingaid ja pesitseb palju ööbikuid. Kevadõhtu—el saadab ve—ekohina— suurepärase ööbiku—e laul, mis võlub kõigi kuulaja—e südameid. Oru ümbrus kujutab endast Vana-Irboska ja Mõla ürgorgude järvesti—u, mille keskuseks on Vana-Irboska asula huvitava—e vana—e linnuse vareme—ega, mis asetsevad kõrgel järsku—e veeru—ega mäel.

mõte — rukis — liige

Vaadelda sõnade *mõte* ja *rukis* käänamist!

1. Nim.	<i>mõte</i>	<i>mõtted</i>	<i>rukis</i>	<i>rukkid</i>
2. Om.	<i>mõtte</i>	<i>mõtete</i>	<i>rukki</i>	<i>rukiste</i>
3. Os.	<i>mõtet</i>	<i>mõtteid</i>	<i>rukist</i>	<i>rukkeid</i>
4. Sisseütl.	<i>mõttesse</i>	<i>mõtettesse</i>	<i>rukkisse</i>	<i>rukistesse</i>
		<i>e. mõtteisse</i>		<i>e. rukkeisse</i>

Nagu *mõte* käänduvad: *hüpe, läte, rike, äke, rake, küte, kate, võte, köide* (om. *kõite*), *vaade, pilge, toode, tõlge, teade, näide, läige* jt.

Nagu *rukis* käänduvad: *ketas, ratas, rikas, urgas* (om. *urka*), *okas, kaigas* (om. *kaika*), *kinnas* (om. *kinda*), *valdas* (om. *valta*), *võoras* (om. *võöra*) jt.

203. Harjutus. Kirjutada neli esimest käännet ainsuses ja mitmuses *mõte*- ja *rukis*-tüüpi sõnadest, valides vähemalt 12 sõna!

Näidis: *äke, äkke, äket, äkkesse; äkked, äkete, äkkeid, äketesse e. äkkeisse; vaade, vaate*

204. Harjutus. Panna klambreis olevad sõnad vastavasse käändesse nagu on nõutav!

Poisid sõitsid (jalgratas) viima tähtsat (teade). Meie põllu serval on mitu (läte). Nende (läte) vesi oleks tarvitamiskõlblik, kui korraldada neid (läte), ehitada neile ümber (rake) ja peale mustuse kaitseks (kate). Vähk elutseb (urgas). Jõe-kallastel, kus on palju (urgas), leidub rohkesti (vähk). Kooperatiivist transporditi jaama palju (rukis) ja (oder). Rumalal tööl pole (mõte). Kuulsate (kirjanik mõte) on sageli vananematud. Kevadisel spordihooajal algame jälle (hüpe) harjutamist. Meie (kaugushüpe) tagajärjed olid võrdlemisi head, kuid (kõrgushüpe) jäime tagaplaanile. Ainult kaks (hüppaja) oskavad stiilipuhast (sisejalahüpe), teised teevad kõik (välisjalahüpe). Juba noorpõlves tutvusin (marksistlik vaade). Sügisel proovisin ka (ketas) heita, kuid (ketas + heide) nõuab head (tehnika), muidu on vähe (tulemus). Ära lase (loomad) (rukis)!

205. Vaadelda sõna liige käänamist!

Nim.	kes?	liige	liikmed
Om.	kelle?	liikme	liikmete
Os.	keda?	liiget	liikmeid
Sisseütl.	kellesse?	liikmesse	liikmetesse e. liikmeisse

Nagu sõna liige käänduvad: kümme (a. os. kümnet), seitse, seeme, mähe (om. mähkme), juhe (om. juhtme), võti, aste, ripse jt.

206. Harjutus. Koostada lauseid, kus on *liige*-tüüpi sõnu ainsuse omastavas ja osastavas ning mitmuse omastavas ja sisseütlevas!

Kordamisharjutusi.

207. Harjutus. Käänata kõrvuti sõnad *sepp* ja *mõte* ains. ja mitm. 4 esimeses käändes (nn. peakäändeis) ja otsustada, mis erinevused on neil sõnadel käänamisel!

208. Harjutus. Loetleda võimalikult rohkesti sõnu, mis käänduvad 1) nagu *sepp* ja *kunstnik* 2) nagu *mõte* ja *rukis*!

209. Harjutus. Tuletada meelde *kõne-summa-tütar*-tüüpi sõnade käänamist (p. 180) ja koostada lauseid, kus esineb nende sõnade ainsuse osastavat, mitmuse omastavat, osastavat ja alaleütlevat!

210. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad sõnad vastavasse mitmuse käändesse!

anti (kukele) *süüa*, *istusime* (mättale), (lati) *otsad tuleb teritada*, *see ei puutu* (sepasse), *laev kinnitati* (ketiga), *tsement kasutati* (kaevurakke) *valamiseks*, *aseta klaasid* (kandmikule), *juttu oli* (lugemikust), *vajatakse* (aednikku), (juhusliku asja) *kauplus*, *kalad kasvavad ka* (tiigis), *kirjutati* (vihikusse), *kallati* (vaati), *lisage* (toidusse) *soola*, *lilled asetati* (aknale), *seemned külvati* (peenrale), *istusid* (sohval) ja (toolil), *kõrsviljade õied on* (sõklaga), *ta oli* (murest) *murtud*, *mängisid* (mandoliiniga), (kitarriga) ja (kandlega), *parandab* (riket), *tuntud* (võtet), *näen* (keppi, seppa, leppa, mändi, pärna, lille, kella, nurka, õuna, lammast), *kostsid* (valsi) *helid*, *suur tung oli eriti* (esimesel seansil), *jõekaldal seisib palju* (süst, vene, lootsik, paat ja lodi [m. os. lotje]).

211. Harjutus. Kirjutada p. 181 antud sõnad mingis *i*-mitmuse käändes!

212. Harjutus. 1) Panna allpool antud palas puuduvad kirjavahemärgid ja alata uut lauset suure tähega;

2) täita lüngad, nagu on nõutav, ja klambritesse asetatud tähtede puhul otsustada, kas sõna algab suure või väikese algustähega!

P e r e h e i t m i n e.

Ühel soojal (j)uunikuu päeval kesakünni ajal olid (m)a-dise talus sõnnikuveotalgud talgulised pidasid parajast— lõun—vaheaega pi—utasid mõnust— õuemurul ja lasksid leiba luusse (n)oorem rahvas aga pidas hoo—sa— veesõda nii et jooksmist ja kilkamist olid kõik kohad täis mõned poisi— ja tüdruku— olid juba märjad kui kassipojad kuid ei kaotanud talgukastmise rõõmust midagi seal aga jooksis üle väljade (n)õmmeotsa perenaine nagu oleks tulekahju ja hüüdis ühele talgulisele (m)art (m)art ole hea mees tule appi meil mesilased heidavad pere— aga peremees kodun— ära (m)art ütles mina ju talguline pole sobiva—s riideis mul paha lõhn juures mesilased vihastuvad eks pane siis (k)ristjani riided ülle vastas kutsuja

aias selgus et pere— oli heitnud kaks mesipuu— lennul olid mõlema— pere— läinud segamin— ja ühinenud nii et nüüd rip—us õunapuu oksal suur sülem nagu must mätas (m)art riietas end kiiresti ümber asetaski uue (t)artu taru, mis oli kohali—u puuse—a valmistatud parajale kohale ja ha—as sülemi— tarru ajama lasti suitsu helistati aisakella ja pritsiti vett—i kui mesilased ki—usid ära lendama varsti oli aga kõik korras ja suur tubli noorpere tarus eks neil ole nüüd kaks ema ühes peres küsis (j)uku (m)ardilt on küll seletas (m)art aga see nii ei jää varsti astuvad emad teineteisega võitlusse milles tugevam nõrgema surmab sel—line on looduseseadus (j)uku jäi mõ—esse (m)ardi jutt meenutas talle loodusloo tunde ja võitlus olemise eest kuulsa— (i)nglise loodustea—last (d)arwinit siin oli taas uusi andmeid (d)arvinismi põhjenduseks.

OMADUSSÕNADE VÕRDLEMISEST.

213. Omadussõnad nagu muudki käändsõnad käänduvad. Peale käändumise esineb omadussõnadel veel võrdlemine. Jälgida jämendatult trükitud omadussõnade võrdeid!

Kalju on **pikk** poiss. Endel on temast **pikem**. Rein on aga meie kooli **kõige pikem** ehk **pikim** poiss. Lillhernes on **ilus** lill, aga punane täidisõieline nelk on siiski **ilusam**. Kuid **ilusaim** ehk **kõige ilusam** lill on ikkagi roos. Lennukid omavad tänapäeval **suurt** kiirust (kuni 700 km/t). Hääle kiirus õhus on siiski lennukite kiirusest **suurem** (332 m/sek). **Kõige suuremat** ehk **suurimat** kiirust omab siiski valguskiir, mis liigub 300 000 km/sek.

Omadussõnal on kolm võrdlusastet ehk võrret: alg-, kesk- ja ülivõrre. Ülivõrre on kahesugune: pikem kuju, mis saadakse keskvõrdele (**pikem**) sõna **kõige** lisamisega (**kõige pikem**), ja lühike ülivõrre ehk i-ülivõrre, mis saadakse mitm. osastavast (**pikki**) nagu i-mitmuski (**pikim**).

Vaadelda allpool antud sõnade võrdlemist!

Ainsuse nimetav	Ainsuse omastav	Kesk- võrre	Mitmuse osastav	Ülivõrre
<i>punane</i>	<i>punase</i>	<i>punasem</i>	<i>punaseid</i>	<i>punaseim</i>
<i>julge</i>	<i>julge</i>	<i>julgem</i>	<i>julgeid</i>	<i>julgeim</i>
<i>kallis</i>	<i>kalli</i>	<i>kallim</i>	<i>kalleid</i>	<i>kalleim</i>
<i>pime</i>	<i>pimeda</i>	<i>pimedam</i>	<i>pimedaid</i>	<i>pimedaim</i>
<i>väike</i>	<i>väikese</i>	<i>väiksem</i>	<i>väikesi</i>	<i>väikesim</i>
<i>aeglane</i>	<i>aeglase</i>	<i>aeglasem</i>	<i>aeglasi</i>	<i>aeglasim</i>
<i>kartlik</i>	<i>kartliku</i>	<i>kartlikum</i>	<i>kartlikke</i>	<i>kartlikem</i>
<i>õnnelik</i>	<i>õnneliku</i>	<i>õnnelikum</i>	<i>õnnelikke</i>	<i>õnnelikem</i>

Ainsuse nimetav	Ainsuse omastav	Kesk-võrre	Mitmuse osastav	Ülivõrre
<i>tark</i> <i>nõder</i> <i>must</i> <i>vana</i> <i>paks</i> <i>hull</i> <i>järsk</i>	<i>targa</i> <i>nõdra</i> <i>musta</i> <i>vana</i> <i>paksu</i> <i>hullu</i> <i>järsu</i>	<i>targem</i> <i>nõdrem</i> <i>mustem</i> <i>vanem</i> <i>paksem</i> <i>hullem</i> <i>järsem</i>	<i>tarku</i> <i>nõtru</i> <i>musti</i> <i>vanu</i> <i>pakse</i> <i>hulle</i> <i>järske</i>	<i>targim</i> <i>nõdrim</i> <i>mustim</i> <i>vanim</i> <i>paksim</i> <i>hullim</i> <i>järsim</i>
<i>hea</i> <i>palju</i>	<i>hea</i> <i>palju</i>	<i>parem</i> <i>enam</i>	<i>häid</i> <i>paljusid</i>	<i>parim</i> <i>enim</i>

Pidada meeles! 1. Keskvõrre saadakse harilikult *m* liitmisega ainsuse omastavale, ülivõrre aga *m* liitmisega mitmuse osastavale, kusjuures *d* tuleb osastava lõpust ära jätta;

2. *sepp-* ja *pesa-*tüüpi sõnadel, mille omastava lõpul on *a* või *u*, on keskvärde lõpp *-em*, ülivõrde lõpp aga, mitmuse osastava kujule vaatamata, alati *-im*.

214. Harjutus. Koostada võrdlemistabel p. 213 toodud tabeli eeskujul allpool antud sõnadest!

sinine, magus, osav, tugev, valge, roheline, hele, nobe, käbe, kare, õnnetu, hooletu, kannatlik, korralik, lühike, arg, hell, pikk, peen, külm, erk.

Vajaduse korral kasutada sõnastikku!

PÕÖRAMISEST.

215. Pööramistabel.
I. Isikuline tegumood.

Arv	Pööre	A. Pöördelised										muuted						B. Käändelised muuted		
		Kindel kõneviis								Tingiv kõneviis		Kaudne kõneviis			Käskiv kõneviis					
		Olevik		Lihtminevik		Täisminevik		Enneminetik		Olevik		Täisminevik		Olevik	Olevik		Olevik			
		Jaatav kõne	Eitav k.	Jaatav kõne	Eitav k.	Jaatav kõne	Eitav k.	Jaatav kõne	Eitav k.	Jaatav kõne	Eitav k.	Jaatav kõne	Eitav k.	Jaatav k.	Eitav k.	Jaatav k.	Eitav k.		Jaatav kõne	Eitav kõne
Ainsus	1. ma	<i>töotan</i>		<i>töötasin</i>		<i>olen</i>		<i>olin</i>		<i>töotaksin</i>		<i>oleksin</i>								
	2. sa	<i>töotad</i>		<i>töotasid</i>		<i>oled</i>		<i>olid</i>		<i>töotaksid</i>		<i>oleksid</i>					<i>tööta!</i>	<i>ära tööta!</i>		
	3. ta	<i>töotab</i>		<i>töötas</i>		<i>on</i>		<i>oli</i>		<i>töotaks</i>		<i>oleks</i>					<i>töötagu!</i>	<i>ärgu töötagu!</i>		
Mitmus	1. me	<i>töötame</i>	<i>ei tööta</i>	<i>töötasime</i>	<i>ei töötanud</i>	<i>oleme</i>	<i>ei ole töötanud</i>	<i>olime</i>	<i>töötanud</i>	<i>töotaksime</i>	<i>ei töötaks</i>	<i>oleksime</i>	<i>töötanud</i>	<i>töötavat</i>	<i>ei töötavat</i>	<i>olevat töötanud</i>	<i>ei olevat töötanud</i>	<i>töötagem!</i>	<i>ärgem töötagem!</i>	
	2. te	<i>töötate</i>		<i>töotasite</i>		<i>olete</i>	<i>ei ole töötanud</i>	<i>olite</i>	<i>ei olnud töötanud</i>	<i>töotaksite</i>	<i>ei töötaks</i>	<i>oleksite</i>	<i>ei oleks töötanud</i>	<i>töötavat</i>	<i>ei töötavat</i>	<i>olevat töötanud</i>	<i>ei olevat töötanud</i>	<i>töötage!</i>	<i>ärge töötage!</i>	
	3. nad	<i>töötavad</i>		<i>töotasid</i>		<i>on</i>		<i>olid</i>		<i>töotaksid</i>		<i>oleksid</i>					<i>töötagu!</i>	<i>ärgu töötagu!</i>		

II. Umbisikuline tegumood

	<i>töötatakse</i>																			
	<i>ei töötata</i>																			
	<i>töötati</i>																			
	<i>ei töötatud</i>																			
	<i>on töötatud</i>																			
	<i>ei ole töötatud</i>																			
	<i>oli töötatud</i>																			
	<i>ei olnud töötatud</i>																			
	<i>töötatakse</i>																			
	<i>ei töötataks</i>																			
	<i>oleks töötatud</i>																			
	<i>ei oleks töötatud</i>																			
	<i>töötatavat</i>																			
	<i>ei töötatavat</i>																			
	<i>olevat töötatud</i>																			
	<i>ei olevat töötatud</i>																			
	<i>töötatagu!</i>																			
	<i>ärgu töötatagu!</i>																			

216. Ülesandeid. 1) Nimetada, mitu tegumoodi, arvu, pööret ja kõnet on pöörd sõnal ja missugused need on!

2) Nimetada pöörete lõpud ainsuses ja mitmuses!

3) Mitu kõneviisi on pöörd sõnal ja missugused need on?

4) Mitu aega on kindlal kõneviisil, mitu muudel kõneviisidel?

5) Pöörata tabeli eeskujul sõnu *lugema* ja *kirjutama*!

6) Moodustada lauseid, kus esineb järgmisi pöörd sõna vorme!

a) kindla kõneviisi oleviku ainsuse kolmas pööre sõnast *lugema*

b) „ „ lihtmineviku mitm. teine pööre „ „

d) tingiva „ oleviku „ esimene „ „ „

e) käskiva „ teine pööre eitavas kõnes! „ „

f) umbisikulise tegumoe kindl. kv. olevik „ „

g) „ „ tingiva kv. „ „ „

217. Harjutus. Anda nimetus järgmistele pöörd sõna vormidele!

nad töötavad, ma töötasin, ma olen töötanud, meie töötaksime, nad ei töötavat, töötage!, ärge laisgelge!, töötatakse, töötati, töötamast, töötamine, töötaja, töötav, töötades, töötatud.

Näidis: *nad töötavad* — kindla kõnev. oleviku mitm. 3. pööre.

218. Harjutus. Pinginaabritel anda vastastikku p. 216—6 ja p. 217 taolisi ülesandeid!

219. Harjutus. Määrata antud palas kõik pöörd sõna vormid, märkides sulgudesse nende lühendatud nimetuse!

Ajalootunnis.

Kui ajaloo tund algab, hakatakse harilikult kohe küsima, mis eile oli õpitud. Täna vastas Toomas esimesena, siis küsiti mind. Et ma eile kõik selgeks õppisin, mis tänaseks oli antud õppida, siis ma vastasin hästi.

Kui küsimine on lõppenud, jutustab õpetaja edasi möödunud aja sündmustest või loeme lookesi muistsetest aegadest. Kuulatakse huviga, sest see on huvitav. Ka väike Aili tahaks lugeda. Ta loeb küll kiiresti, aga ilma rõhutamata. Ajalooõpetaja ütleb: „Sa hoidu nii ühetooniliselt lugemast ja loe ilmekamalt ning rõhutades, nagu lugesid Ando ja Mai!“

Tunni lõpul ütles õpetaja: „Ma loodan, et teie, lapsed, homseks õpite niisama hästi, kui olite õppinud tänaseks! Siis olen teie õppimisega väga rahul. Eriti head õppijad on Ando ja Mai. Kõik võtku neist eeskuju!“

N ä i d i s: Kui ajaloo tund *algab* (kindl. kv. olev. III p.).

Kokkuvõtteks pööramistabeli juurde.

220. Teeme kokkuvõtte pööramise vormidest.

1. Ajad.

Ajamõõtmisel tähistame harilikult kolme aega: minevikku, olevikku ja tulevikku. Eesti keeles esineb ainult olevik ja minevik. Tulevikku väljendame harilikult oleviku abil. Näit.: *Ma loen homme paremini kui täna. Sõna loen* on olevikus, aga tähendab siin tulevikku (*homme*). Minevik jaguneb kolmeks: lihtminevik (*ma lugesin*), täisminevik (*olen lugenud*) ja enneminevik (*olin lugenud*).

Exhib. univ. Tartu

Lihtminevik, mille tunnuseks on *-si* ja *-i* (*lugesin, olin*), näitab möödunud tegevust (*ma lugesin raamatut, ta kirjutas pika kirja*). Täisminevik aga näitab olevikus juba lõpule jõudnud tegevust, kusjuures tegevuse tagajärg on olemas (*olen O. Lutsu „Kevadet“ lugenud*). Täisminevik on liitvorm: saadakse sõnast *olema* kindla kõneviisi oleviku liitmisel *nud*-kesksõnaga (*olen lugenud*). Enneminevik näitab minevikus lõpule jõudnud tegevust (*kui sa mulle O. Lutsu „Kevade“ tõid, olin seda juba lugenud*). Enneminevik on ka liitvorm: saadakse sõna *olema* kindl. kõnev. lihtmineviku liitmisel *nud*-kesksõnaga (*olin lugenud*).

2. Kõneviisid.

Pöördsõna võib esineda neljas kõneviisis. Kindel kõneviis väljendab tõeliselt sündivat (sündinud) tegevust (*te loete*). Tingiv kõneviis väljendab seda, mis teatavail tingimustel võiks sündida (*kui mul oleks see raamat, loeks in minagi seda*). Tingiva kõneviisi tunnuseks on *-ks(i)* (*ta loeks, nad loeksid*). Käskiv kõneviis avaldab käsku või soovi. Sel kõneviisil esimene pööre puudub (*loe, lugege!*). Käskiva kõneviisi tunnused on *-ku-kem, -ke* või *-gu, -gem, -ge*. Kaudne kõneviis avaldab seda, mis põhjeneb kuuldusel või mis saadud teada kolmanda isiku kaudu (*oli kuulda, et homme minevat mehed hülgepüügile*). Kaudse kõneviisi tunnus on *-vat*.

3. Tegumoed.

Tegevus võib väljendatud olla kahel viisil: 1) isik, kes teeb (või on mingis olukorras), on nimetatud; 2) isik ei ole nimetatud. Kui isik, kes teeb, on nimetatud, on meil tegemist isikulise tegumoega (*ma õpin*), kui isik on nimetamata — umbisikulise tegumoega (*õpitakse*).

221. Harjutus. 1) Kirjutada alljärgnev pala lihtminevikus ja panna puuduvad komad! 2) Kirjutada pala umbisikulises tegumoes!

V a h e t u n n i l.

Kui tund lõpeb tõusevad kõik õpilased ja lahkuvad klassist. Nad jalutavad koridoris vestlevad ja naljatavad. Kui on sobiv ilm lähevad kõik õuele ja mänguväljakule. Seal mängivad nad tagumist paari kulli kahte-vähe ja muid jooksumänge. Mõned klassid organiseerivad meeskonnad ja hakkavad palli mängima. Nooremad peavad lugu rahvastepallist vanemad aga võrkpallist. Talvel harrastavad kõik suusutamist ja uisutamist. Korraldasime kooliõuele toredate uisutee. Seal on vabal ajal suurepärase uisutada. Üldse viibime me vahetunnil võimalikult rohkesti väljas. Klassi tulles korrapidajad valvavad välisuksel et kõik pühiksid jalad puhaks.

Kaudne kõneviis.

(vad ja -vat)

222. Võrrelda kindla kõneviisi mitmuse 3. pööret kaudse kõneviisiga.

Kindel kõneviis (mida teevad?)	Kaudne kõneviis (mida tegevat?)
<i>Õpilased istuvad klassis</i>	<i>Peeter istuvat kõige tagumises pingis</i>
<i>Kõik magavad alles</i>	<i>Ta näib magavat alles</i>
<i>Lapsed kilkavad õues</i>	<i>Kuulsin lapsi õues kilkavat</i>

Koostada reegel, millal kirjutame -vad, millal -vat!

223. Harjutus. Kirjutada klambris olevad sõnad kas kaudses kõneviisis (istuvad) või kindla kõnev. oleviku mitm. 3. pöördes (istuvad), nagu lausetest nähtub!

„T r i h v a a d e r“

Sügisel ja kevadel (mängima) õpilased kooliõuel peitust ehk trihvaadrit. Üks mängijaist, lugeja, loeb postil kinni silmi ja teised (peitma) end ära. Mõned (jooksma) koolimaja taha, teised (sibama) kuuri alla või puuriitade varju ja kolmandad (hiilima) niisama siin-seal. Peidan enese kord puukuuri riitade taha, kui kuulen teisi ka kuuri (jooksma) ja (sosistama). Tõstan pea ja näen kaht poissi üles riidale (ronima) ja teisi nurka (pugema). Mõned (märkama) mind ja nüüd (tulema) paar kooliõde minu peiduurkasse. Varsti kuuleme otsijat kuurile (lähenema), kedagi õues vilega (märku andma), ja siis (jooksma) paljud suure kisaga luge-mispostile ja (karjuma): „Trihvaa!“ Kuid otsija näib puukuuri (silmas pidama) ja kuulukse aina selles piirkonnas (liikumata). Pole viga, küllap teised peitjad ta mujale (meelitama). Varsti paistabki otsija koolimaja taga midagi kahtlast (märkama) ja liigub kiiresti selles suunas. Kuurisoli-jaist (kasutama) mitmed parajat juhust, (hüppama) kuurist välja ning (liduma) posti suunas. Mõlemad (pingutama) nüüd joosta, nii kuurist tulijad kui ka otsija. Osa peitjaist (võit-ma), kuid Linda „lüüakse kinni“. Otsija teeb kiire „hüppe“ kuuri, et leida neid, kes end siin (varjama), kuid kuur on tühi. Kui kuuleme teda mujale (minema), poeme riitade tagant välja ja oleme hüppeks valmis. Aino, kes piilub lävel, teatab, et otsija (olema) läinud koolimaja taha. Nüüd jookseme meiegi välja, kuid näeme otsijat kaunis posti lähedal (seisma), seljaga meie poole. Tagasihüpe on asjatu, see-pärast läheneme hiilides postile. Pealtvaatajad, kes seda (märkama), ei suuda olla tõsised ja (andma) meid sellega ära. Näemegi otsijat (ümber pöörduma) ja kuuri suunas vaa-

tama) ja loomulikult meidki (silmana). Nüüd (jooksma) kõik, mis (jõudma), kuid ainult kõige väledamad, Rein ja Ahto (võitma). Teised lööb otsija kinni. Aga pole viga, Linda kui esimene kinnilöödu jääb uueks lugejaks.

224. Harjutus. Koostada jutuke või lauseid, kus esineb kaudset kõneviisi kõrvuti kindla kõneviisi oleviku mitm. 3. pöördega! Kasutada järgmisi sõnu:

õppima, lõppema, uppuma, liikuma, kiikuma, rippuma, võtma, haukuma, vahtima, toppima.

Käskiv kõneviis.

225. Panna tähele, millal tarvitatakse käskivas kõneviisis tunnuseid *-ku, -kem, -ke*, millal *-gu, -gem, -ge*.

	<i>-ku, -kem, -ke</i>	<i>-gu, -gem, -ge</i>
Käskiva kõneviisi tunnus järgneb ka a s häälikule	<i>kandku, kandkem, kandke leidku, leidkem, leidke seisku, seiskem, seiske võtku, võtkem, võtke</i>	<i>vaadelgu, vaadelgem, vaadelge mingu, mingem, minge naergu, naergem, naerge</i>
Käskiva kõneviisi tunnus järgneb t ä i s häälikule	<i>hüpaku, hüpakem, hüpake rünnaku, rünnakem, rünnake hakaku, hakakem, hakake vaadaku, vaadakem, vaadake keelaku, keelakem, keelake</i>	<i>kirjutagu, kirjutagem, kirjutage palugu, palugem, paluge rääkigu, rääkigem, rääkige õppigu, õppigem, õppige sattugu, sattugem, sattuge</i>

Pidagem meeles! 1) Helitute häälikute (*g, b, d, k, p, t, s, h*) järel kirjutame *-ku, -kem, -ke*; heliliste *l, n, r* järel aga *-gu, -gem, -ge*.

2) Täishäälikute järel kirjutame *-ku, -kem, -ke* alati siis, kui sõnatüvi on nõrgal astmel, muudel juhtumitel (tugevad tüved ja astmevahelduseta sõnad) alati *-gu, -gem, -ge*.

226. Harjutus. Kirjutada kriipsu asemele *k* või *g*, nagu on nõutav, ja panna koma, kuhu vaja!

Pioneerid kui kevadel lähete laagrisse är—e unusta—e kaasa võtmast mida on laagris tarvis! Võt—e kaasa käte—rätik seep hambahari nõel ja niit sest need on hädavajalikud! Jalga pan—e vastupidavad ja väljakantud kingad ja kand—e hoolt ka riiete eest! Samuti är—e jät—e tekki kaasa võtmata! Ka kahvel ja nuga ja jooginõu olgu kaasas! Kui algab minek tõus—e vara üles ja jõud—e õigel ajal jaama! Suuremad aida—u väiksemaid ja püüd—u olla abiks kus seda on vaja! Laagris vaada—e selle järele et seal valitseks puhtus ja kord. Kui esineb mingeid raskusi är—e kurt—e ega hädalda—e vaid võit—e kõik raskused bolševistliku vaprusel! Laagris laul—e mängi—e võistel—e sõud—e paadiga järvel ja otsi—e ning leid—e endile muud huvitava tegevust! Igaüks kogu—u ja korja—u taimi et neid herbariseerida! Vaadel—e ka ümbruskonna loodust ja pan—e tähele pinnavorme! Kui kõlab mingi signaal hüpa—e kähku üles ja täit—e mis kästakse. Kui olete pandud vane—maks nõud—e alluvailt head distsipliini kuid säilita—e hea tuju rõõmus meel ja sõbralik olek! Harjuta—e hoolega ettekandeid lõkkeõhtuteks, sest lõkkeõhtud on laagrielu huvitavaim osa seepärast ol—u need sisukad ja meelde jäävad! Täit—u pioneerilaager teie elus temale pandud lootused igati!

227. Harjutus. Kirjutada käskiva kõneviisi vormid allpool antud sõnadest!

pesema, kaduma, noppima, pakkuma, tundma, hüüdma, kütma, pakkima, lootma, ruttama, niitma, võimlema, õmblema, külvama, lõikama, matkama.

Näidis: *sina hüppa, tema hüpaku, (meie) hüpakem, teie hüpake, nad hüpaku!*

ma- ja da-tegevusnimest.

228. Vaadelda pööramistabelis (p. 215) *ma*-tegevusnime käändeid ja koostada lauseid, kus on tarvitatud *ma*-tegevusnime kõigis käändeis sõnadest: *õppima, trükkima!*

Pidada meeles! *ma*-tegevusnimi on kõigis käändeis alati tugevaastmeline.

229. Tuletada antud sõnadest *da*-tegevusnimi ja selle seesütlev kääne (v. pööramistabelit p. 215), pidades silmas nende omavahelist seost (*õmmelda — õmmeldes, hüpata — hüpates!*)

tahtma, lõpetama, kasvatama, laastama, edendama, kirjutama, parandama, viskama, niitma, trükkima, õppima, hakama, lükkama, vaatlema, ootama, rabelema, sõnelema, kogelema, tõrelema, jooksma, nutma.

Tähelepanu: 1) *le*-sõnadel on *da*-tegn. *rabelda — rabeldes*, s. o. ilma *e*-ta (väär on *rabeleda* jne.).

Tüve nõrga astme järel on *da*-tegn. tunnus *ta* (*hakkama — hakata, viskama — visata*).

230. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad sõnad *da*-tegevusnime vastavas vormis (*-da, -des, -ta, -tes!*)

Meil tuleks (ruttama), *et saaksime uue tööga* (algama). (*Liuglema*) *suuskadel mööda lumiseid nõlvakuid võib* (mär-

kama) enda jõutunde ja tervisrõõmu kasvamist, mida põhjustab suurepärase sport, suusatamine. Seepärast ei tohiks kellelgi suusad (puuduma). Ära karda, keegi ei tohi sind (puutuma)! Kas oskad vokil (ketrama)? (Hüppama) üle kraavi nikastasin jala. Kauaks suudad sa niiviisi (rabelema), inimene ei või ennast (üle töötama)! Siinne ümb-rus tahab (kohendama) ja (korraldama). Kogu elavat loo-dust tuleb (kohtlema) nii, nagu kohtleme oma häid sõpru. Looduskaitse on üks kultuursuse tunnuseid, seepärast on noortegi kohus siin aktiivsust (üles näitama) ja (võitlema) looduskaitse seaduste täpse täitmise eest. Kas sa ei saaks oma raamatut mulle (laenama)? Mõnus on soojal suvel mere-vees (suplema). Minda (jooksma) ja (hüppama) mere poole. (Ärkama) ära jää voodisse lamama, vaid tõuse kohe üles! Kas te ei saaks mulle uut ülikonda (õmblema)? Vead tuleb hoolega (parandama). (Kummardama) maha kukkus tal taskust täitesulepea.

231. Harjutus. Kirjutada kriipsu asemele -des või -tes, nagu on nõutav, ja panna koma, kuhu vaja!

M ä n g l e m i n e l a i n e i s .

Vallata— ja kisa— jooksevad noored ranna poole. Sil-made sära— nägude õheta— ning puneta— saabuvad nad randa. Hüü— ning kisa— tormavad nad voogudesse. Sulis-ta— hüpel— ja karju— veedavad nad karastavas vees paar-kümmend minutit. Liuglevad vahutavail laineil kui tormi-kajakad kord tõus— kord vaju— vahel laineisse mattu— ja taas sukeldu— ringel— ja mängel—. Oi lõbu, oi lusti! Lisaks lõbule karastab see keha paneb lihased kasvama ja annab jõudu. Lõõtsuta— ja ruta— minnakse koju.

(A. Kase j.)

Kesksõnadest.

(v-, nud- ja tud-kesksõna)

232. Võrrelda *da*-tegevusnime ja *nud*-kesksõna astmevahelduslikes pöördõnusus!

<i>da</i> -tegevusnimi	<i>nud</i> -kesksõna
<i>õppi</i> <i>da</i> , <i>kukku</i> <i>da</i> <i>sulge</i> <i>da</i> , <i>põde</i> <i>da</i> <i>võt</i> <i>ta</i> , <i>kat</i> <i>ta</i>	<i>õppi</i> <i>nud</i> , <i>kukku</i> <i>nud</i> <i>sulge</i> <i>nud</i> , <i>põde</i> <i>nud</i> <i>võt</i> <i>nud</i> , <i>kat</i> <i>nud</i> (konsonant-ühend!)
<i>hüpa</i> <i>ta</i> , <i>haka</i> <i>ta</i> <i>süüda</i> <i>ta</i> , <i>ala</i> <i>ta</i> <i>korra</i> <i>ta</i> , <i>õmmel</i> <i>da</i> <i>vaada</i> <i>ta</i> , <i>pumba</i> <i>ta</i>	<i>hüpa</i> <i>nud</i> , <i>haka</i> <i>nud</i> <i>süüda</i> <i>nud</i> , <i>ala</i> <i>nud</i> <i>korra</i> <i>nud</i> , <i>õmmel</i> <i>nud</i> <i>vaada</i> <i>nud</i> , <i>pumba</i> <i>nud</i>

Pidada meeles! Astmevahelduslikes pöördõnusus moodustatakse *nud*-kesksõna *da*-tegevusnime järgi!

233. Harjutus. Kirjutada kindla kõneviisi täismineviku pöördõnusus, kasutades sõnu, mis harjut. nr. 230 klambreis antud!

Näidis: *Oleme rutanud, töö on alanud,*

234. Harjutus. Kirjutada kindla kõneviisi ennemineviku pöördõnusus, kasutades allpool antud sõnu!

hakkama, ärkama, oigama, ketrama, sattuma, näitama, ootama, oskama, muigama, pakkima, tukkuma, hüppama, aitama, tüütama, töötama, julgema, pumpama, vaatama, koh-tama, suplema, süttima, kohtlema, kõnelema, rabelema.

235. Vaadelda, millal on *tud*-kesksõna tunnuseks *-dud*, millal *-tud*!

	<i>-dud</i>	<i>-tud</i>
l, n, r	<i>õmmeldud, kõneldud, lauldud, tuldud mindud, pandud naerdud, pöördud</i>	<i>palatud, magatud, kirjutatud seistud, tehtud, lastud, võetud, loetud</i>
Pikk täish., dift.	<i>toodud, söödud, saadud, käidud, võidud (sõnast võima)</i>	<i>kaetud, julgetud, leitud, antud, kantud, murtud, treitud, võitud (sõnast võidma)</i>

Pidada meeles! *tud*-kesksõnas on (pehme) *d*, kui selle ees on *l*, *n*, *r*, pikk täishäälik või diftong (*tuldud*, *mindud*, *naerdud*, *joodud*, *käidud*).

Erandiks on mõned sõnad nagu: *antud*, *kantud*, *kün-tud*, *murtud*, *kootud*, *hoitud*, *seatud*, *maetud* jne.

236. Silmas pidades, et enamikus pöörd sõnades moodustatakse umbisikulise tegumoe vormid *tud*-kesksõna järgi, koostada tabel antud sõnadest siin toodud kujul.

Sõnad: magama, lugema, kauplemata, hüppama, kukkuma, kukutamata, murdma, õmblema, võrdlema, süütama, levitama, heegeldama, parandama.

ma tegevus- nimi (mida tege- ma?)	tud kesk- sõna (mida teh- tud?)	Umbisikulise tegumoe vorme			
		Olevik		Minevik	Kaudne kõneviis
		Jaatav kõne (mida te- hakse?)	Eitav kõne (mida ei tehta?)	(mida tehti?)	(mida tehtavat?)
<i>õppi</i> ma	<i>õpi</i> tud	<i>õpitakse</i>	<i>ei õpita</i>	<i>õpiti</i>	<i>õpitavat</i>
<i>laul</i> ma	<i>laul</i> dud	<i>lauldakse</i>	<i>ei laulda</i>	<i>lauldi</i>	<i>lauldavat</i>
<i>naer</i> ma	<i>naer</i> dud	<i>naerdakse</i>	<i>ei naerda</i>	<i>naerdi</i>	<i>naerdavat</i>
<i>kirjuta</i> ma	<i>kirjuta</i> tud	<i>kirjutatakse</i>	<i>ei kirjutata</i>	<i>kirjutati</i>	<i>kirjutatavat</i>
<i>kat</i> ma	<i>kaetud</i>	<i>kaetakse</i>	<i>ei kaeta</i>	<i>kaeti</i>	<i>kaetavat</i>

237. Harjutus. Kas t või d?

Kuigi veel vähe tun—akse õhus kevadehõngu, siiski ja—lu—a—akse juba parki—es ja puistikes, mängi—akse kooli—õuel ja rannikul, istu—akse pinki—el ning vaa—el—akse jää—ka—e all uinuva—mer—. Õhtul min—i teatrisse ja vaa—a—i huvi—ava— draama—. Tööõpetuse tun—i—es õmmel—akse, koo—akse, tiki—akse ja heegel—a—akse; katkikäinu— ese—me— paran—a—akse ja nõelu—akse. Pois—e tunnis jälle löi—gu—akse, sae—akse, hõövel—a—akse ja värvi—akse. Peale mitmesugus—e puutöö—e tegeva— mõne— poisi— ka raua—töid. Seal siis sepi—se—ava— kõiksugu raud— ja traatese—meid: kopsi—ava— ja viili—ava— ja tinu—a—ava—. Sellise tööga õpi—akse valmistama tarvilikku, kuid saavu—a—akse ka käelist osavust, mida läheb elus tarvis. Ka täpsust, korda ja ilutunne— aren—a—akse neis tun—i—es. Linna ujumis—basseinis supel—akse ka talvel. Valetaja— ja hoopleja— inimest ei saa kunagi usal—a—a ja harilikul— ei usal—a—agi teda. Miks ei lõpe—a—a läbirääkimisi ja ei asu—a hääleta—misele? Tuleks otsus—a—a, kas võtta osa spordivõistlustest või mitte. Aga täna ei saa seda otsus—a—a. Kui seda täna ei otsus—a—a, siis jääb see lahen—ama—a ül—se. Mul on veel natuke kirju—a—a. Miks ei kirju—a—a meie töösaavu—tustest ka ajalehes? Põllud tuleb sügisel kün—a ja keva—del varakult maha libis—a—a ja üle äes—a—a. Nüüd ei äes—a—a enam karuäkkega, vaid kasu—a—akse palju moodsa—maid põllutööriistu.

v-kesksõna (-v ja -tav)	<i>nud-</i> ja <i>tud-</i> kesksõna	
käändub alati	1) käändub vastates küsimu- sele kes? mis?	2) ei käändu vastates küsimu- sele missugune?
<p>Jüri on hoolsasti õppiv poiss. Meie õppiva noorsoo ülesanne on vanu kord ületada. Kinod oli palju õppivat noorust. Õppivale noorsoole on võimaldatud soodne õppimine.</p>	<p><i>Uppunu</i> (kelle?) päästmisel on vajalik hea ujumisoskus. <i>Uppunut</i> (keda?) ei suudetud ellu äratada. <i>Uppunule</i> tehtud kunstlik hingamine ei andnud tagajärgi.</p>	<p><i>Uppunud</i> (missugune?) mees toodi kaldale. <i>Uppunud</i> (missuguse?) mehe riided leiti kaldalt. Kohutav oli vaadata seda <i>upunud</i> (missugust?) meest. Jutt oli <i>upunud</i> (missugusest?) mehest.</p>
<p>See on raskesti õpitav klaveripala. Eriti selle õpitava tüki lõpposa kõlab suurepäraselt. Kas oled näinud juba meie õpitavat rahvatantsu?</p>	<p><i>Nähtu</i> (mille?) vaatlemisest võib teha tähtsaid järeldusi. <i>Nähtut</i> (mida?) ei saa teha nägematuks. Mis tähtsuse sa annad <i>nähtule</i>?</p>	<p><i>Kingitud</i> (missugune?) raamat oli kena. Kas panid tähele mulle <i>kingitud</i> (missuguse) raamatu kaaneilustust? Mul on mitu <i>kingitud</i> (missugust?) raamatut. Mis on kirjutatud pühenduseks sellesse <i>kingitud</i> (missugusesse?) raamatusse.</p>

Pidada meeles! *nud-* ja *tud-*kesksõna käändub, kui ta esineb nimisõnana (vastab küsimusele kes? mis?), ei käändu aga, kui ta esineb omadussõnana (vastab küsimusele missugune?). Viimasel puhul järgneb kesksõnale alati nimisõna: *trükitud* (missugust?) *raamatut*, *vastuvõetud viljasse*, *sõnud mehi*.

239. Harjutus. Kirjutada ainsuse osastav kääne 5—10 kesksõnast, kus esineb *d* ja *t*! Moodustada neist sõnadest laused ja paigutada tabelisse järgmiselt!

<p><i>d</i> Küsimus: missugust? Kesksõna esineb omadussõnana ja talle järgneb nimisõna</p>	<p><i>t</i> Küsimus: keda? mida? Kesksõna esineb nimisõnana ja talle ei järgne nimisõna.</p>
<p>Näidis: Leidsin mitu <i>ussitanud seent</i>.</p>	<p><i>Antut</i> ei võeta harilikult enam tagasi.</p>

240. Kas *t* või *d*?

Seda palju loetu— raamatu— soovime meiegi lugeda. Olnu— ei saa teha olematuks ega kuul—u— kuulmatuks. Ametiühingute Spordiseltsi „Kalev“ korral—a—u— võistlused algavad piduliku avamisega puhkepäeval, 6. mail. Siin on küllalt vaa—a—u— ja näh—u—, läheme edasi, et vaa—a—ka teisi loomi. Käesoleva— õppeaasta— peetakse üldiselt edukaks. Haiglasse kanti kaks haavatu—. Ooda—u— ei tulnud ikkagi. Õpitu— on kerge unusta—a, kui seda ei korra—a järjekindlal—. No vaadake ometi seda kohmetu— ja saamatu—! Külmast kohmetunu— kätega oli raske nõõri lahti päästa. Esikohale tulnu— sportlast tervi—a—i ja õnnitel—i. Kojujõudnu— punaarmeelest võeti vastu südamlike tervitustega. Otsiti uppunu— ja traali—i mööda jõge, kuid ikkagi ei leitu—. Viimaks saabus ammuoo—a—u— kevad!

tu-lõpuline omadussõna.

241. Võrrelda järgmisi sõnu

<i>tud</i> -kesksõna jaatav tähendus	<i>tu-lõpuline omadussõna</i> eitav tähendus
<i>seletatud</i>	<i>seletamatu</i>
<i>kirjutatud</i>	<i>kirjutamatu</i>
<i>ette vaadatud</i>	<i>ettevaatamatu</i>
<i>võidetud</i>	<i>võitmatu</i>
<i>lahendatud</i>	<i>lahendamatu</i>

Eitav *tu-lõpuline omadussõna* käändub: *lahendamatu ülesanne, lahendamatu ülesannet, lahendamatu ülesandele* jne.

242. Ülesanne. Mis tähenduslik vahe on *-ta* ja *-tu* vahel? Näiteks *lahendamata ülesanne* ja *lahendamatu ülesanne, vastuvõtmata vili* ja *vastuvõtmatu vili* jt.

243. Harjutus. Tuletada *tu-lõpulisi omadussõnu* ja *tud-kesksõnu* (kui võimalik) antud eeskujudel!

<i>ma-tegevusnimi</i>	<i>tu-lõpuline omadussõna</i>	<i>tud-kesksõna</i>
a) <i>nägema</i> <i>kuulma</i> <i>laulma</i> <i>aru saama</i> <i>lugema</i> <i>mõistma</i> <i>käsitama</i> <i>ümber lükkama</i> <i>lakkama</i> <i>ununema</i>	<i>nägematu</i>	<i>nähtud</i>

<i>ma-tegevusnimi</i>	<i>tu-lõpuline omadussõna</i>	<i>tud-kesksõna</i>
b) <i>rahu</i>	<i>rahutu</i>	
<i>jõud</i>		
<i>maitse</i>	<i>maitsetu</i>	
<i>abi</i>		
<i>õnn</i>		
<i>põhi</i>		
<i>nõu</i>		
<i>tagajärg</i>		
<i>isa</i>		
<i>ema</i>		
<i>arm</i>		
<i>sõna</i>		
<i>mõte</i>		

Miks puuduvad b-rühmal *tud-kesksõnad*?

244. Harjutus. Käänata *tu-lõpulis* omadussõnu ainsuse ja mitmuse 4 esimeses käändes, moodustades neist jutukese või lauseid!

N ä i d i s: See on *mõttetu jutt*, mida sa räägid. *Mõttetu jutu* kuulamine on asjatu ajaviitmine.

245. Harjutus. Kas *-nud, -nut* või *-tud, -tut*?

Vaatlesime vigasta— laeva. Aidake väsinu— poissi! Oh teda vaest ehmu—! Ma ei unusta nähtu—. Need on vaesed ema— lapsed. Sõitsime mööda põhja— teed. Korrata tingimata õpi—! Võtke paki— asjad kaasa! Vaata seda lugema— tähemerd, mis paistab sügisööl! Püüame lahendada seda arusaama— juhtumit. Marksismi võime võtta kui ümberlukkama— teadust. Need on ununema— silmapilgud, mis üle elasime oma kodumaa vabastamisel. Lained laulavad lakka— laulu. Võide— fašismi tuleb hoolega pidada silmas,

et ta jälle ei tõsta pead ja taas ei teosta sellist julma, riiva—hävitustööd, nagu oli Teine Maailmasõda. Inimesed olid eruta—. Vaigistage neid eruta— inimesi! Ära tee süüdsuse—nalja! Kordasime laul— laule ja jutustasime varemkuul—lugusid. Kas raamatutele on katepaberid ümber pan—? Vas—tuvõe— viljast saadeti osa jaama. Te toote ju päris vastu—võtma— kaupa. Mälestagem Isamaasõjas lange—!

Tegijanimi.

246. Jälgida järgmisi tegijanimesid antud lauseis!

Töö kiidab *tegijat*. Ega *saaja* väsi, väsib *andja*. Käsk vanem kui *käsutäitja*. *Küsi*ja suule ei lööda. Ega kiri valeta, *kirjategijad* valetavad. Kus *tegijaid*, seal *nägijaid*.

Tegijanime tunnus on *-ja*.

247. Vaadelda tegijanime moodustamist lihtminevikust!

Lihtminevik	Mineviku tunnus	Tegijanimi
<i>kirjuta si n</i> <i>luge st n</i> <i>võt si n</i> <i>põde si n</i> <i>müü si n</i>	-si	<i>kirjutaja</i> <i>lugeja</i> <i>võtja</i> <i>põdeja</i> <i>müüja</i>
<i>olin</i> <i>tulin</i> <i>panin</i> <i>pesin</i>	-i	<i>olija</i> <i>tulija</i> <i>panija</i> <i>pesija</i>
<i>käi sin</i> <i>saagi sin</i> <i>viis sin</i>	-si	<i>käija</i> <i>saagija</i> <i>viija</i>

Pidada meeles! Kui lihtminevik on *i*-tunnusega või esineb *i* tüve-lõppvokaalina, siis on tegijanimes *i* ja *j* kõrvuti.

248. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad pöördsonad tegijanimes, nagu on nõutav!

(Tulema) *palus paar pääset*. (Teed käima) *istusid mändide alla puhkama*. (Astri ja Marjuka) *olid täna väikesed (pliiti pesema)*. (Surema) *viimast korraldust oma eraomandi suhtes nimetatakse testamendiks*. (Kes on täna) *(posti viima)*. (Vanemad) *(saagima) olid osavamad*. (Noored) *(puud raiuma) töötasid väga tagajärjekalt*. (Tööst) *(kõrvale hoidma) nimetatakse rahvakeele ka (viilima)*. (Riigipank) *vajab (ust hoidma), (koristama) ja valvurit*. (Mängima) *tiivustas kindel lootus saabuvale võidule*. (Lugema) *kasutavad raamatukogu eriti õhtuti, mil (töötama) on vaba aega*. (Arno) *on hea (õppima)*.

249. Harjutus. Koostada lauseid, kus esineb vaheldamisi tegijanime ja *da*-tegevusnime antud sõnadest!

käima, müüma, viima, sööma.

Näidis: Olen võrdlemisi vastupidav *jalakäija*. Suudan *käia* päevas ca 40 km.

Kokkuvõtteid pööramisest.

250. Mäletatavasti olid ainsuse ja mitmuse omastav põhikäänded, mille järgi teisi käändeid moodustati. Ka pöördsonal on niisugused põhivormid, mille järgi teisi vorme saadakse. Need vormid on *ma*-tegevusnimi, kindla kõneviisi olevik, *da*-tegevusnimi ja *tudkesksõna*. Viimasest saadakse kõik umbisikulise tegumoe vormid. Vaadelda pöördsona vormide tuletamist põhivormidest!

Isikuline tegumood		Umbisikul. tegum.
<i>õppima</i>	<i>õpin</i>	<i>õpitud</i>
<i>õppimas, -mast jne.</i>	<i>sa õpi!</i>	<i>õpitakse</i>
<i>õppisin</i>	<i>õpiksin</i>	<i>õpiti</i>
<i>õppivat</i>	<i>õppigu,</i>	<i>õpitaks</i>
<i>õppiv</i>	<i>-gem, -ge!</i>	<i>õpitavat</i>
<i>õppija</i>	<i>õppinud</i>	<i>õpitagu!</i>
<i>õppimine</i>		

Nagu *õppima* pöörduvad kõik sõnad, millel olevik on nõrgas astmes: (*õppima* — *õpin*):

leppima, tekkima, uppuma, tukkuma, rippuma, kukkuma, pakkuma, sattuma, rääkima, mähkima, haukuma, välkuma, trükkima, nokkima, kittima, küttima, pakkima, rikkuma, lak-kuma, võtma, katma, kütma jne.

Pidada meeles! *hukkuma, hukkun, hukkuda, hukutatud süttima, süttin, süttida, süttitud.*

251. Harjutus. Kirjutada neli põhivormi kõigest sõnadest, mis pöörduvad nagu sõna *õppima!*

252. Harjutus. Kirjutada ülaltähendatud sõnadest kaudne kõneviis (1. pööre), tingiv kõneviis (1. pööre), käskiva kõneviisi 3. pööre ja umbisikulise tegumoe lihtminevik!

N ä i d i s: *leppivat, lepiksin, leppigu!, lepiti.*

253. Harjutus. Kirjutada p. 250 tabeli eeskujul kõik pöörsõna vormid sõnadest *trükkima* ja *mähkima!*

254. Harjutus. Täita lünk, nagu nõutav!

a) kas *kk* või *k*? Kägu ku—ub juba kuusikus ja ta ku—u mine kostab kaugele oja äärde. Vaata, et laps ojja ei ku—uks! Pa—uge külalistele mõnusat ajaviidet. Pa—utagu vähem, aga pa—utagu head! Raamatute trü—imine võttis üle kahe kuu aega, sest on puudus väljaõppinud trü—ijaist. La—isime mune ja sellega said kõigil la—ijail näpud la—iga. Käbi ei ku—u kännust kaugele. Teri no—ivad kanad ei märganudki kulli, kes ti—us kanade kallale. Oleksime veel meeeldi tu—unud, kuid pidime tõusma, et pa—ida asjad ja asuda teele. Lapsukesed ku—uvad sageli. Hulk vette sattunud kalamarja hu—ub viljastamata.

b) kas *tt* või *t*? Kü—ijad olid sa—unud läbipääsmatusse padrikusse. Ki—itud aknaklaasid peavad paremini külma. Lüpsil sa—ub paratamatult hulk baktereid piimasse. Pastöriseerimisel hävivad kõik piimasse sa—unud bakterid. Vaatlen õhtul aknast, kuis linnatuled sü—ivad. Tuleb võ—a kõik arvesse. Nüüd ei tarvitse enam klassiruumi kü—a. Ka—a laud uue linaga!

c) kas *pp* või *p*? Lapsed no—ivad heinamaal lilli. Lilli no—ivad lapsed olid leidnud metsast mesilassülemi, mis oli ri—unud suure pärna oksa küljes. See lugu ki—ub keeruliseks minema. U—uja haarab ka õlekõrrest kinni. „Me u—ume, Jaak,“ ütles Rein. Kas aidavõti ri—ub ka varnas? Nägin vaenlasi meie mahajäänud esemeid seljakotti to—ivat ja täis to—itud kotte vankrile laduvat. Seda nähes hakkas mu kannatus lõ—ema ja ma kavatsesin avada oma varjupaigast tule. Nende hulka silmates aga le—isin olukorraga ja otsustasin anda oma õ—etunni soodsamal momendil. Kui nad ainult mu lähedusse ei ki—uks, kuni viimati mu veel avastavad. Lõ—uks olid nad alkoholisse otse u—unud ja siis otsustasin minagi endast märku anda.

255. Vaadelda pöörd sõna ruttama pööramist!

<i>ruttama</i>	<i>ruttan</i>	<i>rutata</i>	<i>rutatud</i>
<i>ruttamas, -mast</i>	<i>sa rutta!</i>	<i>rutates</i>	<i>rutatakse</i>
<i>ruttasin</i>	<i>ruttaksin</i>	<i>rutaku, -kem, -ke!</i>	<i>rutati</i>
<i>ruttavat</i>			
<i>ruttav</i>		<i>rutanud</i>	<i>rutataks</i>
<i>ruttaja</i>			<i>rutatavat</i>
<i>ruttamine</i>			<i>rutatagu</i>

Nagu *ruttama* pöörduvad kõik sõnad, millel *da*-tegevusnimi on nõrgas astmes (*ruttama* — *rutata*): *hakkama, hüppama, lippama, lükkama, näppama rökkama, tõttama, lupjama (lubjata), vaatama, näitama, tüütama, õmb- lema (õmmelda), vehklema (vehelda), kahtlema, maad- lema (maadelda), suudlema, võrdlema (võrrelda), vaid- lema, kaklema (kakelda)* jne.

256. Harjutus. Kirjutada neli põhivormi kõigist antud *ruttama*-tüüpi sõnadest!

257. Harjutus. Kirjutada käskiv kõneviis (kõik pöörded) ja tingiva kõneviisi 2. pööre viiest *ruttama*-tüüpi sõnast!

258. Harjutus. Kirjutada 4 põhivormi ühest *ruttama*-tüüpi sõnast ja kõrvutada samad vormid ühe õppima-tüüpi sõnaga! Mida järeldate neid kahte sõnatüüpi võrreldes?

259. Kordamisharjutus. Täita lünk, nagu nõutav!

Räästa küljes ri—uvad pikad jääpurikad. Pilv nu—is halle pisaraid. Ru—ipõllult on veel kolm ha—i koju vedada. Kanad ha—asid teri no—ima. Ru—ake õ—imisega, sest kooli- aasta ha—ab juba lõ—ema. Kahe puu hõõrumisel te—ib nii suur soojus, et puud võivad sü—ida. Pa—i asjad kokku

ja ha—ame astuma! Varsti lo—avad aasad ja heinamaad ja rō—avad rōõmsad laulud. Kui ha—asin keppi võtma, li—as hiir minema. Ta on ha—anud le—ima olukorraga ja ei püüagi sellest pääseda. Kan—ke hoolt, et te koduümbruses leiduks roh—est— pesi—sevaid kuldnokk—. Mis saaks, kui rätse— ha—aks kingsepaks ja kingse— rätsepaks. Kümne—e kilo— meetri—e kaupa levis see hiigelmets oma pime—a—e padri—u—e ja samblasoo—ega, kuhu ei pääsenu— ligi suurema—loomad—i. Meie tellitava—e õ—eraamatu—e nimesti—u täien—a—i veel mõnede kirjandusli—e toode—ega. Kõrge männi suur—e oks—e vahele oli ko—kas ehitanud pesa. Sinna suur—e puusse oli raske ronida. Ma ei jõua raske— pa—i (pakk) koju vii—. Postivii— viis posti juba ära.

260. Kordamisharjutus. Kirjutada mitmuse omastav ja osastav antud sõnadest!

terav nuga, kuulus laulja, võidetud vaenlane, õnnelik inimene, mäslev meri, mõistmatu küsimus, huvitav mõte, tuntud ajakirjanik, õnnetu kalur, kalarikas kärestik, pime nurk, külm relv, suur linn, magus õun, piklik nõu, vana küla, väike talu, vilkuv tuli, läbipääsmatu soo, hapu jook, tõmmu ratsu, kibe pipar, ruumikas tare, kõlisev kannel.

261. Kordamisharjutus. Tuletada *i*-ülivõrre antud sõnadest!

julge, üllas, leegitsev, palav, suur, pime, leidlik, vaimukas, korralik, uus, hea, vana.

262. Kordamisharjutus. Kuidas on tingiv kõneviis ja käsiva kõneviisi 3. pööre allpool antud pöörd sõnadest?

katma, hüppama, noppima, kütma, hakkama, leidma.

VI. LIITSÕNADEST NING KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMISEST.

263. Liitsõna koosneb kahest või harvemini enamast sõnast: *raudtee, noormees, suurlinn, põllumees, kolmeaastane, toiduainetekauplus, keskkooliharidus, aas-jürilill, punatäpp-lepalind.*

Liitsõna koosneb kahest osast: täiendsõnast ja põhisõnast.

Põhisõnale täiendsõnu ette liites, saame uusi sõnu, mis on ikkagi põhisõnaga suguluses. Näiteks on mitmesuguseid teid: *raudtee, maantee, külavahetee, karjatee, metsatee* jne., samuti mitmesuguseid koormaid: *liivakoorem, viljakoorem, põhukoorem, potikoorem, lastekoorem* jne.

Liitsõnal on 1) omaette tähendus, mida liitvatel osadel lahkukirjutatult ei ole. Näiteks: Könelen *ema-keelt*. Aga: Mu *ema keelel* on rakk.

Liitsõnal on 2) pearõhk alati täiendsõnal: Kas tunned seda *noormeest*? Aga: Meie õpetaja on võrdlemisi *noor mees*.

Liitsõnas 3) muutub ainult põhisõna: *noormeest, noormehed, noormeestele, kolmeaastastele, toiduainetekauplusest.*

264. Jälgida täiendsõna käänat järgmisis liitsõnus!

nahkking, suurriik, raudahi, siidkleit, põllumees, rohu-kauplus, leivaahi, südamesõber, tõlkekirjandus, riidekapp, kojuminek, sõttaminek, maatamehed.

Pidada meeles! Täiendsõna esineb enamasti nimetavas või omastavas käändes, harvemini mõnes teises käändes.

265. Ülesanne. Korrata käesoleva õpiku I osast punkt 94 liitsõnade õigekirjutusest ja moodustada liitsõnu

- 1) kus põhisõnaks on *päev, laul, mees, karp*
- 2) kus täiendsõnaks on *rukki, õppe, siid, teras*

Näidis: 1) *esmaspäev, puhkepäev,*

2) *rukkileib, rukkitera,*

266. Asendada järgmised ütlushed liitsõnadega.

must kui süsi, punane kui veri, magus kui mesi, valge kui lumi, sirge kui küünal, vaikne kui haud, hall kui tuhk, kerge kui õhk, prii kui lind, ilus kui pilt, sile kui peegel, pruun kui kohv, kollane kui sidrun, selge kui päev.

Näidis: *süsimust, peegelsile, sidrunkollane* jne.

Pidada meeles! Kui täiendsõna tähendab võrdlust (*nagu, kui*), liidetakse see alati nimetavas käändes.

Nimetavas käändes olev täiendsõna liitub alati oma põhisõnaga.

267. Võrrelda järgmisi liitsõnu!

Täiendsõna omastavas käändes	Täiendsõna nimetavas käändes
<i>rauaahi</i>	<i>raudahi</i>
<i>lauavabrik</i>	<i>laudkatus</i>
<i>siidiuss</i>	<i>siidkleit</i>
<i>kullakaevandus</i>	<i>kuld kell</i>

Pidada meeles! Kui täiendsõna tähendab materjali või ainet, millest ese tehtud, liidetakse täiendsõna alati nimetavas käändes.

268. Harjutus. Liita järgmised liitsõnad, pannes täiendsõna nõutavasse käändesse!

põld+mees, selts+mees, meri+mees, raud+tee+vaht, trükk+koda, nahk+tükk, vesi+kindel, vili+rikas, hõbe+lusikas, nahk+parkija, lill+pott, hein+kuhi, nahk+kuub, rasv+küünal, suur+rätik, leib+ahi, lubi+ahi, küte+aine, veri+vaene, puri+lennuk, jalg+ratas, käsi+pall, sarv+loom, tiiger+vihane, sirel+lilla, raud+raske, papp+töö, rukis+rääk, köide+koda, vaade+aken, ketas+heitja, pilge+laul, klass+kirjand, tuli+kuum, tugi+tool, sõue+paat, söök+tuba, sirel+pöösas, aken+ruut, uks+piit.

269. Vaadelda sõnade kokku- ja lahkukirjutamist ühenduses vastava küsimusega! (Panna tähele ka rõhku!)

Kannan poisipead (missugust pead?)

Väike Rein magab rahulikult lapsevankris (missuguses vankris?)

Kooliaedades (missugustes aedades?) *tuleks kasvatada ravimtaimi.*

Poisi pea (kelle pea?) *oli haige.*

Meie väikese lapse vanker (kelle vanker?) *on katki.*

Meie kooli aias (mille aias?) *kasvab kummelit, palderjani, sõrmkübararohtu ja muid ravimtaimi.*

Pidada meeles! Kui täiendsõna vastab küsimusele misugune? mis? ja moodustab põhisõnaga omaette mõiste, kirjutatakse see põhisõnaga kokku kui liitsõna. Vastab aga täiend küsimusele kelle (oma)? mille (oma)?, jääb ta põhisõnast lahku.

270. Vaadelda *ne-* ja *s-lõpuliste* täiendsõnade liitumist!

lugemine + himu	<i>lugemishimu</i>
hingamine + elund	<i>hingamiselund</i>
elamine + õigus	<i>elamisõigus</i>
soojendamine + vahend	<i>soojendamisvahend</i>
laadimine + võte	<i>laadimisvõte</i>
naine + arst	<i>naisarst</i>
ehitus + materjal	<i>ehitusmaterjal</i>
õmblus + masin	<i>õmblusmasin</i>
jalutus + käik	<i>jalutuskäik</i>
kirjutus + laud	<i>kirjutuslaud</i>
haridus + ministeerium	<i>haridusministeerium</i>
loodus + õpetus	<i>loodusõpetus</i>
uudis + himu	<i>uudishimu</i>

Pidada meeles! *ne-* ja *s-lõpulised* täiendsõnad liidetakse harilikult põhisõnaga kaashääliku *s* abil ja kirjutatakse põhisõnaga alati kokku!

271. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad sõnad kas kokku või lahku, nagu on nõutav!

Suvel sõime rohkesti (aed maasikaid), mis maitseid otse (suhkur magusalt). Meil kasvab (keedu vilja aias) rohkesti porgandeid, kapsaid, kaalikaid, aga ka (sööda juurikaid), (aed hernel), (muru lauku) ja palju muid (köögi vilju). Taimi tuli kasta (vihma veega), eriti kurke ja kõrvitsaid; hädakorral kõlbas selleks ka (kaevu vesi), mida tuli aga enne (päikese paistel) lasta soojeneda. (Kooli kaevu vesi) kontrolliti arsti poolt, milleks võeti vastav (vee proov). Kas teil müüakse (kapsa taimi)? Siin (pere naise käsi) on hooletgev. (Kevad päike) paistab juba soojusti, nii et (mäe nõlvakutelt) on lumi ammu kadunud. (Eile öösel) tuli esimene (kevad vihm). Oli mõnus kuulata, kuis (suured vihma pii-

sad) *sadasid vastu* (plekk katust). *Siis kõlas korraga vali* (pikse kärgatus) *ja selle järele kellegi* (hirmu karjatus). *Kuhu on pandud* (ema prillid)? *Sõitsin* (valla majja), *kus täna on* (täitev komitee) *istung*. *Iga* (valla maja) *ei ole veel* (valla maja), *sest ka* (kooli majad), (vanade kodud), (haige majad) *jne. võivad kuuluda vallale nagu harilikult* (valla majagi). *Meie* (magamis toa nurgas) *seisab* (raud ahi). (Mere rannas) *võib kevaditi näha* (hiigla suuri) (jäa kuhjumisi). *Kus ei puudu* (elekter valgustus), *seal on hõlpus kasutada elektrit ka* (mehaaniliseks jõuks), (soojendus allikaks), *aga ka* (külmetus kapis) *toiduainete* (säilitamis vahendina). (Väike linna tänavad) *on paiguti veel sillutamata*. (Linna tänavail) *on liiklemine suurem kui* (küla tänavail).

272. *Harjutus*. Leida 10 liitsõna, kus täiendsõna on liitunud nimetavas käändes, ja 10 liitsõna, kus täiendsõna on omastavas käändes! Tarvitada leitud sõnu lauseis!

273. *Harjutus*. Leida oma kirjandeist kokkukirjutamisvigu ja koostada lauseid, kus need keelendid on rakendatud õigesti!

274. *Vaadelda kohanimede lahku- ja kokkukirjutamist!*

Lahku	Kokku
<i>Pärnu jõgi</i>	<i>Emajõgi, Kuivajõgi</i>
<i>Peipsi järv</i>	<i>Võrtsjärv, Pühajärv</i>
<i>Uurali mäed</i>	<i>Munamägi, Linnamägi</i>
<i>Narva linn</i>	<i>Tudulinna, Kukulinn</i>
<i>Vormsi saar</i>	<i>Naissaar, Piirisaar</i>
<i>Pataste küla</i>	<i>Mäeküla</i>
<i>Kaspia meri</i>	<i>Läänemeri, Vahemeri</i>
	<i>Saaremaa, Läänemaa</i>
	<i>Viljandimaa, Venemaa</i>
	<i>Inglismaa, Prantsusmaa</i>

Pidada meeles! Kohanimi kirjutatakse harilikult üldnimest lahku (*Pärnu jõgi*).

Kokku kirjutatakse kohanimi üldnimega, kui see üksi ilma üldnimeta kohanimena ei sobi (*Emajõgi*).

Kokku kirjutatakse ka kõik *maa-lõpulis*ed kohanimed.

(Vaadata ka õpiku p. 129 ja 137 a, muuseas liitkohanimedest!)

275. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad kohanimed kas kokku või lahku, nagu on nõutav!

Kirjanik Friedebert Tuglas on sündinud (Tartu maal) (Võnnu kihelkonnas) *Ahja mõisas*. *L. Koidula sündis* (Vändra kihelkonnas) *ja suri* (Kroon linnas). (Väike Maarja alevik) *asetseb* (Pandivere kõrgustikul). (Suur Muna mägi) *on kõrgeim mäetipp ENSV-s*. *Laev sõidab välja* (Tallinna sadamast) (Kaupmehe sillalt). *Juku elab* (Tartu maanteel) nr 136. (Põhja Tartu maa) *vooremaastikul võib näha mõnelt kõrgelt voorelt korraga seitset järve*: (Saad järv), (Elistvere järv), (Kaiavere järv), (Raigastvere järv), (Soits järv) *ja* (Kaarepere mõisa) *lähedal* (Pikk järv) *ja* (Prossa järv). *Kaks* (Lääne mere) *lahte haaravad Eesti NSV oma hõlma*: (Soome laht) *ja* (Liivi laht). *Ka* (Leningradi oblastis) *leidub põlevkivi*. (Tartu linn) *asub* (Ema jõe) *kallastel*. *Seal, kus suur* (Oka jõgi) *suubub võimsasse* (Volga jõkke), *asetseb* (Nižni Novgorodi linn), *mis kuulsa nõukogude kirjaniku Gorki* (sünni linnana) *on nimetatudki nüüd* (Gorki linnaks).

276. Vaadelda järgmiste sõnade kirjutamist!

viis aastat
seitse haru
mitu palet
teist moodi
sada lehekülge
438 lehekülge
meeter pikk

viieaastane
seitsmeharuline
mitmepalgeline
teisemoeline
sajaleheküljeline
438-leheküljeline
meetripikkune

Pidada meeles! *ne-lõpulised* omadussõnad kirjutatakse täiendsõnaga harilikult kokku.

277. Vaadelda arvsõnade kokku- ja lahkukirjutamist.

11	üksteist(<i>kümmend</i>)
12	kaksteist(<i>kümmend</i>)
13	kolmteist(<i>kümmend</i>)
jne.	jne.
20	kakskümmend
30	kolmkümmend
jne.	jne.
100	ükssada
200	kakssada
jne.	jne.
1000	üks tuhat
2000	kaks tuhat
1 000 000	üks miljon
2 000 000	kaks miljonit
10 000 000 000	kümme miljardit

Pidada meeles! Liitarvudest kirjutatakse kokku arvud 11—19 ja kümned (*kakskümmend*) ning sajad (*kakssada*), kõik teised arvud kirjutatakse lahku (*kaks tuhat*).

278. Harjutus. Kirjutada sõnadega arvud 18, 21, 57, 203, 246, 900, 9999, 6 000 000, 1947.

279. Harjutus. Koostada rahalisi dokumente — arveid, kviitungeid, allkirju jne. — ja kirjutada neis näidatud summad sõnadega, nagu on nõutav!

280. Vaadelda liitpöördsõnade kokku- ja lahkukirjutamist!

Lahku	Kokku
<p>Kõik pöördelised muuted Olen 20 rubla <i>vastu võtnud</i>. Raha on <i>vastu võetud</i>. Soovin, et sa mu kingi <i>vastu võtaksid</i>. Nägin teda pakutut <i>vastu võtvat</i>. Jne.</p> <p>ma-tegevusnimi Läksime vilja <i>vastu võtma</i>. Ta keeldus <i>vastu võtmast</i>. Vili on veel <i>vastu võtmata</i> (pöördeline!)</p> <p>da-tegevusnimi Tuleb kõik vili <i>vastu võtta</i>. <i>Vastu võttes</i> toodud kaupa, sel- gus, et see oli täiesti kõlblik.</p>	<p>Käändelistest vormidest 1) tegijanimi Kus on kauba <i>vastuvõtja</i>? 2) teonimi <i>Vastuvõtmine</i> kestab kolm päeva. 3) v-kesksõna (-v ja -tav) Kaupa <i>vastuvõttev</i> mees läks vähekeseks ära. Kaup on <i>vastuvõetav</i>. 4) nud- ja tud-kesk- sõnad vastates küsimu- sele missugune? (on täiendiks mingile nimi- sõnale) <i>Vastuvõetud</i> kaup paigutati lattu. <i>Vastuvõtnud</i> mees- test pole kedagi enam siin. 5) mata-vorm vastates küsimusele missugune? Jäi veel <i>vastuvõtmata</i> kaupa.</p>

Ülesanne. Koostada tabeli põhjal reeglid liitpöördsõna kokku- ja lahkukirjutamise kohta.

281. Harjutus. Panna antud pöördsõnu tabelis toodud vormidesse, rühmitades neid kahte rühma: lahku ja kokku.

edasi õppima, lahti võtma, pealt nägema, taga ajama, mööda minema, kinni võtma, juurde tulema, ette ütlema, tagasi pöörama, valmis tegema, üles tõstma, maha jätma, kokku hoidma.

Näidis: Lahku: *õpin edasi, on edasi õpitud, edasi õppima, olen edasi õppimas, soovin edasi õppida, õhtukoolis edasi õppides* jne.

Kokku: *palju edasiõppijaid, edasiõppimine jätkub, edasiõppiv noormees, edasiõpitav tükk* jne.

Märkus: Kui mõnes vormis sobivat mõistet ei leidu, võib selle vormi ära jätta.

282. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad sõnad kokku või lahku, nagu on nõutav! Vajaduse korral tarvitada ka sidekriipsu!

(Käes olevaga) *volitan Rein Rajametsa't* (vastu võtma) *minule Pärnu Linna Täitevkomiteest* (välja makstavat) (mai kuu palka) *summas* (viis sada kaks kümmend kolm rubla 47 kop.). *Ühiskondlikus elus võitlevad nii* (edasi viivad) *kui ka* (tagasi kiskuvad) *tegurid. Andsin talle kaks* (kümne rublast). *Polnud kerge meie vapral* (löögi üksusel) *vaenlase tugeva* (miini pilduja) *ja* (raske kuuli pilduja) *tule all* (edasi jõuda), *kuid ometi ei takistanud neid miski* (edasi jõudmast). *Sakslased olid enne taganemist* (talukruntidelt) *kõik* (metsa tukad) (maha raiuda) *ja* (ära vedada) *lasknud. Kuid* (järele jäänud) *kännustikud pakkusid neile nüüd vähe kaitset ja nad olid sunnitud meie* (tugeva tule mõju) *survel* (maha jätma) *ühe asula teise järele. Luurelt* (tagasi tulnud) *jagu tõi teate, et vaenlase* (pea jõud) *on end voore nõlvakule* (sisse kaevanud) *ja kavatsevad seal* (vastu panna). (Tagasi tulijaist) *oli kaks meest saanud kergesti haavata. Kõik ei lähe alati nii, nagu on* (ette kavatsetud). *Ettekavatsetud* (koos oleku) *pidamine tuli* (edasi lükata). (Tütar saar) *asub* (Soomes)

lahes). (Väike Ema jõgi) algab (Püha järvest) ja suubub (Võrts järve), kust ta (Suure Ema jõe) nime all (Peipsi järve) hoovab. Kas tunnete neid väikesi kalu, mis on rohke (valgu sisaldusega) ja mida kutsutakse (peipsi tintideks)? Sul on küll (kolme vakaline kott) kaasas. Muistendis kõnel-dakse (seitsme verstalitest) saabastest, mis viivad iga sam-mu (seitse versta) edasi.

283. Kordamisharjutus. Panna järgnevas palas kõik vaja-likud kirjavahemärgid, alata uut lauset suure tähega ja kir-jutada klambrisse asetatud sõnad kokku või lahku!

K e v a d s a a b u b .

Viimastel päevadel kui Juku hommikul (kooli teel) sam-mus märkas ta kõigest et kevad on saabumas päike oli puge-nud küll paksu (pilve katte) taha kuid õhk oli soe ja lumi aina sulas rentsliites jooksid (vee nired) ja uulitsatel raiuti jääd ning pühiti talvist kõntsa

Ühel õhtupoolikul võimaldus Jukul maale minna piima tooma seal ta märkas veel enam (kevade tunnuseid) (lepa võsa) oli rõõmsalt pruunikas ja (kraavi kaldail) kasvavaid (paju põõsaid) ehtisid urvad nagu valged (kassi käpad) (lume rüü) oli mitmeti (katki rebitud) ja kohati paistis (pal-jast maad) siis Juku äkki peatus ja kuulatas kas kuuled see on ju lõoke hüüdis Juku iseenele (varakevades) (taeva sinas) hõljus väike (laulev täpikene) ja trillerdas nii tore-dasti et Juku unustas oma märjad jalad see on (ava laul) ke-vadele mida saadab rõõmus (vete sulin) mis varsti paisub võimsaks (kevade kohinaks) siis vabanevad jõed (jää kattest) kergitavad järvedel (jää kaane) ja vabastavad järvedki Jukule meenusid (aja loo tundidest) rahvaste (üles tõusud) oma vallutajate ja orjastajate vastu mis meenutavad rahvaste elus kevade saabumist Jukugi tahaks olla suur kangelaslik

võitleja nagu oli Tasuja (Jüri öö) (üles tõusus) Juku ruttas jõe äärde et selgitada millal võiks alata (jää minek) seda tahtis ta näha isegi siis kui see juhtuks öösi

jah kevad saabub mõtles Juku varsti algab maal kevadine (külvi aeg) aga meil koolis (lõikus aeg) eksamilel lõikame (tarkuse vilja) mida kogu talv on külvatud

284. Kordamisharjutus. Määrata järgnevate lausete liikmed, märkides need tähtedega sõnade kohale! Alus ja öeldis alla kriipsutada!

Hele päike paitab palgeid. Lõunatuules lendleb juus. Lähme natukeseks aeda! Varsti puhkevad juba kullased kulterkupud. Juku on tubli pioneer. Jookse, Lindake, ruttu aeda ja palu isa siia! Olen lugenud tänavu palju raamatuid. Võtsin pakid ja viisin tuppa. Püüdsin järvest viiekilose kala. Meie klassi tüdrukud mängivad hästi palli. Mehed, appi!

a. ö. m.-s. m. t. s.

N ä i d i s: Ma ootasin sinult eile pikka kirja.

285. Kordamisharjutus. 1) Panna puuduvad komad ja jutumärgid, 2) tarvitada klambreis olevate tähtede puhul suurt või väikest algustähte ja 3) täita lüngad, nagu on nõutav!

Meie tunt— (j)üri (l)episte kes käib (p)alumaa (m)itte— täieli—us (k)es—oolis on sel— talvel hoolega õ—inud. Kui tal— sügisel oli etteütluse hindeks sageli „üks“ siis nüüd esineb kindlast— „kolm“ ja vahel juba „neligi“. Nähtavast— on õ—imiseks tõu—e andnud kuulus unenägu kirja— vahemärki—est. Ta õ—is alati õ—ikus leiduvad keelereeglid selgeks ja ei jätnu— täitmata üht—i ülesanne—. Eil— oli etteütlus suure algustähe kordamiseks. Õpetaja küsis (j)üri (l)episte missugused sõnad kirjuta—akse suure algustähega

lauses „(n)õukogude (l)iiit kandis peamised raskused (t)ei-
ses (m)aaailmasõjas, eriti sõjas (s)aksamaa vastu“? Lepisto
vastas Riikide nimed, nagu muud—i kohanimed, kirjutame
suure tähega. Samuti kirjuta—akse ajaloolised sündmused.
Ta kirjutas antu— lause tahvlile täiest— õieti. Nüüd kirju-
ta—i tahvlile veel sõnu, nagu: sõitsin (n)õmmel (m)ustamäe
(k)elgumäel, sõime (t)allinna kilu ja (v)iini vorste, õpime
(v)ene keelt ja sõidame (v)alge-(v)enesse ekskursioonile.
(s)oome keel on (e)esti keelele sugulaskeeleks, (s)oome pea-
linn on (h)elsingi, (k)arjala-(s)oome (n)õukogude (v)abari-
gi pealinnaks on (p)etrosavodsk. Kui mitmeid näiteid kirju-
tatu— ja küsimus korratud ütles õpetaja lõ—uks Arvan et
emakeele eksamihinded kevadel on kõigil head ja väga
head — Aga muidugi vastasime meie kuna teie nii hästi
õ—etate siis meie ka õ—ime hästi. Eks nii tule head hin-
ded—i. Õpetaja naeratas se—e jutu peale ja sellega lõ—es-
—i tund.

286. Kordamisharjutus. Täita lünk, kuidas nõutav ja kir-
jutada klambreis olevad sõnad kokku või lahku!

lapsed hüü—sid isa põllult ko—u; püüd—ime talle se-
asjas (vastu tulla); lei—sin (maan teelt) ilusa (tasku noa);
nad jä—sid hobuse (aida ette); күн—sime (kesa põllul);
is—usime (aia taga) (kraavi kaldal) ja tegime (paju pilli);
rau—teel käimine on karis—a—av; jõu—sime kiir—ongiga
rüttu pärale; kand—e puud tuppa; mängisime tu—avat
mängu „kas kin—sep— kodus“; kas elab rä—sep— (Üle jõe
talus).

287. Kordamisharjutus. Kirjutada antud vormid lihtmine-
vikus!

kannan kompsu, võtan osa, katame lauda, künnan põldu,
Linda peseb, seame ruumid korda, sõuavad randa; lapsed
hüppavad, nad hakkavad laulma, me lepime kokku, võtame

kaasa, kipuvad vilja, lükkame paati, lippame palja jalu, mets rökkab laulust, jaamas olijad tukuvad; vikatid välguvad; käod kukuvad; rõõmust süttivad me silmad; sõjas hukuvad mitmed laevad.

288. Kordamisharjutus. Kirjutada mitmuse omastav ja osastav antud sõnadest!

latt, kepp, sepp, kurk (kurgu), kurk (kurgi), leht, sukk, pikk, leidlik, juhuslik, mäestik, metsik, liblikas, rikas, võte, ripse, mätas, aken, peenar, küünal, summa, auto, piiga, õnnetu, inimene, naine, eestlane, soo, büroo, maa, ime, lauljanna, tuli, meri, süda, lill, õun, seen, sein, juur.

289. Kordamisharjutus. Kirjutada kindla kv. olevik, *da-*tegevusnimi ja *tud-*kesksõna antud sõnust!

käima, võtma, hüppama, hakkama, uppuma, rippuma, nokkima, süttima, trükkima, kütma, tüütama, õmblema, näitama, lupjama, kaklema, vaidlema, kirjutama, heegeldama.

290. Kordamisharjutus. Kirjutada antud laused kaudsesse kõneviisi ja panna puuduvad kirjavehemärgid.

Kalurid püüavad merel kalu. Nad sõidavad hommikul vara merele et võrke järele vaadata. Võrgud viidi juba eile õhtul merre. Nüüd vaadatakse mis nad on püüdnud. Selgub et saak on mitmekesine. On võrke kus kalu vähe aga on ka neid kus kalu üsna tublisti. Kalurid sõuavad randa ja võrgud tuuakse võrguaeda vabedele kus kalad välja nopitakse. Selleks on tulnud kodust kogu pere appi. Nad raputavad kalad välja ja kes raputades välja ei kuku, see nopitakse. Siis ammutavad abilised kalad korvidesse ja tassivad hunnikusse. Sealt pannakse nad veokile ja viiakse kombinaadi vastuvõtupunkti. Punkti töölisel kaaluvad kalad, kirjutavad kaluritele vastuvõtukiitungid ja siis lähevad kalad soolamisele. Kordkorralt kasvab aina kalatünnide virn. Meie hoolsad tublid

kalurid aitavad vapralt kaasa viisaastakuplaani täitmisele rahvatoitluse aladel.

291. Kordamisharjutus. Panna puuduvad vahemärgid, kirjutada klambreis olevad sõnad kokku või lahku ja täita lüngad, kuidas nõutav!

Eskol oli haug.

Ed. Tasa j.

Mu (kooli vend) Esko kes on tuntu— (nalja hammas) jutus—as meile toreda (nalja loo) oma (karja põlvest) :

„Olin Rõikal (sea karjas) ja nägin siga—ega palju vaeva. Na—d ti—usid kartul—sse ja ruk—isse nii et puhkust polnud mu— ollagi. (Karja maal) oli oja ja ojas nägin kord nii (poole kilolist) haug—, Tegin rut—u silmus—e ja viuhti! oli haug rohu peal. Sip—les teine kül— esiti sest ta polnu— õhuga harjunu— kuid toibus vars—i. Kui ma ta—e tük—i leiba olin (ära söötud) siis oli teine (õige lõbus) ning hak—as (mööda rohtu) jooksma. Ta har—jus vars—i minu (järel käima) ja nagu ma tal—e leiba näitasin nii lip—utas saba. Siis hak—asin teist siga—ele võtatama kui need kartul— (lühike või sse-sisseütl.?) ja (rukis — sisseütl.) kip—usid. Sead kar—sid teist nagu tul—. Sest kui ta oma teravad ham—ad seale sap—a lõi nii oli sel—kohe teine minek.

Nüüd elasime päris kul—set elu sest endal ei pruu—inud enam ül—se siga—ega jännata. Käisime paar kuu— kahekes— karjas kui (üks kord) juhtus õnnetus.

Läksime (haug — kaasaütl.) (üle oja purde), mina ees, tema taga... Ei tea kuidas aga ometi ta komistas libe—al puul ja kuk—us vet—e. Ja sinna ta vaeseke up—us—i kuna ei osanud enam ujuda.“

See on kül— (jahi mehe jutt) arvasid kuulajad. Mis sel—est arvasid teised eks ta olnud naljakas. Ehk Esko teab

veel mõn—tore—a—, naljaka—juttu palusid kuulajad. Hea küll ma jutustan kuulake siis ütles Esko.

292. Kordamisharjutus. Kirjutada antud pala lihtmineviku 3. pöördesse (ta — nad) ja määrata längkirjas trükitud sõnade sõnaliik! Panna koma, kuhu vaja!

Esko on pigis.

Ed. Tasa j.

Ja Esko jutustas: „Lugu juhtus kui olin veel põngerjas. Ühel öhtul lähevad isa ja ema külla. Mina ja *Enn* jääme kodu *hoidma* ja paneme ukse seestpoolt haaki. Ajame algul *oma asju* aga kui kõhud tühjaks *lähevad* hakkame süüa otsima. Otsustame et *Enn* läheb *keldrist* õunu tooma ja mina toon *kapi otsast* meepurgi *alla*. *Enn* kisub keldriluugi *lahti* ja ronib *alla*. Samal ajal tõstan mina tooli *kapi kõrvale* astun *selle põhjale* sealt seljatoele ja hakkan *kapi otsast* meepurki võtma. Kuid see on õige *taga*. Ma pingutan ja kisun *end pooleldi kapi najale* nii et varbaotsad veel *vaevalt* tooli puudutavad. *Äkki* kaldub tool *viltu* libastub ja langeb *kolinal ümber*. Olen pooleni *kapi otsas* ja tõmban end hirmuga *üles*. Tool aga langeb õnnetuseks vastu *keldriluuki* lööb *selle kinni* ja veel nii *õnnetult* et ka kramp kinni *kukub*.

Nüüd on *Enn* keldris *luugi taga* ja ei pääse *üles*, mina olen *kõrge kapi otsas* ja ei pääse *alla*. Samal ajal kobistab keegi *ukse taga* ja ema hää! hüüab:

„Noh, pojakesed, laske meid *nüüd sisse!*...“

Mida arvate kuidas pidin lahendama *olukorra?*“

293. Kordamisharjutus. Otsida välja palast „Esko on pigis“ kõik pöörd sõna vormid ja otsustada, kas nad on pöördelised või käändelised muuted!

Näidis: *jutustas (p.), juhtus (p.), olin (p.)... jne.*

294. Kordamisharjutus. Kirjutada klambreis olevad sõnad kokku või lahku, panna puuduvad komad ja täita lüngad, nagu on nõutav!

L ö k k e õ h t u l .

Pioneerid algatasid mõt—e korral—a—a pärast (kooli töö) lõp—u lõk—eõhtu millest osa võt—aksid peale (kooli pere) ka (laste vanemad). Õhtu kujunes—i väga (meele olukaks) kuna oli (ilus ilm) ja hulk häid (et—e kandeid). Kui süü—a—i lõk—etuli palus (pioneer juht) direktori— pidada (pidu kõne). Direktor ütles: „Teie noored tunnete nõukogude valitsuse hoolitseva— kätt (igal sammul) oma elus. Kus—il mujal (maa ilmas) ei hooli—se—a nii hästi (hariduse oman—amise) eest kui meil, Nõukogude Liidus. Kodanli—s maades on haridus rik—as—e (ees õigus) (töölis klass) peab lep—ima ainult kehva (alg haridusega). (Kapitalistli—l) maadel peavad noored siirduma (alg koolist) otse käitistesse ja lülitama end varakult juba (töö protsessi). (Enda täiendamine) õnnestub ainult (kutse kooli) kaudu (kesk haridusest), veel vähem (üli koolist) ei tohi unis—a—agi. Teil kallid noored on aga kõik teed lahti. Te võite (edasi õppida) kuni oman—a—e täieli—u (kesk hariduse). Aga te võite otsusta—a ka (kutse kooli) kasuks ja õp—i—a selgeks mõne väärtusli—u (töö ala). (Õpi himuliste) noor—ele on selleks erilised (kutse koolid) — tehnikumid. Nad erinevad kapitalistli—e maade (kutse koolidest) selle poolest, et nad on ik—agi (kesk koolid). Nad annavad (kutse oskusega) ühes ka vajaliku (üld hariduse). Nii võite õp—i—a ja jõuda edasi kui aga soovite. Seda võimal—ab teile stalinlik (haridus poliitika). Edasi puu—utas direktor tänast lõbusa— õhtu— ja soovis kõigile head (pidu tuju). Siis algasid (et—e kanded). Lõkkeõhtu jät—is kõigile hea mulje.

VII. SÕNASTIK.

Rahvusvahelistele sõnadele ja uudissõnadele on lisatud seletused. Käändsõnadele on antud nimetava kõrval lühenda-
tult ka ainsuse omastav ja osastav, pöörd sõnadele on antud
ma-tegevusnime kõrval ka *da*-tegevusnimi ja isikul. tegum.
kindla kõneviisi olevik; vajaduse korral on antud ka teisi
vorme (peakäänded, pöörd sõna põhivormid). Vahekriips | tä-
hendab, et sõna esiosale kuni kriipsuni tuleb liita järgnevas
antud vormid, näiteks aar|e, -de tuleb lugeda: aare, aarde jne.

A

a = aar

a. = aasta(l)

à (igauks ... eest, näit.

à 5 kop. = igauks 5 kopikat)

aa|de, -te, -det, -dete, -teid

aadr. = aadress

aar|e, -de, -et (kallisvara, väaris-
ese)

ai|tama, -tan, -data, -danud

aja|ma, -da, -n, aetud

ak|en, -na, -ent, -ende, -naid

aktiiv|ne, -se, -set, (tegev, toime-
kas)

al|gama, -gan, alata, alanud

alistu|ma, -n, -da, -nud

alkohol, -i, -i (viin, piiritus)

allika|s, -, -t, -te, -id (läte)

allkir|i, -ja, -ja

allu|ma, -n, -da (kellegi alla kuulu-
ma)

amet, -i, -it, -ite, -eid, -itesse
e. -eisse

anasta|ma, -da, -n, -tud (kedagi
midagi vägivaldselt omandama)

ank|ur, ru, -rut, -rute, -ruid, -ru-
tesse e. -ruisse

annus, -e, -t (osa, portsjon)

antenn, -i, -i (raadio vastuvõtte või
saate traadistik)

aparaat, -di, -ti (seadis)

aplauus, -i, -i (käteplaksutus)

apostroof, -i, -i (ülakoma)

apteek, -gi, -ki (arstirohtude kaup-
lus)

arhiiv, -i, -i (kirjakogu; vanade täht-
sate paberite, kirjade hoidmisasu-
tis)

armee, -, -d (sõjavägi, suur malev)

ar(r)eteeri|ma, -n, -da, -tud (vahis-
tama)

artikkel, artikli, artiklit (kirjutis;
seadme, lepingu jne. osa, erikaup)

asfal|t, -di, -ti (maavaik, juudapigi)

asenda|ma, -da, -n, -tud (kellegi ase-
mel olema, aset täitma)

asetama, -da, -n (paigutama, pane-
ma)

asetse|ma, -da, -n (aset leidma, lei-
duma)

askelda|ma, -n, -da, -tud
 atestaat, -di, -ti (tunnistus, teenis-
 tuskiri)
 auto, -, -t, -de, -sid
 autobus, -e, -t, -te, -i (auto-omni-
 bus, sõiduk inimeste ja kraami
 veoks)
 avan|ss, -si, -ssi, -sside, -sse (ette-
 maks)
 avasta|ma, -da, -n, -tud (midagi üles
 leidma)

B

baas, -i, -i (alus, lähteala)
 bakter, -i, -it, -ite, -eid (pisik)
 ballaad, -i, -i (jutustav luuletus)
 ballett, balleti, balletti (lavatants,
 tantsuetendus)
 bandii|t, -di, -ti (röövel, mõrtsukas)
 bare|tt, -ti, -tti (teatav müts)
 baromeet|er, -ri, -rit (õhu rõhu
 mõõtja)
 bass, -i, -i (sügav mehehäääl)
 bassin, -i, -i (vesistu, veesalv)
 beež, -i, -i (kollakashall)
 bensiin, -i, -i
 betoon, -i, -i (ehitusmaterjal kruu-
 sast ja tsemendist)
 bino|kkel, -kli, -klit (maapikksilm
 kahe silmaga vaatamiseks)
 blo|kk, -ki, -kki (liit; märkmik)
 blond, -i, -i (valgevereline, heleda-
 juukseline), blondim, kõige blon-
 dim
 bolševism, -i, -i
 bolševik, -ku, -kku (enamlane,
 enamlike vaadete pooldaja)
 botaanika, -, -t (taimeteadus)
 botik, -u, -ut, -ute, -uid (kinga peal
 kantav jalats)

brošüür, -i, -i (kõitmata raamatuke)
 brünet|ne, -se, -set (mustavereline,
 tumedajuukseline)
 brünet|tt, -ti, -tti (brünetne isik)
 büroo, -, -d (talituskoht)

C

C = Celsiuse järgi
 ca = circa (loe: tsirka) = umbes,
 ümmarguselt
 cm = sentimeeter

Č = Tš

D

daatum, -i, it (kuupäev, koha- ja
 ajamäär)
 dateeri|ma, -n, -da, -tud (kohta ja
 aega märkima)
 deklamaator, -i, -it (ilulugeja)
 deklamatsioon, -i, -i (ilulugemine)
 dekoraator, -i, -it (kaunistus-
 kunstnik, kaunistaja)
 dekoreeri|ma, -n, -da, -tud (kaunis-
 tama)
 delegaa|t, -di, -ti, -tide, -te (saadik)
 demobilisatsioon, -i, -i (väeteenistu-
 sest kojulaskmine)
 demokraatia, -, -t (rahvavalitsus)
 detsemb|er, -ri, -rit
 detsimeet|er, -ri, -rit
 diagramm, -i, -i (arvjoonis)
 dialoog, -i, -i (kahekõne)
 diameet|er, -ri, -rit (läbimõõt)
 diftong, -i, -i (kaksiktäishäälik)
 diivan, -i, -it (seljatoeta sohva)
 diktaa|t, -di, -ti (etteütlus)
 diplom, -i, -it (lõputunnistus kõrge-
 mas õppeasutises)

direktor, -ri, -rit (juhataja)
doktor, -i, -it (lühendatult dr.)
(arst; teaduslik kraad)
dokumen|t, -di, -ti, -tide, -te (ametlik paber, ürik)
dress, -i, -i (rõivastis, näit. spordidress)
dušš, duši, dušši (vihmand)
duur, -i, -i (= mažoor, röömsakõlaline helitõug)
dünamo, -, -t, -te, -id (elektrivoolu andev masin)

E

e. = ehk
edasi-tagasi
edaspidi
edenda|ma, -da, -n (edasi viima, paremaks tegema)
eelista|ma, -da, -n (paremaks pidama)
eemaldama, -da, -n (kõrvaldama, eemale ajama)
eespool
eesti keel
eestikeel|ne, -se, -set
eesla|ne, -se, -st, -ste, -si
efekt, -i, -i (mõju, tagajärg)
ehkki
ehmu|ma, -da, -n (kohkuma)
eile, eilne
eksemplar, -i, -i (tükk, ühik, eesküju)
eksper|t, -di, -ti (asjatundja)
ekspluateeri|ma, -da, -n (kasutama, kurnama)
ekspor|t, -di, -ti (väljavedu)
emis, -e, -t, -te, -eid

end = ennast
endi|ne, -se, -st, -ste, -si
energia, -, -t (jõud, võime tööd teha)
energilli|ne, -se, -st (teokas, jõuline)
ent (kuid, aga)
ENSV = Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik
epideemia, -, -t (taud)
eralda|ma, -da, -n, -tud
ere, -da, -dat, -date, -daid (hele)

esinda|ma, da, -n (kellegi huvide eest väljas olema)
esitlema, esitleda e. esitella, esitlen, esitlenud e. esitelnud, esitletud e. esiteldud, esitletakse e. esitellakse (tutvustama)
esita|ma, -da, -n (ette panema, esile tooma)
etenda|ma, -da, -n (ette kandma näidendit)
Euroopa, -, -t

F

fakt, -i, -i (tõsiasi)
fantaasia, -, -t (mõttekujus, kujutlusvõime)
fassaad, -i, -i (esikülg)
fašism, -i, -i
fašistlik, -ku, -kku, -kkude e. -ke, -kke
film, -i, -i (kinolint etenduse andmiseks)
filter, -ri, -rit (kurn)
foto, -, -t, -de, -sid (päevapilt)
fotograaf, -i, -i (päevapiltnik)
fron|t, -di, -ti (esikülg, rinne)

G

g = gramm
 gaas, -i, -i (õhutaoline keha)
 gaasivarjend, -i, -it
 gaasimask, -i, -i
 garaaž, -i, -i (autokuur)
 garantii, -, -d (tagatis)
 geograafia, -, -t (maateadus)
 glasuur, -i, -i (vaap. klaasitaoline kate)
 gloobus, -e, -t, -te, -i (maakera mudel)
 grammofoon, -i, -i (teatav heliapaaraat)
 granaat, -di, -ti (väike lõhkepomm)
 graniit, -di, -ti (raudkivi)
 grupp, -pi, -ppi, -ppide, -ppe (rühm, jõuk)

H

h. = hind; hommikul
 ha = hektaar
 haamer, -ri, -rit, -rite, reid
 haav|el, -li, -lit, -lite, -leid
 haavu|ma, -da, -n (sõnadest, tegudest, solvatud olema)
 habe, -me, -t, -mete, -meid
 habras, hapra, habrast, -te, hapraid
 hagu, hao, hagu, -de, -sid
 haigestu|ma, -da, -n (haigeks jääma)
 haiguta|ma, -da, -n
 hakkama, hakata, hakkan, hakkasin, hakanud, hakatud
 hale, -da, -dat, -date, -daid
 halg, halu, halgu, -ude, -e

hall, -a, -a (külmunud kaste öökülma puhul)
 hall, -i, -i (värv)
 hall, -i, -i (suur siseruum, näit. jaama ootesaal, kaubamaja jne.)
 han|i, -e, -e, -ede, -esid
 hape, happe, hapet, hapete, happeid
 hapenda|ma, -da, -n
 hapni|k, -ku, -kku
 hapu, -, -t, -de, -sid
 harimatu, -, -t, -te, -id
 harrasta|ma, -da, -n (innuka# tegutsema)
 has|pel, -pli, -plit, -plite, -pleid
 haug (e. havi), haugi e. havi, kaks 'haugi, 'haugide, 'hauge e. 'haugisid
 hea = hää
 heegelda|ma, -da, -n
 heegelnõel
 heeringa|s, -, -t, -te, -id
 heinakuu, -, -d
 heiskama, heisata, heiskan (lippu üles tõmbama)
 hekk, heki, hekki (pöösastara, «elav-aed»)
 hektaar, -i, -i
 hel|mes, -me, -mest, meste, -meid
 hel|ve, -be, -vet, -vete, -beid
 herila|ne, -se, -st, -ste, -si
 her|nes, -ne, -nest, neste, -neid
 hetk, -e, -e, -ede, -i (silmapilk)
 hülgasuur, -e, -t
 hiiva|ma, -ta, -n (üles vinnama)
 hirs, hirre, hirt (puu, palk, õrs)
 hirss, hirsi, hirssi (taim)
 hommik, -u, -ut, -ute, -uid
 homne, homseks
 hoogsasti

hoova|ma, -ta, -n (voolama)
 hoovu|s, -se, -st, -ste, -si
 hotell, -i, -i (võõrastemaja)
 hunnik, -u, -ut, -ute, -uid
 hurraa!
 huvitav, -a, -at
 hõlju|ma, -da, -n
 hõre, -da, -dat, -date, -daid
 häbene|ma, -da, -n
 häire, -, -t (segav rike)
 hävita|ma, -da, -n
 häät, -e, -t, -de, -te, -i, -tesse
 hõõv|el, -li, -lit, -lite, leid
 hüljes, hülge, hüljest
 hülss, hülsi, hülssi (kest, tupp)
 hümn, -i, -i (pidulik, ülev laul)
 hü|tt, -ti, -tti, -ttide, -tte
 hüvasti!
 hülumär|k, -gi, -ki

I

ideaal, -i, -i (paleus)
 ideaalne, -se, -set (paleuslikult hea
 ja sobiv)
 idee, -, -d, -de, ideid (aade)
 ideoloogia, -, -t (ideede õpetus, maa-
 ilmavaade)
 iil, -i, -i (tuulepuhang)
 imbu|ma, -da, -n
 immuta|ma, -da, -n (imbuda lask-
 ma)
 impor|t, -di, -ti (sissevedu)
 inglise keel
 ingliskeel|ne, -se, -set
 insener, -i, -i (kõrgema tehnilise
 haridusega isik)
 inspektor, -i, -it (valveametnik)

instinkt, -i, -i (loomusund, vaist)
 instituut, -di, -ti (õppeasutus)
 instruktor, -i, -it (õpetaja, juhataja)
 internatsionaal|ne, -se, -set (rahvus-
 vaheline)
 inventar, -i, -i (tarbvara)
 inventuur, -i, -i (inventari kontroll-
 ülelugemine)
 irvita|ma, -da, -n (pilkavalt naerma)
 ise, enese e. enda, ennast
 itaalla|ne, -se, -st, -ste, -si

J

ja (sidesõna)
 jaa (jah)
 jaan. (= jaanuar)
 jage|lema, jagelda, -len, -ldud
 jalakäija, -, -t
 jalavä|gi, -e, -ge
 jaluts, -i, -it (voodi jalapoolne ots)
 janu, -, -
 jj. = ja järgmised
 jm. = ja muud
 jne. = ja nii edasi
 jood, -i, -i (teatud keemiline aine)
 jooksma, joosta, jooksen, joostud
 julm, -a, -a (halastamatu)
 jut|lema, -elda, -len, -eldud (juttu
 ajama)
 juuli, -, -t (heinakuu)
 juus, juukse, juust, juuste, juukseid,
 juustesse
 jätk|ma, -ta, -n
 jätk, -u, -u
 jäätmaa, -, -d (mahajäetud harimata
 maa)

K

k. = korter, keel
 kaab|el, -li, -lit (maa- või veesisene elektri- jne. juhe)
 kaad|er, -ri, -rit, -rite, -reid (juht-kond; põhikoosseis; isikuline koosseis)
 kaar|en, -na, -nat, -nate, -naid
 kaarik, -u, -ut, -ute, -uid
 kaart, kaardi, kaarti, kaardisse, kaar-tide, kaarte, kaartidesse
 kaas, kaane, kaant, kaante, kaasi
 kabi|net, -neti, netti (teaduslikuks tööks sisustatud ruum)
 kahtla|ne, -se -st, ste, -si
 kalend|er, -ri, -rit, -rite, -reid
 kamb|er, -ri, -rit, -rite, -reid
 kammit|s, -a, -at
 kanarbik, -u, ku
 kandidaa|t, -di, -ti
 kandik, -u, -ut (kandiline asi)
 kandmik, -u, -ku (kandelaud)
 kang|ur, -ru, -rut, -rute, -ruid
 kan|nel, -dle, -nelt, nelde, -dleid
 kannika|s, -, -t
 kaps|el, -li, -lit
 karakt|er, -ri, -rit (iseloom)
 kardin, -a, -at
 karge, -, -t (kosutav, karastav, kare)
 karikatuur, -i, -i (pilkepilt)
 kartul, -i, -it, -ite, -eid
 karussell, -i, -i (pöörkiik)
 kat|el, -la, -elt, -elde, -laid
 katki|ne, -se, -st, -ste, -si
 kattu|ma, -da, -n
 kau|ss, kausi, kaussi, -sside, -sse
 kaust, -a, -a (lehe, raamatu jne. suu-rus, formaat; aktikimp)
 kautšuk, -i, -it (toorkummi)

keld|er, -ri, -rit
 kesk|kond, -konna, -konda
 kiiv|er, -ri, -rit, -rite, -reid
 kimps-komps, kimpsud-kompsud
 kinni|ne, -se, -st, -ste, -si
 kiosk, -i, -it (müügiputka, aiatelk)
 kips, -i, -i
 kirs, kirre, kirt (õhuke jääkord)
 kirss, kirsi, kirssi, kirsside, kirsse
 kissell, -i, -i (teatav magusroog)
 kitarr, -i, -i, -ide, -e
 kit|tel, -li, -lit (rüü, üleriie)
 km = kilomeeter, km² = ruut-kilom.
 kodu, kodu poole, koju e. kodusse, kodu e. kodus, kodust e. kodunt e. kottu
 kōgel|ema, -da, -en, -dud
 koh|tlema, -elda, -tlen, -eldud
 kohver, -ri, -rit, -rite, -reid
 kohv, -i, -i
 kokkuhoidlikkus, -e, -t
 kolb, kolvi, kolbi, kolbide, kolbe e. kolbisid
 kolhoos, -i, -i (kollektiivne majapida-mine)
 kollektiiv, -i, -i (koondis)
 kombain, -i, -i (teat. põllutöömasin)
 komisjon, -i, -i (kogumik isikuid tea-tavaks ülesandeks)
 komitee, -, -d (suurem kogu isikuid teatavaks pidevaks ülesandeks)
 kommerts- (kaubanduslik)
 kommunaal- (kogukondlik)
 kommuun, -i, -i (kogukond)
 kompress, -i, -i (niiske mähis)
 kompve|k, -ki, -kki, -kkide, -kke
 kongress, -i, -i (saadikute kokku-tulek)
 konstitutsioon, -i, -i (põhiseadus, põhikord; kehaolustik)

kontakt, -i, -i (kokkupuude, ühendus)
 koppel, kopli, koplit, koplite, kopleid
 korst|en, -na, -nat, -nate, naid
 kristall|selge
 kristal|ne, -se, -set
 kub|jas, kupja, kubjast, kubjaste, kupjaid
 kukkuma, kukkuda, kukun, kukutud
 kultuur, -i, -i (haridus, kasvatus)
 kumbki, kummagi, kumbagi, kummassegi jne.
 kummarda|ma, -da, -n
 kummut, -i, -it
 kummi, -, -t
 kunst, -i, -i
 kunstni|k, -ku, -kku, -kkude e. -ke, -kke, -kkudesse e. -kesse
 kunsttü|kk, -ki, -kki
 kuppel, kupli, kuplit, -lite, -leid
 Kuressaare, -, -t, koh. Kuressaarde
 kursus, -e, -t, -te, -i
 kurs|s, -i, -si (siht, suund)
 kõblas, kõblase e. kõpla, kõblast, kõblast, kõblaste, kõblaseid e. kõplaid
 kõblasta|ma, -da, -n \neq kõblima
 kõik, (selle) kõige, (seda) kõike, (nende) kõigi e. kõikide, (neid) kõiki
 kõrs, kõrre, kõrt, kõrte, kõrsi
 kõrvits, -a, -at, -ate, -aid
 käis, -e, -t, -te, -eid (eesti plus rahvarõivastel; varukas)
 käitis, -e, -t (tootmis-asutis)
 käitu|ma, -da, -n (end ülal pidama)
 kärbes, kärbse, kärbest
 kärbis, -e, -t (vilja) jne. kuivatamiseks pulkadega puu)

kärss; kärsa, kärssa, kärssade, kärssi
 käsita|ma, -da, -n (aru saama, mõistma)
 käsitlema, käsitleda e. käsitella, käsitletlen, käsitletud e. käsitletud, käsitletud e. käsitletud (arutlema, läbi töötama)
 käsitse|ma, -da, -n (käte abil ümber käima, käitlema)
 küll
 küm|blema, -melda, -blen, -meldud (end vannitama, suplema)
 kümne|s, -nda, -ndat
 küün|al, -la, -alt, -alde, -laid
 küüs, küüne, küünt, küünde; küüned, küünte, küüsi

L

l = liiter
 l = loe, loetagu, leht
 laadi|ma, -da, laen (püssi), laadin (laeva)
 laag|er, -ri, -rit, -risse, -rite, -reid
 laas, laane, laant, laande, laaned, laante, laasi
 laid, laiu, laidu (väike saar)
 laid, laia, laida (kanga laius, riide jne. osa)
 laiend, -i, -it (lause kõrvallige)
 laip, laiba, laipa (surnukeha)
 lakkama, lakata, lakkan, lakatud (järele jätma)
 laskma, lasta, lasen, lasknud, lastud
 leba|ma, -da, -n, -tud (lamama, puhkama)
 leebe, -, -t (mahe, pehme)
 leem, leeme, leent, leente, leem:

leh|k, -a, -ka, -kade, -ki
 (halb lõhn)
 leil, leili, leili (sauna jne. kuumus)
 lein, leina, leina, leinade, leinu
 lek|kima, -kida, -in (vett sisse lask-
 ma)
 leksikon, -i, -i (sõnaraamat)
 lektor, -i, -it (ettelugeja, loengu-
 pidaja)
 lektüür, -i, -i (lugemismaterjal)
 lepe, leppe, lepet (kokku leppimine)
 lift, -i, -i (tõstetool, tõstuk)
 ligniin, -i, -i (pabervatt, puitaine)
 likvideeri|ma, -da, -n (lõpetama, ära
 kaotama)
 linik, -u, -ut
 linlane, -se, -st (linnaelanik)
 lk. = lehekülj
 logel|ema, -da, -en, -dud
 lohuta|ma, -da, -n (troostima)
 loenda|ma, -da, -n (ära lugema)
 loetle|ma, -da e. loetella, -n, loetel-
 dud (üles lugema nime-pidi)
 loosung, -i, -it, -ite, -eid, -itesse e.
 -eisse (tunnuslause, märgusõna,
 lipukiri)
 loož, -i, -i (eraldatud istekoht teat-
 ris jne.)
 lootus, -e, -t, -te, -i
 lootsik, -u, -ut
 lõke, lõkke, lõket, lõkete, lõkkeid
 lõkketull, -e, -d
 lõpe, lõppe, lõpet; lõppeks
 lõppe|ma, -da, lõpen
 lõõg, lõa, lõõga (ohelik looma kinni-
 sidumiseks)
 lõõtsu|ma, -da, -n
 lähe, lähte, lähet (minek, väljatulek,
 alguspunkt, start)
 lähteasend, -i, -it

läheta|ma, -da, -n (saatma, koman-
 deerima)
 läkiläki, -, -t (talimüts)
 lännik, -u, -ut (teatav nõu)
 läti keel
 läti keel|ne, -se, -set
 lõõve, lõõbe, lõõvet, lõõbed, lõõvete,
 lõõbede, lõõvetesse (haiguse välja-
 lõõmine, «visked»)
 lüngi (viltu)
 lüürika, -, -t (tundeluule)
 lüüs, -i, -i (vesivärv, paisusilm)

M

m = meeter; m² = ruutmeeter;
 m³ = kuupmeeter
 m. a. = möödunud aastal
 maaler, maalri, maalrit
 mastaa|p, -bi, -pi (möötkava)
 mazoor, -i, -i (rõõmus helitõug)
 magasin, -i, -i (ladu, ait, salv, suur-
 kauplus)
 magistraal, -i, -i (pealiin, peajoon)
 magnet, -i, -it, -ite, -eid
 maia|s, -, -st
 maine, maise, maist, maiste, maisi
 maksimum, -i, -i (ülemmäär)
 mandoliin, -i, -i, -ide, -e
 manitse|ma, -da, -n
 manner, mandri, mannert, mannerde,
 mandreid
 manomeet|er, -ri, -rit (rõhumõõtja)
 manufaktuur, -i, -i (kudumistööstus)
 marli, marli, marlit (riie, eriti sidu-
 miseks)
 marss, marsi, marssi
 marssi|ma, -da, marsin, marssinud,
 marsitud
 mask, -i, -i

mass, -i, -i (aine, kogu, hulk)
materia, -, -t (aine)
materiaal|ne, -se, -set (aineline)
mattu|ma, -da, -n, -nud, -tud
meeter, meetri, meetrit, meetrite,
meetreid

mehaanik, -u, -ut
mehhanism, -i, -i (masinavärk)
meloodia, -, -t ([laulu] viis)
menu, -, -, (kordaminek, õnnestu-
mine)

mer|j, -e, -d, merre, -ede, -esid
metal|ne, -se, -set
mihklikuu, -, -d
müllits, -a, -at, -ate, -aid
miinimum, -i, -i (alamäär)

müiting, -u, -ut (koosolek)
mikroskoop, -i, -i (suurendusaparaat)
mil = millal
miljon, -i, -it, -ite, -eid
mineraal, -i, -i (kivis)

minema, minna, lähen, mindud, läk-
sin, läinud, minnakse, ei minda

miski, millegi, midagi, millesegi jne.
modern|ne, -se, -set (moodne)
monotoon|ne, -se, -set (ühetooniline)
monument|t, -di, -ti (mälestussam-
mas)

moonda|ma, -da, -n (maskeerima)
moraal, -i, -i (kõlblus, kõlblusõpetus)
morn, -i, -i (sünge, tume, õudne)
mors, mors, morssi (marjamahla-
jook)

moto, -, -t (juhtsalm)
mugane|ma, -da, -n (kohanema)

mujal
must|er, -ri, -rit (näidis)
muul, -i, -i (kivist sadamatamm)
muumia, -, -t (kuivunud laip)
muuseum, -i, -i, -ide, -e

mõnu|ema, -da, -en, -dud, -nud
mõõ|k, -ga, -ka
mõõn, -a, -a
mõrv, -a, -a (mõrtsukatöö)
mõtlemä, mõtelda e. mõelda, mõtel-
dud e. mõeldud

mõttetus
mõõ|t, -du, -tu
mõõtühhik, -u, -ut
mänd (puu), männi, mändi, -ide, -e
mänd (segamisvahend), männa,
mända, -ade, mändasid

mäslema, mässelda, mäslen
möld|er, -ri, -rit, -rite, -reid
mürgel, -li, -lit, -lite, -leid
mürs|k, -u, -ku (kahurikuul)
müüja, -, -t; müüjatar, -i, -i
müük, müügi, müüki
müüma, müüa, -n, -nud, -dud
müüt, -di, -ti (muinaslugu)
müüta|ma, -da, -n

N

naab|er, -ri, -rit, -rite, -reid
naask|el, -li, -lit, -lite, -leid
naelsterling, -i, -it (Inglise rahaühik)
naeri|s, -, -st, -te e. -ste, naereid
nafta, -, -t

naï|ma, -da, -n (naist võtma)
naitu|ma, -da, -n (abielluma)
nakata|ma, -da, -n (haigust edasi
andma kellelegi)

nakkama, nakata, nakkann (külge
hakkama)

nakkushaigus
naps, -i, -i
napsita|ma, -da, -n
natsionaal|ne, -se, -set (rahvuslik)
natsionalism, -i, -i (rahvuslus)

nats, -i, -i (saksa fašist)
 naturaalne, -se, set (loomulik, looduslik)
 neem, -e, -e (maanina)
 neutraalne, -se, -set (erapooletu)
 nigel, -a, -at (väike ja nõrk)
 nikotiin, -i, -i (tubakamürk)
 nn. = nõndanimetatud
 noolja|s, -, -t (noolekujuline)
 noorur, -i, -it (noor inimene)
 nooruk, -i, -it (noormees)
 norm, -i, -i (määr, juhised)
 normeeri|ma, -da, -n (normi ette kirjutama, korraldama)
 nr. = number
 NSVL = Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit
 numb|er, -ri, -rit, -rite, reid
 nõbu, nõbu e. nõo, nõbu (onu-, tädi-, lelle-, sõtselaps)
 nõoksed (õeste-vennaste lapsed)
 näd. = nädal
 nädal, -a, -at, -ate, -aid
 nägema, näha, näen, näinud, nähtud, nähakse, ei nähta
 nägija, -, -t
 näil|ik, -ku, -kku (niiviisi paistev)
 näit. = näiteks
 näidis, -e, -t (eeskuju, muster)
 näitus, -e, -t, -te, -i
 nääre, näärme, nääret
 n. ö. = nõnda öelda
 nüüd

O

objekt, -i, -i (ese; sihitis)
 observatoorium, -i, -i (tähetorn, vaatlusjaam)
 odekolonn, -i, -i (lõhnavesi)

ohelda|ma, -da, -n (ohjasa hoidma, taltsutama)
 oherd|j, -i, -it, -ite, -eid
 ohvitser, -i, -i
 oigama, oiata, oigan, oianud, oiatud, oiatakse
 oim, -u, -u (meel, aru, meelegeht)
 oivali|ne, -se, -st (suurepärase)
 okupatsioon, -i, -i (valdamine, valdamisaeg)
 olema, olla, olen, on, oli, olnud, o'dud
 ollus, -e, -t, -te, -eid
 olümpiaad, -i, -i (sportlikud jne. võistlusmängud)
 oma|ma, -da, -n (millegi omanik olema)
 omanda|ma, -da, -n (soetama, hankima)
 oma|s, -kse, -st, -ste, -kseid
 omasta|ma, -da, -n (omavoliliselt endale võtma)
 omnibus, -e, -t, -te, -i
 operatsioon, -i, -i (tegevus, lõikus)
 optimism, -i, -i (kalduvus olusid headena näha)
 oranž, -i, -i (ruuge, kollakaspunane)
 orb, orvu, orbu, orbude, orbi (vaeslaps)
 orienteeru|ma, -da, -n (suunduma, olukorrast ülevaadet omama)
 originaal, -i, -i (algupärane)
 orkest|er, -ri, -rit, -rite, -reid
 ortograafia, -, -t (õigekiri, õigekirjaõpetus)
 otsus, -e, -t, -te, -eid

P

paanika, -, -t (kabuhirm)
 paas, pae, paat e. paasi, paade e. paaesse, paate, paasi

padjapüür, -i, -i
pagas, -i, -it
paindu|ma, -da, -n
painuta|ma, -da, -n
pakend, -i, -it (see, kuhu on midagi pakitud)
pakkuma, pakkuda, pakun
palju, -, -t, -de, -sid
palkon, -i, -it (rõdu)
pan|nat, -dla, -nalt, -nalde, -dlaid
paragrahv, -i, -i (§)
parras, parda, parrast (laeva, paadi äär)
partei, -, -d (erakond)
partii, -, -d (osa, jagu; saadeti; mäng)
partisan, -i, -i (lendsalga sõdur)
past|el, -la, -elt, -elde, -laid
patrioo|t, -di, -ti (isamaalane)
patriotism, -i, -i (isamaa-armastus)
patrull, -i, -i (liikuv valvesalk)
pedagoog, -i, -i (kasvatusteadlane, õpetaja, koolimees)
peeg|el, -li, -lit, -lite, -leid
peek|er, -ri, -rit, -rite, -reid
peenar, peenra, peenart, -de, peenraid
peen, -e, -t, -te, -i
peitel, peitli, peitlit
perroon, -i, -i (jaamaesine)
perspektiiv, -i, -i (kauguspilt)
pesema, pesta, pesen, pesin, pesnud, pestud, pestakse
pessimism, -i, -i (kalduvus olusid halbadena näha)
petrooleum e. petrool, -i, -i
pianiino, -, -t (püstklaver)
piib|el, piibli, piiblit, -lite, -leid
piisa|ma, -ta, -n (jätkuma, küllalt olema)

piki (teed, jõge)
pikkune, -se, -st, -ste, -si
pilv, -e, -e, -ede, -i
pintsak, -u, -ut
pints|el, -li, -lit
pliit, -di, -ti, -tide, -te
pluss, -i, -i
pluus, -i, -i
poe|t, -di, -ti (luuletaja)
poliitika, -, -t
polütehnikum, -i, -i (tehnikaukool)
pood, poe, poodi, -ide, -e
poog|en, -na, -nat, -nate, -naid
positsioon, -i, -i (asupaik, seis, asend, olék)
post skriptum, lüh. P. S. = järelkiri
praegune, -se, -st, m. os. praegusi
praktika, -, -t (tegelus)
praktikan|t, -di, -ti (harjutleja)
praktiil|ne, -se, -st (tegelik)
preemia, -, -t (auhind)
probleem, -i, -i (raske, keeruline küsimus või ülesanne)
produktiiv|ne, -se, -set (tootlik)
prof. = professor (ülikooli õppejõud)
projekt, -i, -i (eelnoo, plaan, kava)
proletaar|lane, -se, -st (tööline, varatu inimene)
proletariaa|t, -di, -ti (tööisklass)
propaganda, -, -t (kihutustöö, vaadete levitamine)
prožektor, -i, -it (helgiheitja)
protokoll, -i, -i
P. S. = post skriptum, -i, -it (järelkiri)
psühholoogia, -, -t
puhti|ma, puhtida, puhin, puhitud, (puhastama, peitsima)
pui|ne, -se, -st, -ste, -si
pui|t, -du, -tu (puumaterjal)
pulss, pulsi, pulssi

punk|er, -ri, -rit (pugerik, urgas, blindaaž)

Põhja-Ameerika Ühendriigid, lühend.

USA (= United States of America)

põhjus, -e, -t, m. os. põhjusi

pähk|el, -li, -lit, -lite, -leid

pääse|ma, -da, -n

pääst|ma, -a, -an

päästepaat

püü, -, -d (teat. lind)

püüni|s, -se, -st, -ste, -seid

püür, -i, -i, -ide, -e (padjaümbrik)

R

R = Reaumur'i järgi

raadio, -, -t, -te, -id

rabel|ema, -da, -en, -dud

radiaator, -i, -it (kütmis- või jahutus-aparaat)

raev, -u, -u (metsik viha)

raiu|ma, -da, -n, -tud

rajoon, -i, -i (piirkond)

rake, rakke, raket, rakete, rakkeid

rakme|d, -te, -id

range, -, -te (vali, kuri)

ranne, randme, rannet, rannete, randmeid

raport, -i, -it (ametlik ettekanne, esitus)

raseeri|ma, -da, -n (habet ajama)

raskus, -e, -t, -te, -i

rasp|el, -li, -lit, -lite, -leid

reeg|el, -li, -lit, -lite, -leid (juhised)

reform, -i, -i (uuendus, uude)

rehala, -, -t (rehealune)

relv, -a, -a, m. os. relvi

remon|t, -di, -ti (parandus)

reserv, -i, -i (varuosaj)

reuma, -, -t (jooksvahaigus)

revolutsioon, -i, -i (riigipööre)

ridiküll, -i, -i (naiste käekott)

rikkuma, rikkuda, rikun

roim, -a, -a (kuritegu)

roimar, -i, -it (kurjategija)

rongkäi|k, -gu, -ku

rukis, rukki, rukist, rukkisse, rukkid,

rukiste, rukkideid

ruttama, rutata, ruttan, rutanud

rästa|s, -, -st (laululind)

rääst|as, -a, -ast (katuse alumine serv)

rätsep, -a, -at, -ate, -aid

rüh|t, -i, -ti (kehaheid, seisang)

rüü, -, -d (riie)

S

s. a. = sel aastal

saabu|ma, -da, -n (pärale jõudma)

saadik, -u, -ut (1) saadetu, esindaja;

2) abisõna, näit. põlvest saadik e. saati)

saaga, -, -t (muinaslugu)

saadus, -e, -t, -te, -i (produkt, toode)

sa|dama, -jab, -das, -dada, -danud

saagi|ma, -da, saen

saamum, -i, -it (palav ning kuiv kõr-
vetuul)

sabotaaž, -i, -i (kiustkeeld)

saboteeri|ma, -da, -n (käitises masi-
naosi, tööriistu, kaupu kiuste rik-
kuma)

sagar, -a, -at (värava- või uksehinge
kandeval; [vihma-]; salk, kobar,
kogu [pilvi, metsa, rahvast])

sagu, sao, sagu ([supi jne.] paks)
samet, -i, -it
samariitlane, -se, -st (haigepõetaja, -abistaja)
sam|mal, -bla, -malt, -malde, -blaid
samuti
sangar, -i, -it (kangelane)
sanitaar|ne, -se, -set (tervisesse puutuv, tervishoiuline)
sanitar, -i, -i (haigetalitaja)
sapöör, -i, -i, -ide (kaevikute kaevaja; välikindlustuste ehitaja)
satiir, -i, -i (pilge)
satään, -i, -i (lääkiv riie)
seadus, -e, -t, m. os. -i
seadma, sean, seadsin, seatud
seans|s, -i, -si (tervikehendus, istung)
seeria, -t, -id (sari, reastik)
seersan|t, -di, -ti, -te (allohvitser)
seerum, -i, -it ([vere] vadak nak-kushaiguste vastu süstimiseks)
seik, -ga, -ka (asjaolu, asjalugu, asi)
seira|ma, -ta, -n (järel käima, jälgima kedagi)
sekretär, -i, -i (kirjatoimetaja)
semafor, -i, -i (signaalipost raudteel)
servi|ma, -da, -n (palli välja lööma)
sesoon, -i, -i (hooaeg),
sidrun, -i, -it, -te, -eid
signaal, -i, -i (märguanne)
siil — siili
siil — siilu
siin|ne, -se, -set
siira|s, -, -st (avameelne, teeskluseta, puhtasüdameline inimene)
siirdu|ma, -da, -n (üle minema, ümber asetuma)
sim|ss, -si, -ssi
silo, -, -, (vilja või sööda säilituskoht)
silu|ett, -eti, -etti (varjupilt — varijoonis)
sind|el, -li, -lit (soonega katuselaud)
sireen, -i, -i
siug, siu, siugu (uss, madu)
skandaal, -i, -i (kõmuline avalik pahandus)
skeem, -i, -i (näidis, visand)
skulptor, -i, -it (kujur)
skulptuur, -i, -i (raidkunst)
slt. = selle lehe talitus[se]
sm = sentimeeter
soe, sooja, sooja, soojade, sooje; kesk. soojem
soi|ne, -se, -st, -ste, -si
soigu|ma, -da, soiu (tasa oigama)
sokk, soki, sokki
sokk, soku, sokku
solist, -i, -i (soololaulja, -mängija)
soolo, -, -t (üksilaul, üksimäng)
soostu|ma, -da, -n (sooks muutuma; nõustuma millegagi)
sovhoos, -i, -i (riigimõis)
spaleer, -i, -i (rida)
spets, -i, -i (spetsialist, erialal töötaja)
spinat, -i, -it (toidutaim)
spioon, -i, -i (salakuulaja)
spiraal, -i, -i (keerd-, kruvijoon)
s. t. = see tähendab
staadion, -i, -i (suur spordiväljak)
staaž, -i, -i (teenistusvanus)
steriilne, -se, -set (haigusidutu, sigimatu)
strateegia, -, -t (sõjakunst)
subjekt, -i, -i (isik; lause alus)
subtroopiline, -se, -st (lähistroopiline)
sugereeri|ma, -da, -n (mõtet kellelegi sisendama)

suhe, suhte, suhet (vahekord)
 suhk|ur, -ru, -rut
 sukeldu|ma, -da, -n (vee alla mine-
 ma)
 sul|gema, -geda, -en
 sumadan, -i, -i
 sume, -da, -dat (pehme, mahe, udu-
 ne, hämar)
 summa, -, -t, -de, -sid
 sur|ema, -ra, -en, -dud, -rakse
 suund, suuna, suunda (liikumise siht)
 sõba, -, -, -de, -sid (piklik villane
 suurrätt; uni, silmalaug)
 sõk|al, -la, -alt (viljatera kesi)
 sõltus, -e, -t, -i (kinnisidumise pael
 riiete juures)
 sõltuvus, -e, -t (olenevus, rippuvus)
 sõnum, -i, -it, -ite, -eid
 sõnnik, -u, -ut
 säili|ma, -da (alal hoiduma), säilita|
 ma, -da (alal hoidma)
 sääst|ma, -a, -an, -sin (kokku hoid-
 ma)
 säsi, -, -, (üdi, aju)
 sääst, säästu, säästu (kokkuhoid)
 sööma, süüa, söön, söödud, sõin,
 süüakse, ei sööda
 söanda|ma, -da, -n (julgema)
 süida, -me, -nt, -mete, -meid
 süsi, söe, sütt, süte, süsi
 sümbol, -i, -it (võrdkuju)
 sümmeetria, -, -t (võrd-, tasamõõt)
 sümpaatia, -, -t (poolehoid)
 sünge, -, -t (tume, õudne)
 süs|tel, -tli ehk -tla, -tlit e. -tlat
 (prits)
 sütti|ma, -da, -n, -tud
 süü|tama, -data, -tan, -datud
 süüe, süüde, süüet (puu, sarve aasta-
 rõngas)

S

šabloon, -i, -i (eeskuju — vorm)
 šablooniline, -se, -st (mehaaniliselt
 järeleaimav)
 šamo|tt, -ti, -tti (tulekindel kivi)
 šeff, -i, -i (ülem, juhataja)
 šokolaad, -i, -i
 šovinism, -i, -i (marurahvuslus)
 šrapnell, -i, -i, -ide, -e (lõhkemürsk)

Z

zenii|t, -di, -ti (lagipunkt)
 zoologia, -t (loomateadus)
 zooloog, -i, -ide, -e (loomateadlane)

Z

žest, -i, -i (näo-, käeliigutus)
 žile|tt, -ti, -tti (habemeajamisaparaat)
 žurnaal, -i, -i (ajakiri)
 žürii, -, -d, -de, -sid (auhinnakomis-
 jon)

T

t = tonn
 t. = tänav; tundi
 t. a. = tuleval aastal
 taanduma (taganema)
 taara, -, -t (kauba pakise kaal)
 taas (jälle, uuesti)
 taga|ma, -da, -n (kindlustama)
 taglas, -e, -t (laeval kõik see, mis
 on vajalik purjede kinnitamiseks
 ja käsitsemiseks)
 tah|k, -u, -ku (kant, külg; luisk)
 taig|en, -na, -nat, -nate, -naid
 taldrik, -u, -ut, -ute, -uid

talita|ma, -da, -n
tall, talle (loom)
tall, talli (laut)
Tallinn, -a, -a, -asse
tallinla|ne, -se, -st
talu|ma, -da, -n (välja kannatama)
taluta|ma, -da, -n (juhtima)
talluta|ma, -da, -n (taldu alla pane-
ma)
talong, -i, -i (kviitungi konts)
tara, -, - (puitaed)
tarasta|ma, -da, -n (taraga piirama)
tar|ve, -be, -vet, -vete, -beid
tase, -me, -t (tasapind)
teat|er, -ri, -rit, -rite, -reid
teema, -t, -de, -sid (alusmõte, aine)
tees, -i, -i (juhtlause)
tees|klima, -elda, -klen (silmakirja-
likult näitama)
tegel|ema, -da, -en, -dud
tegema, tehtud, teha, teen, teinud,
tehakse
teemant, -di, -ti
tekst, -i, -i (sõnaseos, sõnastus)
tekstiil, -i, -i (riidekaup)
tel. = telefon
teleskoop, -bi, -pi (pikksilm)
telling, -i, -it, -ite, -eid
telliskivi
tempo, -, -t, -de, -sid (ajamõõt, kii-
rus)
tendents, -i, -i (sihtimine millelegi)
tenor, -i, -it (kõrge mehehääl)
teooria, -, -t (õpe, puhtteaduslik
vaatlus)
termin, -i, -it (tähtpäev, tähtaeg)
termomeet|er, -ri, -rit (soojamõõtja)
territoorium, -i, -i (maa-ala)
terror, -i, -it (hirm, hirmuvalitsus)
tihumeet|er, -ri, -rit, -reid (puumassi
meeter)

tiraaž, -i, -i (trükiarv)
toht|er, -ri, -rit, -rite, -reid
toimi|ma, -da, -n (tegutsema, talita-
ma)
toimu|ma, -da, -n (teostuma, sündi-
ma)
tooma, tuua, toon, toodud; tõin
tuuakse, ei tooda
toomin|gas, -ga, -gat, -gate, -gaid
topelt (kahekordselt)
traagili|ne, -se, -st (kurblooline, va-
pustav)
transpor|t, -di, -ti (saadetus, vedu,
edasitoimetus)
treeni|ma, -da, -n (võistlusele ette
valmistama)
tribüün, -i, -i (kõnelava, kõnetool)
trio, -, -d (kolmehääline muusikapala)
tsemen|t, -di, -ti
tsitaat|t, -di, -ti (sõna-sõnaline esi-
tus mingist teosest; osund)
tsirkus, -e, -t, -te, -i
tšello, -, -t (väike bassviiul)
tšekk, -i, -i (maksujuhatust)
tuha|ndes, -ndenda, -ndendat
tuhat, tuhande, tuhat, tuhandete
tuk|kuma, -un, -kusin, -kunud
tul|ema, -la, -en, -dud, -lakse
tulekahju, -, -t, -de, -sid
tulija, -, -t, -te, -id
tung|al, -la, -alt, -alde, -laid
tunnel, -i, -it (maa-alune tee, õõs-
tee)
tur|g, -u, -gu; läks turule
tušš, tuši, tušši (värvaine; musika-
line auavaldus)
tõm|bama, -ban, -basin, -manud
tähelepanu, -, -
täp|ne, -se, -set, -sete, -seid
tütar, tütre, -t, -de, tütreid

tüü|tama, -data, -tan, -danud
tüüp, tüübi, tüüpi (põhikuju, tõepä-
rane esinduskuju)
tüübiline (= tüüpline)

U

ukj. = -uue kalendri järgi
ukaas, -i, -i (käskkiri)
ul|jas, -ja, -st (vahva, südi)
ulu|ma, -da, -n
umb|ne, -se, -set, -sete, -seid
unioon, -i, -i (ühendus, liit)
un|dama, -nnata, -dan, -das, -nanud
up|puma, -un, -pusin, -punud.

V

v. = või; vaatus; veerg; värss
V = volt (mõõt)
V! = verte! (= pööra lehekülge!)
va = vana
v. a. = väga austatud
vaag|en, -na, -nat, -nate, -naid
vaal, -a, -a (valaskala)
vaal, -i, -i (käsipesurull)
vaal, -u, -u (kirvega puule põigiti
löödud haav, täke)
vaa|tama, -tan, -data, -danud
vahe, -da, -dat (terav, lõikav)
vaist, -u, -u (loomusund, instinkt)
val|ss, -si, -ssi, -sside, -sse
vanik, -u, -ut (pärg)
vank|er, -ri, -rit, -rite, -reid
vap|p, -i, -pi (märk)
vapsik, -u, -ut (vaablane)
vap|per, -ra, -rat, -rate, -raid
vappu|ma, -da, -n, -sin (rappuma)
vaprasti

vare, -me, -t, -mete, -meid
vargsi
varru|kas, -ka, -kat, -kate, -kaid
vars, varre, vart, varte, varsi
var|ss, -sa, -ssa, -ssade, -ssu
vart, varda, varta (viljapeksuriist)
varu, -, - (tagavara)
vastand, -i, -it (vastupidine)
vastus, -e, -t, -te, -eid
vastastikku
vastastiku|ne, -se, -st
veebr. = veebruar
veda|ma, -da, vean, veetud
veetlema, veedelda, veetlen, veedel-
dud (meelitama, võrgutama, ah-
vatlema)
veetma, veeta, veedan (aega mööda
saatma)
vem|mal, -bla, -malt, -malde, -blaid
ventiil, -i, -i (sulgklapp)
vertikaal, -i, -i (püstloodis)
veterinaar, -i, -i (loomaarst)
vetti|ma, -da, -n
vih|ja|ma, -tä, -n (mõista andma)
viit, viida, viita (tähis)
vil|gas, -ka, -gast (kärmas)
vt. = vaata
või — abisõna «või» eraldab erilaa-
dilisi mõisteid: isa või onu, eile
või täna
võra, -, - (puukroon)
võr|re, -de, -ret (võrdlusaste)
võõrsil
võõrastema|ja
võlu|ma, -da, -n (paeluma, kütkesta-
ma)
vaitma, väita, väidan (tõsiarvamu-
sena esitama, kinnitama)
vältama, vältada, vältan (kestma)

väl|tima, -tida, -din (kõrvale hoidma
või põikama)
väh|k, -i, -ki, -kide, -ke
väike, -se, -st, -ste, -si [ehk väike,
väikse, väikest, väikeste, väik-
seid]
väljak, -u, -ut (plats)
värss, värsi, värsside, värssse
vääris (kallis)
vääriti (ebaõigesti)

O

õ. = õhtul
õ. a. = õppeaasta
õis, -e, -t, -te, -si
õhk|kond, -konna, -konda
õhtu|ne, -se, -st, -ste, -si
õpet. = õpetaja
õpil. = õpilane
õpihimuli|ne, -se, -st
õpiülesan|ne, -de, -net
õppeaine, -, -
õppetöö
õp|pima, -in, -pisin, -pinud
õr|s, -re, -t, -te, -si
õõtsu|ma, -da, -n, õõtsuta|ma, -da,
-n
õudselt
õun, -a, -a, -te, -u

Ä

ädal, -a, -at, -ate, -aid (pärast niit-
mist uuesti kasvav hein)

ähma|ne, -se, -st (tuhm, segane)
ämb|er, -ri, -rit, -rite, -reid
ämblik, -u, -ku, -kude e. -e,
-ke
äkiline, äkitselt, äkki
ärritama, ärritus

Ö

ö. = öösel
õi|ne, -se, -st, -ste, -si
öökik, -u, -ut, -ute, -uid
ööbi|ma, -da, -n, (ööd veetma, öö-
majale jääma)

Ü

üks, ühe, üht e. ühte; ühtede, üh-
tesid e. üksi
üh. = ühing
üha (ühtelugu, ikka)
ühik, -u, -ut (aja-, ruumi-, mõõdu-
jne. üksus)
ülbe, -, -t (kõrk, upsakas)
ülle, üll, ült (selga panema, rõivaist
kõneldes)
ülekohtu|ne, -se, -st, -ste, -si
üles
ümbri|k, -ku, -kku, -kkude e. -ke,
-kke
ümmargu|ne, -se, -st, -ste
ütlemä, ütelda e. öelda, ütlen, üt-
tud e. öeldud

SISUKORD

	Lk.
IV. Sõnaliikidest	3
Muutuvaist sõnadest	4
Nimisõnad	4
Omadussõnad	6
Suur ja väike algustäht	7
Asesõnad	11
Arvsõnad	12
Pöörsõnad	14
Sõnadest, mis ei muutu	16
Määrsõnad	16
Kaassõnad	17
Sidesõnad	18
Hüüdsõnad	18
V. Sõnade muutmisest	20
Käänamisest	20
Käänamistabel	20
Käänete tähendusest	23
Ainsuse omastav põhikäändena	24
Ainsuse sisseütlevast	25
Ainsuse osastav	27
Mitmuse omastav	30
Mitmuse omastav põhikäändena	32
Mitmuse osastav	35
<i>i</i> -mitmus	39
<i>kunstnik</i> — <i>vihik</i>	40
<i>mõte</i> — <i>rukis</i> — <i>liige</i>	42
Kordamisharjutusi	44
Omadussõnade võrdlemisest	46
Pööramisest	48
Pööramistabel	48
Kokkuvõtteks pööramistabeli juurde (ajad, kõneviisid, tegumood)	51
Kaudne kõneviis	53
Käskiv kõneviis	55
<i>ma-</i> ja <i>da-</i> tegevusnimest	57
Kesksõnadest	59
<i>tu-</i> lõpuline omadussõna	65
Tegijanimi	67
Kokkuvõtteid pööramisest	68
VI. Liitsõnadest ning kokku- ja lahkukirjutamisest	73
VII. Sõnastik	89

Vastutav toimetaja prof. Kr. Kure.

Ladumisele antud 16. X 1946. Trükkimisele antud 23. I 1947. Trükiarv 16 200. Paber 56×79, ¹/₁₆. Trükipoognaid 6,75. Trükitähti trükipoognas 34 560. Arvutuspoognaid 6,2. MB 00244. Tellimise nr. 2176. Trükikoda „Tartu Kommunist“, Tartu, Ülikooli 21/23.

На эстонском языке.

К. Праакли, Учебник эстонского языка для V класса, II часть.

RBL. 2.—

A
A-16236

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00423796 4

100